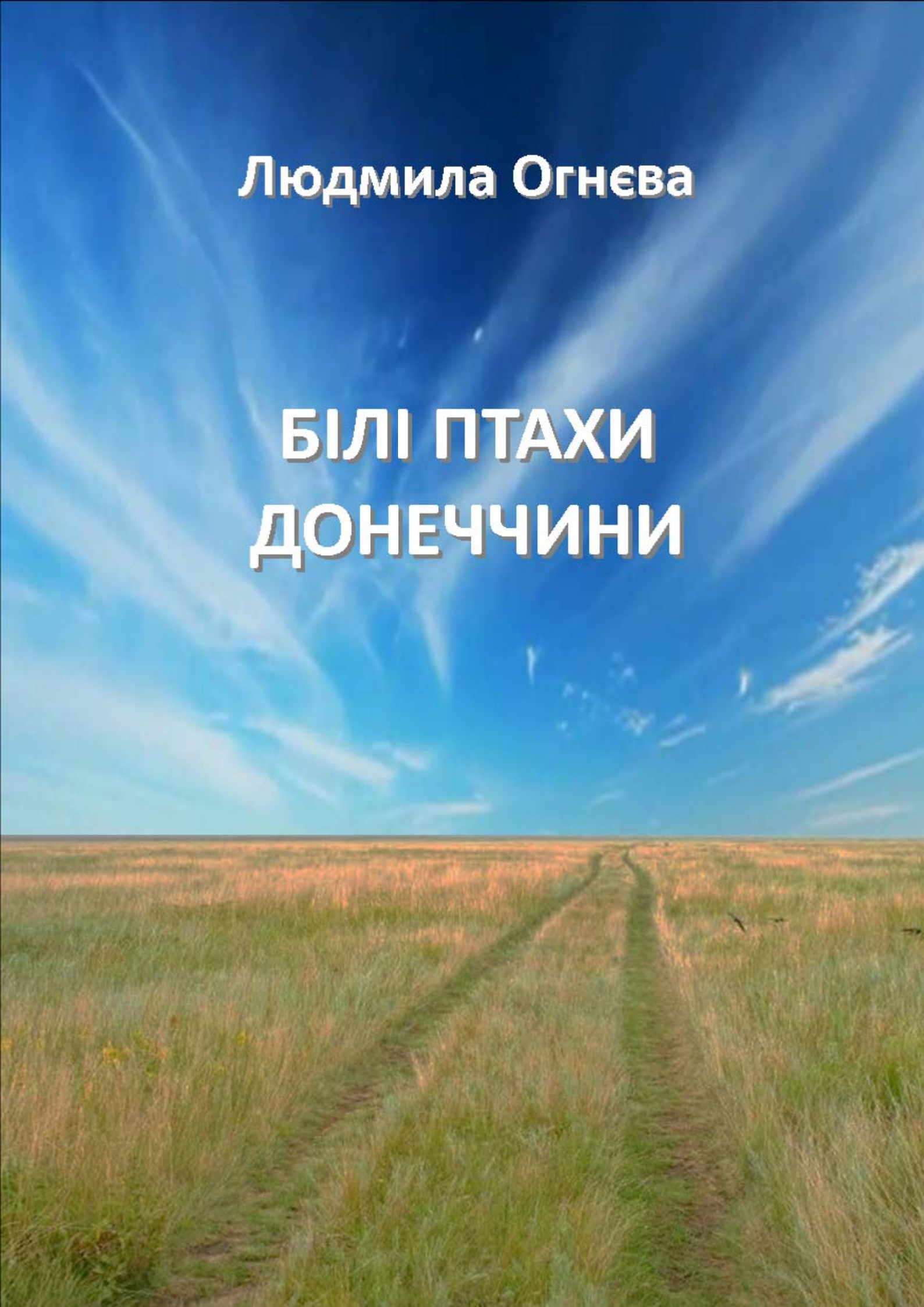

Людмила Огнева

**БІЛІ ПТАХИ
ДОНЕЧЧИНИ**

Людмила Огнєва

**БІЛІ ПТАХИ
ДОНЕЧЧИНИ**

Київ – 2020

Огнєва Л.

Білі птахи Донеччини / Огнєва Л. — К. : ФОП
Маслаков, 2020. — 198 с.

Книга «Білі птахи Донеччини» — розповідь про унікальних людей, що лишили свій слід на Донеччині. Андрій Авраменко-Ірій, Анатоль Лупиніс, Юрко Матушак, Василь Стус, Олекса Тихий йшли непротореним шляхом, який вів їх до неба.

Книга призначена педагогам, краєзнавцям, громадським діячам та всім небайдужим до історії України та Донеччини.

© Огнєва Л., 2020

АВРАМЕНКО-ІРІЙ АНДРІЙ
(1893 - 1945)

Діяч українського підпілля на Донбасі, організатор «Маріупольської газети», актор театру «Березіль», учень Леся Курбаса. Українізував маріупольський театр, був його директором. Двічі заарештований гестапо. У 1944 році заарештований СМЕРШом і засуджений до розстрілу в Маріуполі.

Добровольський О. **Легендарна постать.**

Людина, про яку хочеться розповісти, в будь-якій державі, окрім сучасної України, давно стала би всеукраїнським героєм. Не кажучи про те, що в себе на малій батьківщині, селі Широкому на Дніпропетровщині, років з двадцять вже стояв би пам'ятник.

Андрій Ірій-Авраменко. Вперше про цю людину згадав Євген Стахів – відомий діяч українського Донбасу, часів російсько-німецької війни 1941-1945 років. В своїх споминах він розповів про нього, як про діяча Маріупольської «Просвіти», члена Маріупольського надрайонного проводу ОУН (б), який загинув від рук німців у 1942 році. Проте біографія Ірія набагато захоплююча від тої, яку подають сьогодні науковці.

Скажімо, карні справи, за якими він судився як український націоналіст, розкидані від Санкт-Петербурга в Росії, до Донецька в Україні. Тільки в Дніпропетровському архіві СБУ їх дві – 1923 та 1929 років. В Санкт-Петербурзі 1932 року, в Донецьку – 1944. А ще Андрія Авраменка судили за агітацію проти війни 1916 року, та в 1918 році за часів Гетьманщини. Крапку в житті цієї людини поставив радянський суд у 1944 році. За активну просвітянську діяльність, українізацію маріупольського театру, активну роботу в маріупольських ОУНівських організаціях¹,

¹ Маріуполь, як і Донбас взагалі, дуже приваблював населення СРСР, тому, що тут легко було сховатися. Зробив підробні документи, а ця індустрія на Донбасі була і є передовою, – і ти вільний: записався на шахту і спокійнісеенько «махай собі обушком під землею». На Донбасі треба було робити, це було головніше навіть за благонадійність. А Маріуполь до того ж це був ще й порт. Це давало змогу улюбий момент приїхати сюди і виїхати звідси у невідомому напрямку.

комуністичні окупанти його розстріляли. Вирок було виконано в 1945 році.

За свої 52 роки Андрій Ірій прожив кілька життів, і всі вони були надзвичайно яскравими. Отже, хто він такий?

Декілька життів Андрія Ірія

Народився Андрій Авраменко 13 грудня 1893 року в селі Широкому Херсонської губернії (нині райцентр Широке Дніпропетровської області). Походив з бідної селянської сім'ї. У 1912 році Андрій поїхав навчатися до Києва, де вступив в партію українських есерів. В 1914 був мобілізований на військову службу, проте вже в 1916 році був засуджений до каторги за антиурядову діяльність. На каторгу він не потрапив через падіння Російської імперії. В квітні 1918 був призначений сотником самооборони містечка Широке. Вже з цієї посади був обраний делегатом на Всеукраїнський Селянський з'їзд у Києві. Водночас Андрій Ірій-Авраменко брав активну участь в організації Вільного козацтва та товариства «Просвіта» в Широкому.

Після того, як з'їзд в Києві розігнав гетьман Скоропадський, Ірій-Авраменко повертається в Широке, де на другий же день після приїзду був заарештований австрійцями. За активну українську діяльність на Криворіжжі суд у Херсоні засудив Андрія до висилки з України. Під час конвоювання він втік з колони в'язнів і повернувся пішки в Широке, а потім майнув до Києва.

До листопаду 1918 року – студент Київського університету. Коли в столиці піднялося повстання проти Гетьмана, Андрій був призначений зв'язківцем між Арсеналом, Деміївкою та Звіринцем. Через деякий час з'являється у місті Остер на Чернігівщині, де разом з організацією місцевих українських есерів піднімає повстання проти гетьманської влади та австро-угорських військ.

Як делегат брав участь у Трудовому Конгресі і Києві, який скликала Директорія. Деякий час через хворобу (тиф) Ірій випадає з політичної боротьби, а коли потрапляє додому в Широке дізнається, що денікінці, що прийшли в район на зміну попереднім окупантам, готують його арешт.

Зв'язок з мистецтвом та журналістикою

Андрій перебирається до Кривого Рогу, де на нього виходять діячі місцевого Повстанського Комітету. Йому доручили створити повстанський загін в Широкому. Ще одна цікава деталь. Андрію Ірію-Авраменку доручають редагувати часопис «Повстанець», який був друкованим органом Штабу Коша українських повстанських козацьких військ Катеринославщини. Йому довіряли місцеві отамани, як Криворіжжя, так і Херсонщини. Андрій тоді знаходився у самій гущі повстанства, зв'язувався з загонами, можливо бував у Холодному Яру. Проте ця сторінка його біографії досі залишається не дослідженою.

Після 1920 року він легалізується, очолює філію мистецького об'єднання «Березіль» Леся Курбаса, працює в Київському Держвидаві на посаді перекладача української літератури, закінчує Драматичний Інститут імені Лисенка.

Восени, працюючи редактором газети «Плуг і Молот», Андрій приїхав у відпустку у рідне Широке до своїх. ЧК з 1920 року розшукувало Ірію за участь у Повстанкомі, тому з його появою у селі за ним здійснювали нагляд і невдовзі арештували.

Від розстрілу Андрія врятувало те, що всі фігуранти справ Широкинського Повстанкому 1920 року ще до суду були розстріляні, тому що наступали загани Нестора Махна. Матеріалу для суду явно не вистачало, Авраменка спочатку випустили під підписку про невиїзд, а потім він потрапляє під амністію 1927 року на честь 10-ліття Жовтневої революції. Однак радвлда не забувала повстанського минулого Ірію.

Вона й не думала таких як він залишати живими. 1928 року відбувся новий короткотерміновий арешт, а вже у 1930-му Дніпропетровське ДПУ «оформлює» йому три роки висилки у віддалені райони Півночі. Але якимось дивом Андрію вдається перед самим вироком Особливої Наради при Колегії ДПУ УРСР звільнитися під підписку про невиїзд. Скориставшись традиційною російською розхлябаністю радянських чекістів, він тікає туди, де його найменше можуть чекати – в серце Жовтневого перевороту - місто Ленінград. В той час в Ленінграді існували українські товариства, земляцтва, проте найбільш патріотично були налаштовані працівники Українського театру Жовтень. Туди й улаштувався Андрій Авраменко.

Разом з директором театру Дмитром Ровінським він допомагає налагодити зв'язки з різними українськими організаціями Ленінграда, налагодив отримання української преси з центрів української еміграції в Європі.

Судячи з вироку, який було винесено 1932 року групі з шести осіб, працівникам Українського театру Ленінграда, чекісти вважали їх головним українським контрреволюційним центром на північному заході СРСР. Вже навесні 1932 року Ірій отримує три роки концтабору.

Після виходу на волю деякий час жив на Північному Кавказі, у Майкопі, а потім переїхав до Маріуполя. Там його й застала окупація.

8 жовтня німці несподівано й швидко займають Приазов'я. В Маріуполі зразу ж закипіло національне українське відродження. Відновлюються українські школи, організовується Автокефальна церква, видається українська «Маріупольська газета». В червні 1942 поновлює свою роботу Маріупольське Товариство «Просвіта». Андрій Ірій-Авраменко стає її керівником, водночас українізує театр, вступає до ОУН.

Арешти й катування

Одним з перших його заарештовують німці. Внаслідок звірячих катувань, Ірій дає згоду повідомляти Гестапо про діяльність українських націоналістів міста. Однак вийшовши на свободу робить протилежне – повідомляє ОУНівця Лагоду (псевдо), що він дав згоду на співпрацю з німцями. Тим самим він врятував самого Лагоду від арешту, а сам знову потрапляє за ґрати.

На початку 1943 року різко міняються події на фронті. Німці звільняють Ірію та колишнього міністра УНР, а в 1941 – 43 роках редактора «Маріупольської Газети» Миколу Стасюка, але змушують виїхати з Маріуполя. Андрій разом зі Стасюком їдуть до Широкого. Треба було якось пережити окупацію. Авраменко організовує невеличке гончарне виробництво. Там його вже втретє арештовують німці, а під час конвоювання їх звільняють наступаючи радянські війська.

Незабаром Андрія Ірія-Авраменка заарештовують та відправляють до міськвідділу НКВД у Маріуполі. Власне, разом із вісімнадцятьма членами ОУНівського підпілля Маріуполя Ірій розроблявся по агентурній справі «Галичани». На слідстві він не міг розповісти нічого нового про себе та про інших ОУНівців Маріуполя, оскільки німецький архів з карними справами на провід ОУН, що його вела Маріупольська Державна Кримінальна Служба, залишив в дарунок НКВД його керівник Гордієвський.

Слідство було недовгим. НКВДистам не вдалося встановити тільки обставини участі Ірія-Авраменка в Повстанкомі Криворіжжя. Всі інші події свого буремного життя він виклав на 68 листах убористого рукописного тексту.

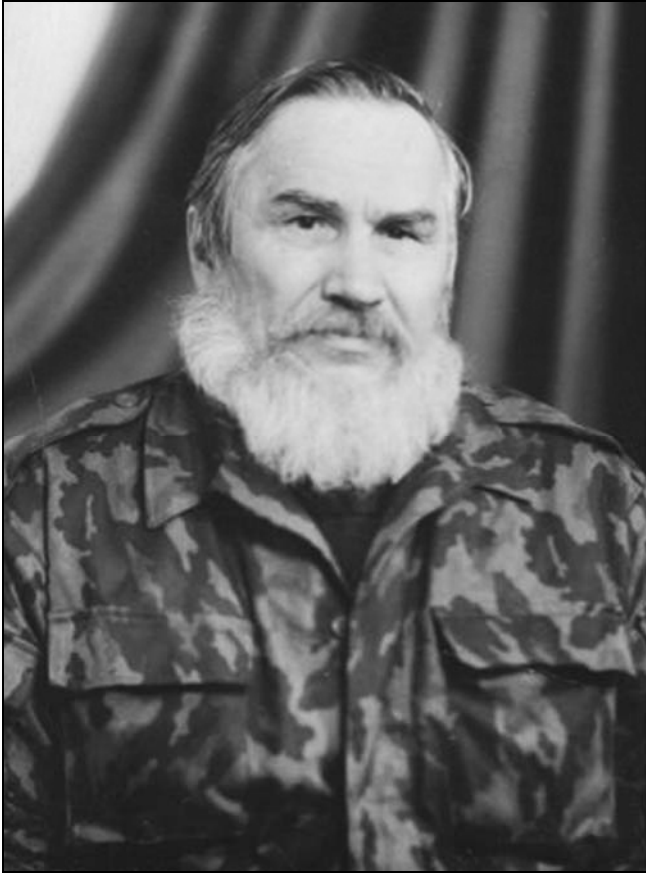
Це був його вже п'ятий вирок і десятий арешт «за Україну». Розстріл на початку 1945 року поставив крапку в яскравому й буремному житті героя. Сьогодні в Маріуполі лишилося дуже мало людей, які ще пам'ятають Андрія Ірія-

Авраменка. Говорять, що його пам'ять шанує Широківська «Просвіта» і місцевий музей. На рівні України його ніхто не згадав за всі роки незалежності.

P.S. В 1993 році в Маріуполі помер «товарищ» Педченко – працівник НКВД – КГБ, якого називають учасником групи працівників «органів», яка спалила у 1950 році тіло Головнокомандуючого УПА Романа Шухевича. Після «тяжкої праці» на заході України, Педченко доживав свій вік у спокої, на державний кошт на березі лагідного і теплого моря. Ніхто не дорікав, та й навряд чи сам Педченко щось усвідомлював і відчував жаль за тим, що він наробив в далекій молодості. В цей же самий час Дніпропетровська СБУ категорично відмовляла представникам українських організацій містечка Широкого в ознайомленні зі справою Андрія Ірія-Авраменка, незаконно засудженого й на той час вже реабілітованого.

Режисерська лабораторія театру «Березиль», 1925 р.
Сидять (зліва направо): Я. Бортник, В. Василько, Б. Тягно,
З. Пігулович, Л. Курбас, Ф. Лопатинський, Ю. Лішанський.
Стоять: П. Береза-Кудрицький, І. Крига, А. Авраменко-Ірій

ЛУПИНІС АНАТОЛІЙ

(1937 – 2000)

Український поет, публіцист, філософ, громадський діяч, багаторічний політв'язень (23 роки), ініціатор створення УНА-УНСО. Світ його ловив але не піймав. В земному житті Мученик, Аскет та Вічний Бунтівник не мав нічого, окрім великої ідеї – «Україна понад усе!».

Огнєва Л.

Останній романтик українського Опору -60-х років

Народився Анатолій Лупиніс 21 липня 1937 року. Але відзначав на рік три дні народження... Насправді він родився 21-го липня, але в паспорті було записано, що 21-го серпня, а на російську мову було перекладено як «21-є сентября». Це йому дозволяло тричі пройтися по гарних його знайомих, тричі зайти в ту ж саму церкву, де священики завжди були раді його бачити, тому що він справді дуже багато зробив для встановлення української церкви.

1941 року його батьки після втечі з сибірського табору поселилися в селі Новоолександрівка, Красноармійського району Донецької області, а після війни переїхали до Монастирищенського району Черкаської області. У селі Сатанівка Анатолій закінчив школу із золотою медаллю.

Потім вчився на механіко-математичному факультеті Київського університету. Але коли в 1956 році радянські війська вступили до Будапешта, 19-річний студент 3-го курсу Лупиніс вийшов на демонстрацію протесту з плакатом «Руки геть від вільної Угорщини». Наслідки? Шість років табору. У 1957 році серед арештантів 7-го табору Дубравлагу спалахнуло повстання. Зеки обрали 20-річного Анатолія до страйкового комітету. На непокірних кинули танки та авіацію. Лупиноса, як голову страйкового комітету (у страйку брало участь 2000 в'язнів) засудили до 10 років ув'язнення з вироком за «антирадянську агітацію та пропаганду, організацію контрреволюційного саботажу». Покарання відбував у Володимирській закритій тюрмі та у спецтаборі особливого суворого режиму № 10.

1962 року, перебуваючи у Володимирській в'язниці, Лупиніс захворів: перенесений без медичної допомоги поліоневрит спричинив парепарез ніг. У дальші роки були

також діагностовані: виразка шлунка, дистрофія міокарда, камінь нирок, хвороба печінки. Повернувшись із в'язниці в Мордовський табір №10, він більшу частину терміну перебував у лікарні (3-й Мордовський табір, сел. Барашеве).

Після закінчення терміну 1967 року Лупиноса доправили батькам на ношах (йому були спаралізовані ноги). ВТЕК одразу дав йому довічну першу групу інвалідності — без щорічного перегляду.

Після двох років лікування Анатолій Лупиніс зміг рухатись з допомогою милиць.

1969 року подав документи на філософський факультет КДУ. Ознайомившись із його анкетною, декан факультету Танчер послав Л. до заступника голови Комітету партійного контролю при ЦК КПУ Підпригори, який заявив, що навіть набравши 20 балів із 20 можливих, Л. не буде прийнято. Він порадив йому піти працювати на виробню («завод»), у цех, проїнятися пролетарською ідеологією, завоювати довіру робітників.

У грудні 1969 Л. вступив на заочний підвідділ економічного факультету Української сільськогосподарської академії.

Навесні 1970 Л. уже міг обходитися й без милиць. Влаштувався працювати адміністратором у Київському концертно-хоровому товаристві.

22 травня 1971 року на традиційному мітингу біля пам'ятника Т.Шевченку Лупиніс прочитав вірш «Я бачив, як ґвалтували матір», який починається так:

Тарасе, батьку, підійми чоло.
Поглянь на свою милу Україну.
Немало зим і весен відгуло.
І пил покрив прабатьківську руїну.
Кривавий пил.
Ні, ні, не спали ми.
Звивалися потоптані знамена.

Хиталися підвалини тюрми.
Не вмерла ще, —
Співали ми натхненно.
Співали рано. Розірвав той спів
Багнет із нами ж викутої криці.

28.05.71 Анатолія було заарештовано. Експертиза Інституту ім. Сербського під керівництвом Д.Лунця визнала Лупиноса неосудним (за першого арешту експертиза Київської психлікарні ім. Павлова визнала Л. здоровим).

Коли в грудні 1971 на суд з'явились А.Сахаров, І.Світличний, Л.Плющ, засідання перенесли. За три дні суд відправив Лупиноса на примусове лікування в Дніпропетровську спецпсихлікарню.

У січні 1974 медкомісія подала Л. на випис, проте суд відмовив. Через 2 місяці головний психіатр МВС СРСР проф. П.Рибкін оглянув Л. і зробив висновок: «Скасувати лікування й виписати в найкоротший термін».

У червні 1974 комісія знову подала Л. на випис - і знову суд відмовив.

Л. подав скарги до Міністерства охорони здоров'я, медуправління МВС СРСР і президії Товариства невропатології та психіатрії. Єдиний результат — його перевели до іншого підвідділу і провели розслідування: як йому вдалося відіслати скарги; запідозрених у допомозі Л. співробітників лікарні звільнили.

Через півроку комісія знову подала Л. на випис — суд знову відмовив. Заввідділу відмовилася лікувати Л. — його перевели до іншого підвідділу.

1976 Л. перевели до Алма-Атинської спецпсихлікарні. Що Дніпропетровська СПЛ не прислала історію хвороби Л., то його почали лікувати наново.

У лютому 1977 медкомісія вирішила подати на загальнолікарняну конференцію висновок про зняття з Л. діагнозу. Запитали з Дніпропетровська історію хвороби Л. — у відповідь надійшли відомості про Л. як про особливо небезпечного злочинця. Було надіслано ще три запити — відповідь не надійшла.

1978 медкомісія подала Л. на випис — суд визначив примусове лікування в лікарні загального типу.

У квітні 1979 Л. в Київській психлікарні ім. Павлова запевнили: «В червні будете вдома».

У травні Л. спрямували в Черкаську ПЛ (м. Сміла). 26 листопада 1979 лікарня надіслала Київському обласному суду матеріали про випис Л.. Відповіді не було. В лікарні казали: «Ось після Олімпіади пошлемо документи знову».

21 червня 1980 Л. спішно вивозять до Дніпропетровської СПЛ — так спішно, що не оформили документів і лікарня його не прийняла. Повернули назад у Смілу.

Виявилося, що 16 червня народний суд Смілянського району Черкаської обл. постановив за втечу направити Л. у Дніпропетровську СПЛ (ні сам Л., ані рідні нічого про суд не знали). «Втеча» полягала в тому, що одного разу Л. за санітаровим дозволом провів декілька годин з родичами поза лікарнею, при цьому він у призначений від санітара час повернувся в лікарню.

1983 Л. переведено з Орловської СПЛ до ПЛ загального типу в Казахстані

Перебуваючи у в'язницях та психспецв'язницях, збирав матеріали для відомого правозахисника Андрія Сахарова. Президент США Рональд Рейган особисто просив керівництво СРСР дозволити Анатолію Лупиносу емігрувати за кордон.

Через 12 років у 1983 році його, геть обколотого, випустили помирати на волю, тоді режим не розумів, що він випускає джина із пляшки.

По звільненні Лупиніс одразу ж включився у підпільну роботу.

...Йшли роки. Часи змінювались. Запахло свободою. Трішки-трішечки. Нарешті. Тепер Лупиніс шукає форми легалізації своєї боротьби. Перша асоціація, яку зареєстрували була «Зелений світ». А потім він став одним із засновників українського «Меморіалу». А потім Рух.

Але зрозумівши безперспективність угодовської позиції, на котру переходили всі без винятку «перебудовчі» структури — спільно з революційною молоддю Лупиніс ініціює створення 30 червня 1990 Української Міжпартійної Асамблеї (УМА), котра об'єднала різні патріотичні групи, організації та партії.

У 1989-1999 роках Лупиноса можна бачити — від мітингу до наукової конференції. Він знаходить спільну мову з голодуючими студентами і шахтарями, проводить брифінги з пресою і виграє судові справи.

В 1990 році він організовує реєстрацію людей, які вважають себе громадянами окупованої Української Народної Республіки. За кілька місяців список налічував приблизно мільйон чоловік. І це стало фактично першим референдумом незалежної України.

І ось знову арешт. Проголошення Акта незалежності України він зустрічає у звичному місці — в тюрмі: «за організацію дій, що порушують порядок» — мітингів-протесту проти підписання союзного договору. Після провалу «путчу» справу терміново закрили, і Лупиніс знову вийшов. Учити, допомагати, рятувати, сприяти, жити для когось. По-іншому не міг

19 серпня 1991 УМА для боротьби з ГКЧП створила загони Української народної самооборони (УНСО).

8 вересня 1991 УМА за ініціативи А.Лупиноса була перейменована в Українську Національну Асамблею (УНА), а

УНСО стала її структурним силовим підрозділом. Організація отримала народну назву УНА-УНСО.

Саме зі створення УНА-УНСО розпочалася найяскравіша сторінка на непростому життєвому та політичному шляху Анатолія Лупиноса.

Численні державницькі та національно спрямовані заходи, організовані УНА-УНСО, зокрема «поїзд дружби» до Криму, участь УНСО у війнах на Кавказі – ніби вдихнули в пана Анатолія нове життя.

Сказати, що він скрізь був з хлопцями – нічого не сказати. Там, де з'являвся пан Анатолій, завжди починали панувати спокій і впевненість в рядах УНСОвців. Адже він випромінював якусь надзвичайну енергетику, підкріплену мудрістю та надзвичайним почуттям гумору. В ньому взагалі було щось надприродне: наприклад, він абсолютно спокійно міг прогулюватись коридорами і кулуарами Верховної Ради при тому, що ніколи не був ані депутатом, ані помічником. Він ніби гіпнотизував почесну варту на вході і спокійно проходив в середину. Та ця його феноменальна здібність не обмежувалася лише українськими владними структурами. Побратими й досі розповідають, що він з легкістю відкривав двері в кабінети Гейдара Алієва та Едуарда Шеварднадзе. І дружив з багатьма лідерами Чечні, зокрема з президентом ЧРІ – Джохаром Дудаєвим.

Він міг з'явитися невідомо-де, поїхати невідомо-куди. Він збирався у Туркменію, а опинився чомусь у Варшаві, а після того здзвонився з Алієвим, і той дав йому особистий літак, щоб він полетів в Туреччину, домовившись перед тим із президентом Туреччини.

Він якимось літаком із якоюсь делегацією офіційною від МОЗ Туреччини без жодних документів потрапив в Америку. В нього навіть паспорту СРСР не було.

Через два тижні, коли він збирався їхати назад, американці щиро здивувалися, як він взагалі зміг туди забратися. Для гарних людей митних декларацій не існує.

Він прожив бурхливе життя. Бог нагородив його і справжніми друзями, справжнім коханням і шістьма дітьми.

Багатогранна постать Анатолія Лупиноса не обмежувалась політичною, громадською та військовою діяльністю. Разом з цим, він був людиною творчою, поетом-революціонером та публіцистом.

В 1991-му році Анатолій Лупиніс опублікував статтю під назвою: «Мафія – майбутнє нашого політичного життя», в якій дохідливо змалював картину тодішнього політичного життя, відсутність політичної культури та перспективи націоналізму в цьому безладі:

«Обставини політичного життя в Україні, що характеризуються силовими методами державного й адміністративного правління, а також відсутністю традицій парламентаризму роблять безсенсовними спроби творення класичних демократичних політичних партій, з їх боротьбою за виборця й парламентську більшість як методом досягнення політичних цілей.

Крім того, низька політична культура, нерозвиненість окремих соціальних, культурних, етнічних груп суспільства з їх окремішністними зацікавленнями та пріоритетами значно обмежує самі цілі, зводячи політичні програми до банальної соціальної демагогії. Софістика у виконанні провідників-інтелектуалів є найвищого ґатунку, але й вона лишається абстрактною, а як така незрозумілою рядовому слухачеві. Тому, в розумінні широкого загалу публіки, всі, від націоналістів до комуністів обіцяють одне й те саме: ковбасу. В крайньому разі, одні ковбасу через відокремлення, інші ковбасу через федерацію, а насправді всі прагнуть одного - дорватися до годівниці.

Саме годівниця в розумінні рядового виборця є альфою і омегою української політики». Хіба не актуально і нині?

Щодо перспектив націоналізму та націоналістів, пан Анатолій писав наступне:

«Слід переглянути стосунки з іншими організаціями й державними структурами. Піти на компроміс, домовитися є можливим навіть з ворогами, тільки не з конкурентами. Ті, хто разом з вами змагають до однієї цілі, якраз і є справжніми ворогами. Компроміс з ними неможливий. Україна, яку будують конкуренти, не буде нашою Україною. В цій Веймарській банановій республіці ні націоналізмові, ні націоналістам місця не передбачено. Пора відкидати сентименти недавнього минулого на кшталт: «сиділи разом, разом вистоювали на мітингах...» Практична корисність особи справі націоналізму, мусить стати критерієм поділу на своїх і чужих.

Означені цілі й шляхи їх досягнення вимагають від усіх осіб та організацій, які вважають себе націоналістичними, хоча б неформального, ділового порозуміння дій на майбутнє».

Кожне речення актуальне й по сьогодні, адже Анатолій Лупиніс бачив в далекій перспективі, а не «від виборів до виборів», як більшість сучасних політиканів.

Що ж до романтичної душі поета, то тут пан Анатолій проявляв себе не менш яскраво, ніж в публіцистиці. Його вірші пронизані національним духом, силою предків, волею до нових перемог українського народу, величної історії державотворення.

І сьогодні рядки віршів Анатолія Лупиноса надихають вже нове покоління молодих хлопців та дівчат, які стають під стяги УНСО, з твердим наміром захищати Україну до останнього подиху:

Ми випрягли волів, перевернули плуга,
Сідлаємо коней та гостримо списи.

Відкинули жалі, згадали всі наруги,
Прости нас, Господи, помилуй і спаси.
На скресі двох світів стаємо до двобою,
На скресі двох епох гряде шляхетний світ.
Віч-на-віч Нація з безликою юрбою.
Навколо ворогів – суцільний живопліт.
Волога цвіль Європ лоскоче наші ніздрі,
Спекотних Азій тлін судомить рамена.
Чекає бій. Все інше буде... після.
Життя триває. Точиться війна.

(1990 рік)

Помер Лупиніс 5 лютого 2000 року.

А я твій син, народжений із блуду
Прошу тебе, молю тебе, клянучу:
Зірви з очей облудливу полуду,
Розбий для тебе зроблену труну,
Стань знову юною, невинною стань знову,
Вінком покритий просвітлене чоло,
Поклич – твоє єдине слово,
Ми встанемо – і що там не було,
Який би глум терпіть не довелося
Який би біль не розридавав грудні.
Ми за твої за золотії коси,
За чистую блакить твоїх очей,
По частці кожен віддамо себе,
Бо краще «Мамо» нам сьогодні вмерти.

(1964 рік. Мордовські табори).

За словами лікарів, Анатолій Лупиніс мав би померти раніше, але тримався. Він прожив 62 роки, значну частину з яких – в таборах, тюрмах божевільних. Однак ув'язненням себе ніколи не вважав. «Це була своєрідна, але ефективна форма освіти, де я отримав набагато більше знань, ніж у

будь-якому інституті», - говорив про своє життя козацький гурт. Останній романтик українського Опопу.

Сам він стверджував, що його доля визначилась ще в ранньому дитинстві. Батьків радянська влада відправила у заслання, але «подорож» на Сибір зупинила Вітчизняна війна. Сім'я поспішила повернутися додому, на Черкащину. Транспорту, ясна річ, не було, тому 4-річному Толі довелося їхати на корові. «Як після цього не стати бурлакою, блудником, постійно кимось гнаним», – підсміхався сам із себе.

З діагнозом восьми смертей мало хто зуміє зробити те, що він зробив для своєї держави. На пропозицію відпочити він відповів: «Якщо моя Україна, насправді буде вільна, я буду спати цілий місяць».

Зараз він спить вічним сном на Байковому цвинтарі, поряд з побратимами з УНА-УНСО.

Пам'ятаймо і згадаймо цих нескорених і мужніх людей, які вірили і боролись за краще майбутнє.

Використана інформація

1. Сайт: Вікіпедія

Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Лупиніс_Анатолій_Іванович

2. Сайт: Вікіпедія

Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/УНА-УНСО>

3. Сайт: Хайвей. Портал гражданской журналистики.

Режим доступу: <http://h.ua/story/81790/>

4. Сайт: Радіо Свобода. «Альтернатива»: Анатолій Лупиніс.

Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/917813.html>

5. Сайт: Герої України.

Режим доступу:

<http://heroes.profi-forex.org/ua/lupinis-anatolij-ivanovich>

«МОЯ ПОВСТАНЕ УКРАЇНА!»

Він був «чужим» і за Кравчука, і за часів Кучмі, йому, на відміну від інших дисидентів, не дали ніяких урядових нагород, він не був депутатом, але його авторитет був настільки великим, що жоден охоронець Верховної Ради або АП не наважився його зупинити, а члени УНА-УНСО називали свого кумира просто і шанобливо – «дядя Толя». Він був «тіньовим дипломатом» УНА-УНСО, який неодноразово зустрічався з Гейдаром Алієвим і Ельчібеєм, з Дудаєвим, Масхадовим і Басаєвим, з Гамсахурдіа і Шеварднадзе; в пам'яті українців він залишився борцем за незалежність України, якого не зуміли зламати ні КДБ, ні хвороба. Ще він запам'ятався як поет, чиї вірші актуальні й донині:

Я бачив, як безчестили мати

Тарасе, батьку, підійми чоло.
Поглянь на свою милу Україну.
Немало зим і весен відгуло.
І пил покрив прабатьківську руїну.
Кривавий пил.
Ні, ні, не спали ми.
Звивалися потоптані знамена.
Хиталися підвалини тюрми.
Не вмерла ще, —
Співали ми натхненно.
Співали рано. Розірвав той спів
Багнет із нами ж викутої криці.
Летіли кулі в марноблудство слів.
І жерла нам дивилися в зіниці.
Я бачив, як безчестили матір.
Мою матір.
Мене пестила покритка.
Яка називала своїм сином.
По землі вештаються байструки,

Які зовуть мене братом своїм.
Брати!..
Мамо!
Прокляття нам.
Небо, ти бачиш все
І не grimнеш обуренням та гнівом.
Земле, ми топчемо тебе
Своїми брудними ногами,
І ти не тріснеш,
Не розверзнешся прірвою,
Щоб поховати назавжди
Ганьбу свою та нашу.
Прірва?
Прірва...
Так, прірва під нами,
Та ми не бачимо її,
Ми котимося в прірву,
А мислимо, що летимо в рай.
В пекло!
В забуття!
Щоб і спомину не залишилося,
Ані сліду (досить наслідили),
Ані смороду.
Мамо,
В лиху годину ти мене родила.
З ганьби та блуду
Плід свій зачала.
Бодай в утробі ліпше задавила.
Бодай сама ти краще не жила.
Згвалтована, обдурена, розп'ята,
З відтятим язиком,
Опльованим чолом,
Лежиш ти в пазурях коханця — ката
І ворона — могильника заклятого

Улесливо зовеш ти, облуднице, орлом.
Твої сини тебе ж і розпинають
За черствий хліб та кислий пійло-квас.
Нікчемних байстрюків голодні зграї.
Брати мої, про вас то я, про вас.
Все продали,
Від всього відреклися.
Чужий жупан.
Чужі думки й слова.
Від хитрощів он голови вже лисі.
Й підлота вас, мов саван, обвива.
Ні совісті,
Ні честі ані трохи.
Лише живіт,
Та баба,
Та гаман.
Хоча б на мить,
Хоча би перед здохом,
Спокутуйте підлоту та обман
Хоч словом правди,
Хоч півсловом щирим.
Бо діти нас і внуки проклянуть,
Коли дізнаються,
В який ганебний вирій
Ми торували їм дорогу — путь.
А ти, облуднице, все ніжишся в гаремі?
Твій яничар тебе нагодував.
І навіть хороми тобі відвів окремі,
Щоб люди не подумали, бува,
Що ти невільниця,
Наложниця,
Рабиня,
Він щедрим став,

Вельможний твій босяк,
І навіть з ганчірок червоно — синіх,
Щоб сором скрила,
Зшив тобі ковпак.
І ти, безстижая, у йому серед люди
Бредеш у слід за зайдою приبلудою.
А я, твій син, народжений із блуду,
Прошу тебе,
Молю тебе,
Клену —
Зірви з очей облудливу полуду,
Розбий для тебе зроблену труну,
Стань знову юною,
Невинною стань знову,
Вінком покрій просвітлене чоло,
Поклич —
Твоє єдине лише слово —
Ми встанемо —
І що б там не було! —
Який би глум терпіть не довелося,
Який би біль не розривав грудей —
Ми за твої, за золотії коси,
За чистую блакить твоїх очей
Підем на бій,
На звияг і на жертви,
По частці кожен віддамо себе,
Бо краще, мамо, нам сьогодні вмерти,
Ніж бачити збезчещену тебе.
(Київ, 22 травня 1971 року)

Моя повстане Україна

*Моїм милим дівчатам, дбайливим помічницям,
патріоткам, Корпус Волі*

Під скрес Московської руїни,
Під лицемірство каяття
Моя повстане Україна
До віковичного буття.
Кайдани, що в кремлях кувались,
На шпальтах набували дзвін,
Під фарисейський лібер-галас
Вкраїна, звівшись з колін,
Жбурне на торжище лукавих:
Діліть суверені-сувенір,
Замість точить кату топір!
Народам – Воля! Волі – Слава!
(Київ, Лук'янівська в'язниця, 20 липня 1991 року)

Золоті Ворота

Асфальт в жагучих обіймах сонця
важко дихає, вгинається під ногами.
Дерева з обтятими віттями —
каліки дерева.
Квіти, закуті в бетон,
позбавлені пахощів квіти.
Люди, уярмлені Молохом,
Загнані в щільники люди.
Золоті Ворота шляху,
обтятому з обох боків.
Загратовані Золоті Ворота
на шляху, що веде в нікуди.
Увійдеш з одного боку —

вийдеш в нікуди,
Увійдеш з другого боку —
вийдеш в нікуди.
Хтось побудував Ворота
з пелюстків Сонця.
Витікали з Воріт дороги — промені
до всіх країв та народів.
Хтось перетяв дороги,
перегриз хтось жили на руках Сонця.
Стоять заґратовані Золоті Ворота
на шляху, обтятому з обох боків,
раною на тілі Матері,
болем у моєму серці.
Золоті яблука котяться по рівчаках,
вимитих кров'ю.
Золоті яблука без зернят.
Бо висохла криниця,
І поливаємо Яблуню кров'ю.
А кури несуть яйця без жовтків.
А ще кажуть, що скоро нестимуть виливки.
Бо висохла криниця,
і напуваємо курей кров'ю.
А Півень клює золоті яблука,
Золоті яблука без зернят.
Клює і дивиться одним оком
на золоті яблука,
а другим — на Золоті Ворота.
Клює і кукурікає вовчим голосом.

(1970 рік)

Єдиний спосіб

Єдиний спосіб,
щось змінити –
Це взяти автомат.
Або перо.
Є зброєю, усе,
що низвергає.
Було б кого.
Було би що.

Порожнє місце –
свято не буває.
Таки не чув Господь
За рідний край,
А я чогось борюся,
когось змагаю...
Чи богорівним
вмерти забажав?

(1992 рік)

Брехня і насильство – як помста

Брехня і насильство – як помста
за брехні, що були раніш.
Коли п'ятірця на горлянці,
Природньо схопитись за ніж.
Та з нього творити святиню!
І в дзеркалі леза його
Почати шукати віднині
Відлуння обличчя свого –
Ні, цього повік не зумію.
О розум, не смій вимагати.
У гніві нехай онімію.
Та в гніві не стану брехати.

МАТУЩАК ЮРКО («ВІТЕР»)

(1987 – 2014)

Громадський діяч, вчитель історії, рядовий, доброволець батальйону патрульної служби міліції особливого призначення «Дніпро-1». Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ

Матушак Ю.В. – рядовий батальйону «Дніпро-1»

Дата та місце народження:	15 лютого 1987 р., м. Донецьк.
Дата та місце загибелі:	29 серпня 2014 р., с. Новокатеринівка, Старобешівський район, Донецька область.
Звання:	Рядовий міліції.
Посада:	Міліціонер.
Підрозділ:	Батальйон патрульної служби міліції особливого призначення «Дніпро-1» ГУ МВС України у Дніпропетровській області.
Обставини загибелі:	Загинув 29 серпня 2014 р. під час виходу з Іловайського котла т.зв. "Зеленим коридором" на дорозі поміж с. Новокатеринівка та х. Горбатенко. 3 вересня 2014 р. тіло Матушак Ю.В. разом з тілами 96 інших загиблих у т.зв. Іловайському котлі було привезено до дніпропетровського моргу. 16-го жовтня 2014 р. тимчасово похований на Краснопільському цвинтарі м. Дніпропетровська, як невпізнаний герой. Був упізнаний за тестами ДНК.
Військова операція:	Бої за м. Іловайськ.
Місце поховання:	м. Дніпропетровськ, Краснопільське кладовище, ділянка № 79

Указом Президента України № 873/2014 від 14 листопада 2014 р., «за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Сайт: Книга пам'яті, полеглих за Україну.

Режим доступу: <https://memorybook.org.ua/16/matushak.htm>

Коваленко С.

Герої не вмирають

На звістку про загибель в «іловайському котлі» уродженця Донецька, молодого українського історика Юрія Віталійовича Матушак один із його знайомих з Польщі (Jacek Szafranski) відгукнувся таким коментарем у соцмережі «Фейсбук»: «Це страшна новина. З Юрієм я познайомився 2013 року під час презентації книги «Поєднання через важку пам'ять» у Любліні. Він був одним з учасників проекту, і ми трішки поспілкувалися після дискусійної частини зустрічі. Мене вразила його ерудованість та вміння розглядати історію з різних точок зору. Я дуже тішився, що є людина, яка здійснює справжнє примирення між нашими народами й може бути в цьому питанні мостом між поляками та українцями. Без сумніву, Юрій був перлиною в українському поколінні Колумбів і це непоправна втрата. Слава Герою».

Ще у студентські роки, під час навчання на історичному факультеті Донецького національного університету Юрій Матушак став відомим у місті громадським активістом, він створив і протягом кількох років очолював обласну молодіжну громадську організацію «Поштовх», у якій об'єдналися патріотично налаштовані молоді донеччани, переважно студенти. Члени «Поштовху» пропагували українську мову та культуру, сприяли вивченню «білих плям» історії, випускали власну газету, проводили різноманітні заходи та акції, такі як літературні вечори, фестивалі різдвяних вертепів, вшанування пам'яті жертв Голодомору і сталінських репресій, і навіть – весілля в українському стилі.

2011 р. Юрій був членом Громадської ради при ОДА, пізніше протягом року проходив стажування в польському місті Любліні – до слова, там він долучився до життя громади місцевих українців, приєднавшись до люблінського

Українського товариства.

Після повернення в Україну працював у школі вчителем історії, мріяв про навчання в аспірантурі.

З початком Революції Гідності Юрій став одним з активних учасників й організаторів донецького Євромайдану, їздив і на столичний. Коли він написав заяву на звільнення, бо вирішив бути «на барикадах» постійно, його учні-старшокласники, від яких він не приховував своїх переконань, вирішили, що улюбленого вчителя переслідують, і разом із батьками пішли до директора школи та районного відділу освіти з проханням «не виганяти історика»...

Юрій продовжував відстоювати свої погляди навіть коли в Донецьку почалися сумнозвісні події «російської весни», проте невдовзі стало зрозуміло, що час політичних дебатів і мирних мітингів минув – проросійські сепаратисти перейшли до погроз і насилля стосовно опонентів. А коли у величезному місті почали відкрито хазяйнувати озброєні бойовики-«ополченці», Юрію довелося рятуватися втечею. Разом із ним до Чернівців поїхала його дівчина Франческа Леонарді – громадянка Італії, яка з 2013 р. працювала в Донецьку як волонтер, викладаючи італійську мову. Для дівчини, яка встигла полюбити Україну і знайти тут кохання, було справжнім шоком побачити метаморфози у свідомості донеччан, внаслідок яких небезпечно стало не лише відвідувати проукраїнські мітинги, а й, наприклад, носити вишиванку (навіть це викликало агресію). У червні 2014-го в інтерв'ю одному з телеканалів (м. Чернівці – «Новини міста») Юрій і Франческа розповіли про кримінальну вакханалію, яка охопила Донецьк із приходом «руського мира», про зірвані українські прапори й розгорнутий ватажками самопроголошеної «ДНР» терор проти прибічників єдності України.

Невдовзі Юрій вирішив, що не має права в ролі біженця

просто спостерігати за масштабною історичною трагедією, яка розгортається на його Батьківщині. Він поїхав до Дніпропетровська, де разом із кількома друзями записався до батальйону «Дніпро-1».

У пам'яті побратимів він залишився оптимістичною, світлою, інтелігентною людиною, яка завжди немов би випромінювала позитивну енергію.

Потім було пекло «Іловайського котла» й вибух ворожого снаряда, що обірвав його життя 29 серпня в «коридорі смерті»...

29 травня 2015 р. на Краснопільському кладовищі Дніпропетровська на одному з надгробних хрестів замість таблички з номером і написом «Тимчасово невідомий захисник України» з'явилася інша табличка – з прізвищем, іменем та по батькові рядового міліції Матушчака. Місце його поховання завдяки тестам ДНК вдалося встановити лише за дев'ять місяців після загибелі, оскільки Юрієва мати Тетяна Павлівна протягом тривалого часу не мала змоги виїхати з окупованого Донецька, щоб здати зразки генетичного матеріалу (до того ж жінка побувала в полоні бойовиків «ДНР»).

Під час панахиди на могилі полеглого добровольця, у який разом із його родиною взяли участь однополчани та громадські активісти, мати зізналася: вона досі не може усвідомити цю страшну втрату, тому не говорить про Юрія в минулому часі й, попри все, чекає сина...

Тижневик МВС України «Іменем Закону» № 31-32 (13.08.2015)

На щастя, на здоров'я усім добрим людям!

«Вчора, 14 січня, в Івано-Франківську відбувся всеукраїнський фестиваль вертепів «Карпатія», організований громадським рухом «Народна самооборона» і художнім об'єднанням «Остання барикада». На фестивалі в Івано-Франківську зібралося 18 самодіяльних театральних колективів, що

представляли всі регіони України. Серед них були **студентські вертепи з Донецька, Херсона й Дніпропетровська**» - повідомив сайт «Православ'є в Україні».

На Донеччині вертепування було мало поширеним, а більш відомим – колядування.

На початку 2007 року в Івано-Франківську мав відбутися великий фестиваль вертепів «Карпатія». Організація «Поштовх», створена у жовтні 2006 року вирішила взяти участь у цьому фестивалі. Зібралось 8 ентузіастів, котрі теж про вертеп до того фактично нічого не знали. Вони вивчили колядки, сценарій і виступили. Це був справді шок, тому що там вертепи склалися з 30-40 людей, всі були у фантастичних костюмах. Організатори фестивалю поставили за мету відродити культуру вертепів в Україні, привернути до них увагу. Сприяти розвитку української мови та культури. Члени «Поштовху» були вражені цим дійством і вирішили провести щось подібне у Донецьку.

Задля цього Сергій Зливко, Юрко Матушак і Леонід Самохвалов влітку поїхали в тур Покуттям і використали цю нагоду, для того щоб завезти в облдержадміністрацію офіційні листи від «Поштовху» про запрошення на фестиваль вертепів до Донецька. Цей лист, до речі, добре спрацював, і в Донецьк на перший фестиваль вертепів у січні 2008 року приїхав вертеп з Франківська «Червона калина». Донецька облдержадміністрація теж була в курсі, вони навіть організували три виступи «Червоної калини» у школах і на площі Леніна.

Місцева влада була проти сцени на площі Леніна. Але ж основна ідея фестивалю полягала в тому, щоб це було в центрі міста, і всі хто тоді прогулювалися б центром міста 12 січня, могли б стати глядачами. А влада хотіла, щоб цей фестиваль пройшов на сцені в якомусь театрі, і про нього ніхто б не дізнався. Врешті це питання вдалося вирішити.

На фестиваль були запрошені й місцеві колективи. Для всіх така подія була вперше.

Донеччани таке бачили вперше у житті. Вони зустрічали гостей дуже добре. Жодного несприйняття чи ще чогось від донеччан не було. Всі сприймали або нейтрально або позитивно. Жодного поганого слова ніхто нікому не сказав.

Другий фестиваль пройшов рівно через рік після першого — 2009 року у січні. Він вже був більш офіційним і відбувався за підтримки Донецької обласної адміністрації. Влада під це виділила Палац молоді «Юність», також була інформаційна підтримка від місцевих ЗМІ, тобто це вже був фестиваль іншого рівня.

На другому фестивалі у нас також були гості з різних регіонів. І хоч вже не було учасників із Західної України, було набагато більше вертепів з Донеччини. Тобто перший фестиваль реально справив враження, і були навіть вертепи із донецьких вишів.

Але те, що він відбувся не на вулиці, а в приміщенні було головним мінусом цього фестивалю.

Третього фестивалю не було, тому що всі організатори вже були на 5-му курсі, а потім випустились, почалась робота, дехто взагалі виїхав з Донецька в інші регіони.

1. Сайт: Православ'є в Україні».

Режим доступу: <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/uk/node/5154>

2. «Як колядують та вертепують у Донецьку?»

Сайт Громадське радіо. Режим доступу:

<https://hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/yak-kolyaduyut-ta-vertepuyut-u-donecku>

8 січня 2017. Про відродження українських різдвяних традицій в 1990-х та 2000-х роках у Донецьку розповідали Сергій Зливко, Дар'я Курінна та Дмитро Білий.

3. Світлини з сайту газ. «Україна козацька»

Режим доступу:

http://www.kozatstvo.net.ua/ua/publications/uk_r.php?d=a&i=1555

Матушак Ю. – біженець в Чернівцях

Меморіальна дошка, присвячена Юрію Матушаку на будинку Донецького Національного Університету в м. Вінниця.

1.

2.

3.

1. Матушак Ю. – рядовий батальйону «Дніпро-1»; 2. Могила Матушак Ю. в Дніпрі; 3. Українська громада Любліна (Польща) молиться за зникшого безвісті Матушак Ю.

Перший фестиваль вертепів «Карпатія». Ів-Франківськ. 2007 р.

1. Фестиваль вертепів «Карпатія». Ів-Франківськ. 2007 р.
2. Перший фестиваль вертепів у Донецьку 12 січня 2008 р.

Вертеп реєстрових козаків з Державного університету інформатики і штучного інтелекту. 2008 р.

Народний депутат України Олександр Клименко з учасниками вертепу Донецької обласної молодіжної громадської організації «Поштовх». 2008 р.

Учасники вертепу Донецької обласної молодіжної громадської організації «Поштовх». 2008 р.
Юрко Матушак стоїть, склавши руки - другий зліва.

На донецькій площі Леніна вертеп гурту «Червона калина» з Івано-Франківська. 2008 р.

Свідоцтво про легалізацію ГО «Поштовх»

**ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА МОЛОДІЖНА ГРОМАДСЬКА
ОРГАНІЗАЦІЯ "ПОШТОВХ"**

Общая информация

Адрес М.ДОНЕЦЬК, КІРОВСЬКИЙ Р-Н ВУЛ. ШУТОВА БУД. 32,
КВ. 4

Руководитель МАТУЩАК ЮРІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

Телефон 80661458107

Виды деятельности

Компания ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА МОЛОДІЖНА ГРОМАДСЬКА
ОРГАНІЗАЦІЯ "ПОШТОВХ" осуществляет следующие виды
деятельности (в соответствии данными, указанными при
регистрации):

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, Н. В. І. Г.

Реквизиты организации ОКПО 34960467

Форма собственности ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ

Юридический статус ЮРИДИЧНА

Право на внешнеэкономическую деятельность НЕ МАЄ
ПРАВА

Дата первоначальной регистрации 2007-03-03

Первоначальный регистратор ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
ДОНЕЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

Дата текущей регистрации 2007-03-03

Регистратор ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ ДОНЕЦЬКОЇ МІСЬКОЇ
РАДИ

Регистрационный номер 12661020000024506

<http://b2btoday.com.ua/id/3504542>

ГО «Поштовх».

Звернення до Справжніх Патріотів України

«Треба усунути від управління суспільством так звані «вищі касты», зацікавлені в збереженні існуючого стану речей, надати всім людям рівні права – і це буде кінець так званої історії з війнами, бунтами...»

Франсуа Марі Аруе (Вольтер).

« Мені прикро що ми живемо на нашій – не своїй землі...» Т.Г. Шевченко.

« Лише дія змінює долю...»

Ю. В. Сенюк – академік УАН.

« Як що ти не визначаєш власну долю, то її за тебе визначають інші»

В.О Корінтелі – координатор МГР.

Шановна громадо!

Протягом багатьох століть наші предки мріяли та молилися за вільну незалежну заможну квітучу Україну. Ці мрії і сьогодні полонять наші душі. Прийшов час не уступати, а перетворювати свої мрії в реальність. Громадяни України стомилися від безладу в державі, від брехні, від беззаконня та безкарності за злочини чиновників різних рівнів проти простого люду, від зловживань владою, від цинічності олігархів, від принижень та знущань «недоторканими» та «довічними». Ми, прості люди, хочемо щоб наші з Вами діти, батьки, дідусі та бабусі ніколи не були ні в чому нужденні та скривджені. Ми їм всім зичимо добра, злагоди та любові. Ми віримо в людину, в її високе покликання, прогресивний розвиток людства у руслі загального добра. Усі без винятку (хто на словах, а хто й на ділі) прагнуть до перебудови всіх суспільних відносин на основі розуму, рівності, справедливості, але в дійсності із-за нашої мовчазної згоди та

злочинної бездіяльності іде руйнація України з незворотними наслідками. Нашій країні загрожує повний розвал та втрата державності. Якщо це станеться то всі наші ідеї та плани стануть не актуальні, простою балаканиною і ми будемо надалі просити Бога про допомогу та надіятися на «доброго царя» і на милість «народних недоторканих слуг». Український народ може в черговий раз втратити свій шанс взяти свою долю у власні руки. Для проведення змін на загально державному рівні ми повинні стати господарем, тобто суб'єктом права, а не об'єктом знущань та потерпання від свавілля чиновників всіх рівнів. Тому, всі патріоти України уже сьогодні повинні взятися за створення Народної Республіки України як високо розвинутої держави, не чекаючи на ті часи коли українські керманичі всіх рівнів повністю розкрадуть майно що ще належить народу та знищать Україну як державу!!! Громадська Правозахисна Організація «Поштовх» взяла на себе відповідальність та розпочала ходу незадоволених станом сучасного життя під гаслом «Прийди за своїм та отримай своє!!!». Це Ти в державі є Господар!!! І тільки Ти можеш визначати як жити та що робити!!! Це у тебе вкрали твоє: – твою владу, твою волю, твою землю, твої гроші, твоє житло, твоє майбутнє!!! Прийди сам та запроси інших захистити своє право на гідне життя!!! Лише Твоя дія змінить Твою долю!!! Звертаємося до всіх Справжніх патріотів України підтримати Громадянську ходу «За своїм» Громади м. Обухів своєю безпосередньою участю. Ми йдемо за своїм, нам чужого не потрібно віддайте нам те що у нас вкрали!!! Група лідерів громадських організацій розпочала процедуру перезаснування держави в Українську Народну Республіку. В основу перезаснування лягла українська національна ідея яка вистраждана народом. Як що Ти Справжній патріот України то повинен бути з нами.

Виставка «УПА: історія нескорених».

Виставка «УПА: історія нескорених» була організована в Донецькій області і, зокрема, в Донецьку Громадською організацією «Поштовх» (голова Ю. Матушак) за сприяння Управління Служби безпеки України в Донецькій області, Донецької обласної державної адміністрації, Українського інституту національної пам'яті, Центру досліджень визвольного руху, Громадської ініціативи Донеччини з відновлення історичної пам'яті, Світового Ювілейного Комітету до 100-річчя від дня народження Романа Шухевича та 65-ї річниці створення Української Повстанської Армії.

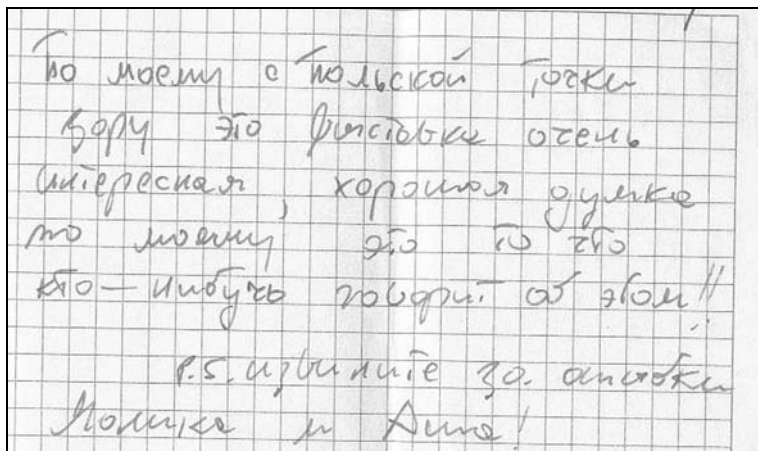
Поділитися архівами вирішило і обласне управління Служби безпеки: на виставці представлені дев'ять розсекречених кримінальних справ проти людей, які були членами ОУН на Донбасі.

Виставка тривала від 19 до 27 лютого 2008 року в Обласній універсальній бібліотеці ім. Н. Крупської.

В регіоні більшість населення негативно сприймає діяльність повстанців, а про діяльність їх на сході не знає взагалі. Організатори виставки переконані: стереотипи – виключно через відсутність інформації. Про це свідчать й відгуки відвідувачів виставки. Вони також відзначили високий рівень знань екскурсоводів, їх вміння розповідати та уважно слухати, і особливо – толерантність до критичних зауважень глядачів. А екскурсоводами по виставці були студенти-історики члени ГО «Поштовх».

ВІДГУКИ

Аркуш 1

Аркуш 1. Відгук 1.

1. По-моему с Польской точки зору это выставка очень интересная, хорошая думка по моему это то что кто-нибудь говорит об этом!! 8.5. извините за ошибки.

Молика и Анна.

Аркуш 2

2. Надзвичайна виставка. Дуже цікава та інформативна. особлива подяка екскурсоводам!!!

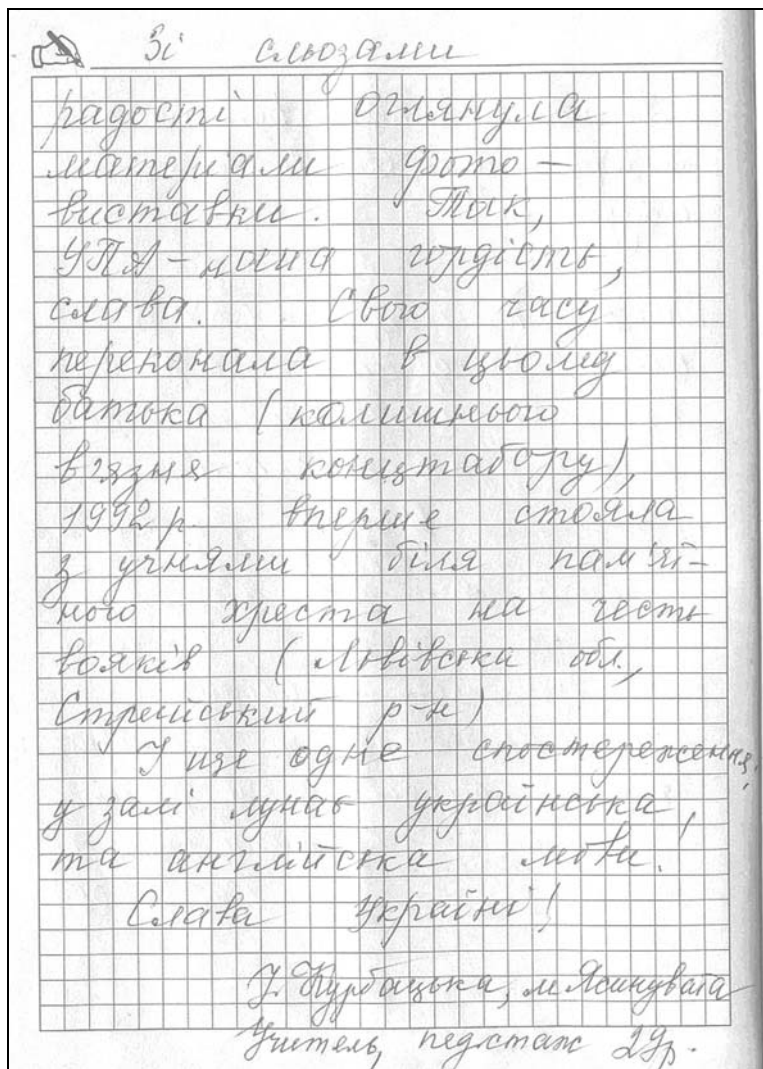
3. Дякую "Поштовху" та СБУ за цікаву інформацію. В Донецьку такі виставки та інші заходи дуже необхідні.

20.02.2008 Олена (учитель)

4. Я дуже радий, що вперше в нашому місті проводиться така виставка. Це важливий крок у просвітницькій роботі.

20.02.2008

Костянтин, студент.

Аркуш 2. Відгук 5.

5. Зі сльозами радості оглянула матеріали фотовиставки. Так, УПА – наша гордість, слава. Свого часу переконала в цьому батька (колишнього в'язня концтабору), 1992 р. вперше стояла з учнями біля

пам'ятного хреста на честь вояків (Львівська обл., Стрийський р-н). І ще одне спостереження: у залі лунає українська, та англійська мови! Слава Україні!

Курбацька, м. Ясинувата. Учитель, педстаж 27 р.

Аркуш 3

6. Отличная у Вас выставка! Молодцы! Спасибо!

Семья Хайцэтер

7. Понравилась выставка. Желаю успеха.

Панюхно

8. Дуже вдячний за змістовну розмову про діяльність УПА. Прохання частіше влаштовувати подібні виставки. Будемо щиро вдячні. З повагою. Прихильник Українського руху в Донбасі.

Сіндзюк Юрій.

9. Дуже задоволений. Слава бійцям УПА – героям України, слава Україні.

Иншевеер, Петро Васильович, 69 років.

Мешканець м. Донецька

10. Благодарю организаторам за возможность узнать историю Украины, узнать героев нашей страны.

Пусть Господь Вас благословит.

Шмиляев В.В

Аркуш 4

11. Дякую за цікаву розповідь! Серце радіє з того, що є ще тут люди в Донецьку, що знають історію України – справжню історію, і люблять Україну та український народ!!!

20.02.2008

Тетяна

12. Слава Україні та справжнім українським героям

13. Дякую за виставку. Своєчасно і дуже потрібно, особливо у Донбасі.

(підпис)

14. *Нужно ездить по городам Донецької області, бо не всі можуть приїхати подивитись. частіше показувати по телебаченню.*

Прокопенко А.Є. (підпис).г. Артемовск

15. *Фотовиставка Чудова і необхідна для Донбасу. На фотографіях благородні люди, ніякої озлобленості на обличчях. Це справжні герої, які віддавали життя за Україну. Слава Україні! Слава героям!*

Б.М. Шашкевич м. Донецьк т. 309-11-56

Аркуш 5

16. *Слава настоящим Героям Украины, людям отдавшим свою жизнь и Смерть за Свободу и Независимость Украины! Любите Украину!*

21.02.08 Савчук Виктор Фёдорович (підпис)

17. *Ознакомившись с выставкой и отзывами от этой выставки, пришел к выводу, что та часть жителей Украины, проповедующие идеологию предательства не являются носителями идеологии гражданского общества, пропаганда идей неофашизма, является нарушением Конституции, законов общечеловеческой нравственности и морали. С такими гражданами Украины, гражданское общество не построишь! Печально, но факт.*

21.02.08 Без уваження. (підпис).

Аркуш 6

18. *Выставка – потрясающая!*

Я благодарен людям, которые её создали, которые проводят здесь лекции с обзором исторических событий. Склоняю голову перед воинами УПА! Я потрясен их мужеством, их любовью к родной Украине!

Мне очень жаль, что НКВД расстреливали наших родных украинцев и за это сейчас имеют награды, высокие

пенсии, льготы, а участники ОУН-УПА так и остались нищими и беззащитными перед наступившим экономическим кризисом.

Рыбчинский Евгений Евгеньевич.

Аркуш 7

19. Антон Талимончук т.306-34-96 21.02.08

20. Удивляюсь выставке, которая состоялась в библиотеке им. Крупской на ул.Артема недалеко от пл. им. Ленина. Информация как таковая – пропаганда УПА. К сожалению молодежь не знает обратную сторону событий. Если героями делают людей, которые 20 лет мирной жизни продолжали воевать и разрушать, то что-то не так в нашей Украине. Спросите у своих бабушек и дедушек, которые были на территории зап. Украины после 1945 года. Эту правду здесь не покажут. К сожалению.

(підпис)

21. Достаточно интересные материалы представлены на выставке. Необходимо сделать постоянно действующими и демонстрировать в вузах, т.к. антиукраинская пропаганда там наиболее активна.

Необходимо в СШ и вузах организовать циклы лекций, встречи с учеными, занимающимися историей ОУН-УПА.

. Д.ф, к.и.н., доцент. Е.Н. Самойленко (підпис)

21.02.08

22. Ось і зустрівся я з УПА.

З очей упала пелена.

Побачив я таки Вкраїну –

Мою розтерзану родину.

Якби ми й далі так жили,

Були б і ми тепер людьми.

А так ми, наче, і не люди.

*А що ж то воно далі буде?
Куди нас доля понесе,
Коли у нас забрали все?*

Аркуш 8

23. Я, Микола, багато знав про УПА. Як Героїв України, а після огляду світлин, був дуже зворушений характерників УПА. Потрібно, що б ця виставка була як довший термін у м. Донецьку. Велика подяка хто організував її.

24. 21.02.08 Український народ повинен знати українську історію. Ця виставка і є сама українська історія. Справжня... Дякую організаторам з центру досліджень визвольного Руху (Івано-Франківськ) і хлопцям з "Поштовху" (Донецьк). Схід і Захід = Україна

25. Дякую за екскурсію, як на мене, то такі заходи є дуже корисними. Особливо для нашого регіону. Побільше відвідувачів, та поменше безглуздих сперечань!

З вдячністю.

Микола. (підпис)

Аркуш 9

26. Дуже сподобалось.

Стешин В. П. (Підпис)

21.02.06

27. Дуже приємно було на виставці тут у нас в Донецьку, яка показує дійсність. Діяльність Українських націоналістів, котрі не підкорились загарбникам усіх мастей. Нам українцям Донецька дуже прикро за те, що ми не приймали такої участі. А знущання ми відчували і відчуваємо.

28.02.2008

28. Очень благодарен этим ребятам за то, что они украинцы по духу и по национальности. Спасибо Вам. Слава Україні! Героям Слава!

Дейнеко Александр. г. Макеевка

29. Мне очень понравилось оформление.

30. Дякуємо. Дуже цікаво! (Підпис)

Аркуш 10

31. Кажуть у нас, що вояки УПА стріляли у спину радянським воякам. Але!!! То ж були солдати НКВД, які у свою чергу стріляли у спину наших солдат, будучи у заградзонах. (Смерш). Так що не треба цього казати.

Шаповалов. shapovalov@dru.dn.ua

32. Несмотря на явную идеологическую односторонность, представлена и действительно новая информация. (Підпис)

33. Спасибо!

Коваль Евгений Андреевич.

Член Национального Союза журналистов.

21.02.08. 83043, Донецк. Кориненко, 89.

тел. 8067 628 80 27

Аркуш 11

34. 21.02.08. Пишет Депутат Луганского обласного совета, журналист газеты "Предрассветные огни", секретарь Луганского обкома ПСПУ. Данная выставка в Донецке – плевок в лицо погибшим воинам Советской Армии, осквернение памяти павших в Великой отечественной. Прославление фашистов, их пособников. Стыдно за молодежь, обидно за их родителей.

Обидно за страну, которая, имея героическое прошлое, превращается в фашистское гос-во. (Підпис)

Аркуш 12

35. Донбасс против ОУН-УПА. Молодежь не допустит переименования улиц наших героев на имена предателей и

садистов. ОУН - не герої, і ніколи ними не будуть. Это слово молодежи Донецка! (Підпис)

36. То є наша історія і (шкода, або на щастя) ми нікуди від неї не дінемося. Воно було, і того не стерти з пам'яті. Дякуємо вам, організаторам і собі, що приймали у цьому участь. Ми – кращі! Ми – майбутнє! (Підпис)

37. С исторической точки зрения выставка является прорывом в деле изучения истории нашей державы-Украины. Считаю, что посещение выставки будет полезным для каждого украинского гражданина.

21.02.2008. (Підпис)

Аркуш 13

38. Дякую!!! Цікава виставка! треба більше розповідати правду.

21.02.2008. (Підпис)

39. Замечательно! Молодцы, ребята. Спасибо. (Підпис)

40. Плохо мы знаем страну, в которой живем!

22.02.08.(Підпис)

41. Спасибі!. Цей поштовх "Поштовху" повинен слугувати подальшій пропаганді Правди про Людей, які творили історію рідної України ціною свого життя. Якнайшвидше треба донести жертвовну правду Героїчної боротьби за державність до майбутнього нашої держави,

(продовження на лист. 14)

Аркуш 14

до молоді, виховання якої до цього часу знаходиться в руках "вихователів" та "істориків" совєцької доби. Потрібно щоби молодь, яка навчається в учбових закладах знала історію героїчної боротьби за самостійність і волю України не гірше патріотів з "Поштовху". тоді Україні не буде

соромно перед світом за своїх депутатів, президентів та "професорів", які лише каламутять суспільство кшталт записів на стор. 11-12 книги відгуків, які не соромляться свого. Треба швидше перейменувати вулиці, площі та інше від окупаційних назв. Героям Слава!

Колишній працівник КДБ в Донецькій області.

Ісаченко Станіслав Сидорович..

22.02.08.

42. Спасибо за правду об УПА.

22.02.08. (Підпис)

43. Слава Богу, що ми можемо знати правду! Слава Україні!!!

22.02.08

(Підпис)

Аркуш 15

44. Дуже дякую, що ви зорганізували таку виставку, бо то є новий крок до єднання нашої нації, нашого народу задля розвитку України. 22.02.08. (Підпис)

45. Ми творимо цю країну. Без пам'яті нічого не вийде. Дякуємо за пам'ять героїв!

Олексій Чупа. 22.02.08.

46. УПА, це гордість української нації. Слава Україні.

Пінчук, Рібалка, Гуралік.

47. Велика вдячність організаторам цієї змістовної фотовиставки про наших героїв повстанців – нескорених Советською владою. Треба ширше інформувати наше заангажоване суспільство. і розповідати про це 24 години на добу.

З повагою О.Шинкаренко.

22.02.08. (Підпис)

Аркуш 16

48. 22.02.08 Дуже дякуємо за цю необхідну виставку.

Хай прозріває студентство Донеччини.

З повагою викладач (прізвище нерозбірливо) Підпис.

49. Дуже вдячний за цікаву Виставку.

м. Єнакієве. 22.02.08 (Підпис)

50. Виставку одобряю, но слишком узкая информация. Нужно более шире освещать преступления коммунистов, шовинистов и других врагов Украины.

(прізвище нерозбірливо). 22.02.08

51. Дякую за розповідь. Багато нового, а багато і старого, що тільки посилює віру у силу власного народу.

Дякую!

(Підпис). 22.02.08

Аркуш 17

52. УПА – Славна армія Героїв, про неї президент Франції Шарль де Голь сказав: "Якби я мав таку армію, як УПА, фашистський чобіт не топтав би французької землі!!!" Молодці! Довели справу виставки до кінця. Це ще одне підтвердження тому, що нація підіймається з колін, йде вгору.

Людмила Огнева. Голова Дон. обл.. організ. союз українців. 22 лютого 2008 р. м. Донецьк.

53. Дякую за експозицію! Вперше в Донбасі люди побачили хоч крихту тієї правди, яку приховували від нас у часи Радянської влади. Люди захищали не партію і Сталіна. а всі ті покази у справах КДБ, які тоді вибивалися з осуджених, стали реаліями сьогодні. Крок за кроком йдемо до справжньої незалежності. слава Україні!

Сергій Яворов. 22.02.08.

54. Дякую за виставку" але в місті мало хто знає, що зараз експонується така виставка. Давно треба було, і значно ширше висвітлювати. Дякуємо щиро, і єднаймося.

22 лютого 2008 р. Заруцький М.В.

Аркуш 18

55. Дуже вдячний за те, що організовано в Донецьку виставку про УПА. Це дозволяє глядачам довідатися про справжню ціль, визвольну боротьбу від поневолення російського царату. а потім російської окупації. Триста років російські шовіністи намагалися асимілювати українців, ліквідувати їх як націю. Це їм не вдалося, бо серед українців були, є і будуть патріоти, які будуть відстоювати свою мову, культуру і територію. Жаль, що в Донбасі багато людей цього не розуміє і ведуть політичну русифікацію українців. В Донбасі захисту потребує українська мова і культура. В Росії живе більше 10 мільйонів українців, Але в державних установах, в Думі ніхто не говорить українською мовою, нема українських шкіл. В Україні повинна бути одна державна мова – українська. Треба створити на всій території України умови захисту і розвитку української мови і культури. Але для всіх національностей в Україні створити умови для вивчення і збереження мови і культури других народів, які вважають Україну своєю Батьківщиною і поважають мову і культуру українців. як державотворчої нації.

Сльота П.П. (Підпис)

23.02.2008. тел. 8050 267 42 12

Аркуш 19

56. Від "Патріоту України" – вся сподобалась. Хай частіше проводять у Донецьку такі акції. Дякуємо Вам.

57. Боротьба вояків УПА за вільну Україну заслуговує на пошану, а сама організація – на визнання державою як воююча сторона у світовій і громадянській війні 40-х років ХХ сторіччя. дякуємо за організацію виставки.

В.Тищенко, Т.Тищенко, м. Донецьк. 23.02.08

58. Спасибо за выставку. Та участь боротьби українського народу за свою незалежність малоизвестна на востоке Украины. Было интересно познакомиться не только с военно-политической борьбой УПА, но и с бытом, жизнью повстанцев. мало отображена деятельность ОУН в донецком регионе.

Потомственный дончанин. Скибенко А. К. (Підпис)

Аркуш 20

59. Выставка очень нужна. Желаю больших успехов в долгой и трудной работе по объединению Востока и Запада. История должна служить примирению. Это очень трудно.

Винокуров. 1942 г. рожд.

60. Отримав велике моральне задоволення від огляду цієї виставки. Більше б таких виставок на землі Донеччини. Може у донецчан швидше з очей спала мара невігластва.

Олександр Коцюба. 23.02.08 р.

61. Узнал о выставке случайно. хотя с темой знаком по литературе и Интернету. Выставка интересная и полезная. Надеюсь. что те, кто осмотрел ее, были довольны. Хотя, конечно это элемент пассивной агитации, а надо бы активнее. Спасибо за выставку.

Донецк. Полонца О.С.

62. Дуже дякуємо!!!

ZBU

Аркуш 21

63. Очень хорошая выставка, большое спасибо!!!

64. Революцію роблять фанатики, а використовують результати шахраї. Кожен має право висловити свою думку, хоча і поділяють її інші.

Крим. Петров.

65. З цікавістю відвідали виставку. Цей бік історії українського народу для нас був невідомий. Дуже сподобалось. Дякуємо.

Сім'я Довгоколиків

66. Я давно займаюся вивченням історії ОУН-УПА, але по історії визвольних змагань на Донбасі було мало матеріалу. Тому дякую засновникам і організаторам виставки за виставлені матеріали по історії визвольного руху на Донбасі. Слава Україні!

Кулик. м. Шахтарськ

67. Следует отметить достаточно высокий уровень экскурсоводов, их толерантность к мнению визитеров.

С ув.

М. А.К-ский

Аркуш 22

68. Очень интересная тема затронута на этой выставке. Но на мой взгляд вопрос этот должен быть более тщательно исследован.

С уважением. Довгоношин А.П.

69. Дякую за виставку. З повагою до Вас Триця..

70. Дякую за цікаві факти та чудову пізнавальну виставку. Було б добре якщо таких виставок стало більше!

З повагою Валентина

71. Треба зробити виставку на CD дисках і розповсюджувати де можна.

З повагою до Вас (Підпис)

72. Гарна виставка! Це необхідно знати! Добре було б якщо вона працювала цілий рік! Слава Україні! (Підпис)

73. Чудово!!! таку виставку повинен мати кожен учбовий заклад. Пропозиція до творців фотовиставки: зробіть її Інтернет –версію. Гадаю, що це зовсім не важко.

також вважаю доцільним зробити СД-диск та розповсюдити його через мережу книга-поштою, бо донецька окупаційна сепаратистська адміністрація цього не допустить.

Ветеран праці (Підпис)

Аркуш 23

74. Колись у Львові я бачила подібну виставку, але вона не була такою демократичною. Дякую екскурсоводу за те, що він докладно розповів про всі переваги і недоліки УПА

(Підпис)

75. Спасибі за спробу. Ідея просто чудова. Дуже сподобалася розповідь, але нажаль світлини не викликали інтересу, а сприймались, скоріш, як статистичний матеріал. Удачі. і сподіваюсь на наступні виставки саме світлин.

Uuser: Riamirror

76. Спасибо организаторам выставки. хотя для себя ничего нового не узнал, но считаю, что такие акции важны как для бывших репрессированных (которых все же немало осталось в Донбассе). это как бы наша дань уважения их борьбе. Во-вторых, необходимо разъяснять людям историю нашей страны. 70 лет пропаганды все еще дают о себе знать. Единственный минус – слабая медийная поддержка. Еще хотелось бы видеть материалы стендов оформленные "книжкой с картинками".

Портал українців Донеччини hatanm.org.ua

Аркуш 24

77. Дякую організаторам цієї правдивої виставки! Вона вкотре засвідчує, УПА – армія українського народу і боролась за набуття Україною незалежності від шовіністичної Росії, комуно - більшовицького режиму та фашистських загарбників. А зараз в незалежній Україні ті ж самі яничари-вороги українського народу, незалежної

*України – комуністи, соціалісти різних кольорів та білофіні.
З правдою про УПА ми переможемо і цих яничарів Слава
Україні! героям Слава!*

Л. Білецький. (Підпис)

*78. Очень доволен выставкой. Пусть все знают
историю!*

Андрей

*79. Дякуємо. Було дуже цікаво і інформативно. Історія
має нас вчити і завжди нагадувати про звитяги українців.
Дякуємо. (Підпис)*

80. Дякую за створення виставки. Дмитро

Аркуш 25

*81. Виставка досить скромна. Тут не кожен зможе
побачити причину виникнення УПА (організованого
спротиву українців проти одного з найстрашніших режимів
XX століття. Дуже бажано, аби ця виставка пройшла в усіх
вузах і взагалі у всіх навчальних закладах. молодь наша має
знати правдиву історію нашої нації і держави. бажаю
патріотичного натхнення всім. хто спричинився до такої
потрібної для нас усіх роботи.*

Патріот і громадянин Микола Паламарчук

*82. Дякуємо за чудову виставку! Бажаємо побільше
подібних заходів. Слава Україні!*

24.02. 2008

*83. Ця виставка дуже потрібна нашій молоді і
необхідно щоб її побачили всі учбові заклади нашої
Донеччини. Ми дуже вдячні за те, що ви відкрили нам очі і
ми побачили правду про УПА і її керівника Шухевича.*

*Жителі Донецька: Кравченко Л.С., Кривіч В.І., Куценко
З.Ф., Сунітко О.П.*

Аркуш 26

84. Большое спасибо организаторам выставки. Историю своей страны нужно знать! Без этих знаний у нас не будет будущего. Главное – просвещать народ, тогда никто не сможет навязать "своего" мнения.

Жители Донецка Ларош Т.Е., Ларош В.И.

85. Дякуємо! Надзвичайно корисна виставка, цікаві матеріали, приємна атмосфера. Регулярні заходи з інформування людей про справжню історію УПА дозволить розвінчати радянські міфи і вшанувати борців за Незалежність. Дякую!

24 лютого 2008 Замлинний Сергій (Підпис)

86. Велике! спасибі! На серці радість! Хай живе Україна!

22.02.08. Замлинна Р.О. (Підпис)

87. Дуже слушний матеріал для нашого Донецька. Цікаві та рідкісні фотоматеріали та їх інформаційне супроводження. Цей захід надзвичайно важливий для Донеччини, яка всі роки Незалежності була штучно позбавлена подібних заходів. Маю надію, що тепер вони будуть проводитися регулярно, та більше – постійній основі.

(Підпис) Жовніренко М.Г.

Аркуш 27

88. Большое спасибо! Приезжайте чаще. Очень много нового узнали. Больше показывайте детям этих фактов.

Яворова Татьяна 24.02.08 (Підпис)

89. Щиро дякую! Хай правда зробить свою добру справу! Пізнайте правду і вона зробить Вас вільними. Хай правда не залишить ні щериночки для розбрату та кривди. Хай правда не дасть можливості політикам

роз'єднувати та ділити Україну. Слава Героям! Слава Україні!

24.02.08.

Л.А.Зайцева (Підпис)

Аркуш 28

90. Обо всем этом надо громче говорить в Донбассе, может быть, спорить, ругаться, но говорить смело, без трусости. Но кто осмелится? Сегодня героем будет тот, кто не побоится громко сказать, что УПА – гордость Украины. Эти ребята спасли достоинство украинцев, задавленных сталинскими голодоморами, не побоялись давать по морде бериевцам. У них не было шансов на победу, но ведь шли и воевали. Это настоящий подвиг.

Станислав Тищенко. Журналист. г. Донецк 25.02.08.

Аркуш 29

91. Всім справжнім українцям, які влаштували цю Першу виставку про участь Героїв ОУН-УПА у проти німецькому Русі Опору висловлюю свою велику подяку.

Хотілося б, щоб більше було матеріалів про донбасівців в УПА – Схід і УПА – Північ. Готова до співпраці.

*Секретар "Меморіалу" ім. В.Стуса. Валентина Жмура:
8-050-205-85-3; 25.02.2007р.) м. Донецьк*

92. Дуже файно! Пане Леоніде Самофалове дуже компетентно розповів про героїчну боротьбу та визвольний рух на теренах Західної України та осередки повстанців на Донбасі. Ця виставка може допомогти зрозуміти, що навіть самі героїчні вчинки та старання не зможуть допомогти отримати щастя за рахунок незалежності. Скільки людей не буде гинути, все буде марно, історична доля така в цих територіях, належати, та бути поставною частиною наддержав.

(продовження на аркуші 30)

Аркуш 30

Тому ця інформація є дуже корисною для того, щоб молодь зрозуміла, що не треба гинути маючи надію на краще, бо кращого не буде, це довела історія земель південно-руських.

Концентруватися треба на покращенні життя вже сьогодні, а не жити вигаданим націоналізмом і не гинути за утопічні ідеї. Пані Мартеня. Франкфуртщина.

93. Дуже дякую організаторам виставки! І не тільки подяка від мене, а й від мого товариша зі Львова, який дуже здивувався, що подібний захід проводиться у Донецьку. Особлива подяка Івану Вікторовичу за цікаву розповідь. З повагою.

Світлана. 25.02.08

94. Такая интересная и очень познавательная проделанная работа. Молодцы.

Татьяна И. 25.02.08

Аркуш 31

95. Мы с удовольствием несколько раз приходили на выставку УПА и ознакомились с ней. Благодарим всех за организацию выставки.

Василь, Евеліна. 25.02.09.

96. Велика подяка організаторам за спробу в нашому непростому регіоні відновити історичну правду і справедливість, назвати українському народові імена його справжніх героїв. Слава Україні! Олена. м. Маріуполь

97. 25.02.08. Было интересно и познавательно ознакомление с выставкой. Желаю успехов в вашей просветительской и патриотической работе.

Феликс Викторович

98. Дякую за змістовну екскурсію, дізналась багато нового. Успіхів Вам, здійснення мрій.

З повагою. 25.02.08 Надія Михайлівна.

Аркуш 32

99. 25.02.08. Дуже вдячний за цікаву розповідь. Отримав багато невідомої мені інформації про ОУН-УПА. на мій погляд персонажі на стендах потребують глибшого вивчення и народної поваги. Екскурсовод Артем провів широкомасштабну, освітню подорож в часі. Дуже дякую за цікаву виставку. Всього доброго.

Анатолій Александрович

100. 25.02.2008 р. Дякуємо за виставку. Дізнались того, чого не було в шкільних підручниках про повстанську армію. думаємо, що таку інформацію треба доносити до школярів особливо Східних шкіл, також м. Донецька, особливо. так як цей депресивний регіон мало що розуміє та хоче розуміти в історії незалежної України. Дуже добре що укр. мова, нарешті, звучить тут. (Підпис)

101. Дякую за освітню роботу серед донецького українства, що дозволяє зробити маленький крок до формування державної національної свідомості.

25.02.08 (Підпис)

Аркуш 33

102. 25.02.08. "Леля" .Дякую Вам за прекрасну розповідь та цікаві документи! дуже відповідальна та складна робота, і ви з нею впоралися. (підпис)

103. Молодці! Слава Роду! – Смерть ворогам! 25.02.05

104. Большое спасибо! Побольше таких выставок, и не только в г. Донецке, а и в р-ных центрах. Очень мало информации!!!

25.02.08. Жительница г. Авдеевки (підпис)

105. *Добра виставка! Молодці! Сподіваюся, що скоро з'являться такі ж на честь СС "Галичина", "Нахтігаль", "Роланд". Та їм буде віддана належна честь! Слава Україні!*
25.02.08.

106. *Дуже добра виставка. Інформативна. Багато дізналася про історію України. Я задоволена. Слава Україні.*
25.02.08.

Аркуш 34

107. *Роскошно! Замечательно! получил искреннее удовольствие и информацию об исторических событиях, которой никогда, как оказывается, не обладал!*

108. *Щиро дякую за дуже цікаву виставку! Ця тема в Україні дуже актуальна. І тому, це дуже добре, що в нашому регіоні проводиться дана робота! Мені дуже сподобалось! Дякую.*

25.02.08 (Підпис)

109. *Дуже вражена! Цікава виставка та екскурсія! Вважаю, що необхідно проводити більше подібних заходів. Особливо в Східній Україні! Щиро дякую організаторам. Із задоволенням відвідала б ще, подібну виставку!*

25.02.08 (Підпис)

110. *Виставка сподобалася, багато цікавого. Жаль, що немає експонатів.*

26.02.08 (Підпис)

111. *26.02.08. Дякую усім людям, які організували і провели цю виставку. Зроблена дуже корисна справа по розповсюдженню правди про людей, які боролися за незалежність України.*

І ще раз дякую. (Підпис)

Аркуш 35

112. 26.02.2008 р. Виставка ОУН-УПА мені сподобалась і я дізналась багато нової інформації про цю організацію.

(Підпис)

113. 26.02.2008. Виставка ОУН-УПА мені дуже сподобалась і це дуже важливо знати. Дякую за екскурсію.

(Підпис)

114. Дуже дякую за захоплюючу розповідь про історію ОУН та УПА. Я дізналася багато нового та цікавого. Усе це допоможе мені визначитися з моїм ставленням до цих угруповань.

(Підпис)

115. Мені дуже сподобалася екскурсія. На мій погляд, це дуже корисно для учнів, студентів та звичайних людей

(продовження на наступному листочку)

Аркуш 36

дізнатися нові цікаві факти з історії нашої країни. Я вважаю, що Україна – незалежна держава, рівноправна усім іншим суб'єктам світової політики, тому наша історія також повчальна і доволі інтересна. Бажаю, щоб подібних пізнавальних акцій було якомога більше.

(Підпис)

116. Щиро дякую за таку, дійсно, чудову ідею розповісти про внесок ОУН-УПА у становлення незалежної України. Зараз це дуже суперечливе та маловідоме питання, але завдяки таким заходам ми маємо змогу пізнати свою історію і зробити свої особисті висновки. Мені дуже сподобалась розповідь – цікава, доречна та обґрунтована. Щодо мене, то цей захід дуже вразив мене та заповнив деякі проблеми у моєму розумінні цього питання. Особливу увагу привертають розсекречені

документи, які мають для мене значення. ще раз щиро дякую!

Олена (Підпис)

117. Дуже цікава виставка, потрібно частіше проводити такі міроприємства.

25.02.2008 р. м.Д-16, б-р І.Франка, буд.44, кв.20.

т. 313-17-73 (Підпис)

118. Дуже приємно. що у Донецьку організована правдива виставка про боротьбу українського народу за незалежну державу. Дякую організаторам.

26.02.2008 р. Ф. Висоцький та Добронін М. т.90-72-71.

(Підпис)

Аркуш 37

119. Виставка про історію створення та діяльність ОУН-УПА корисна для мешканців м. Донецька та Донецької обл.. Знання про мету та боротьбу за незалежну Державу учасників ОУН та УПА, можливо, зменшать політичне протистояння в сучасній Україні. таку інформацію необхідно виставлять на телебаченні з якісними коментарями.

м. Донецьк. 26.02.2008 р. В.Г. Дацина (Підпис)

120. Экспозиция очень интересная. Необходимо обобщить материал в брошюру для широкого пользования.

26.02.08 г. 8-050-158-73-93. (Підпис)

121. Треба бути до кінця чесними. Не побачила фотографій із зустрічей німців хлібом сіллю. жаль, а хотілось.

Пенсіонерка (Підпис)

122. Якщо воїни УПА визволителі і герої, то хто ж тоді наші батьки та дідуся у ВВВ? Пенс. (Підпис)

123. Слава Україні! Велика подяка від Крана !!!

Аркуш 38

124. Хотілось би якнайчастіше бачити такі заходи в Донецьку. Дякувати Богові, що я не москаль!

125. Данная выставка – это ещё одна акция, направленная на разделение единого Русского народа. Позор украинской власти! Слава Великой Киевской Руси. Слава Великому Русскому Народу!

126. Колись треба дізнатися що таке правда та істина, яка була десятиліттями прихована від нас, українців. Можливо, не вся, можливо. Але час вирішить все. всі суперечки та непорозуміння. Дякую організаторам, що допомагають розкривати заплующені очі. Дякую. (Підпис)

127. Україна була. Україна є. Україна буде. чим більше подібних виставок – Тим більше людей буде в це вірити. Так тримати!!! 27.02.08 (Підпис)

128. Виставка дуже цікава і повчальна.

Голова КУН м. Маріуполя. Григорій Шмат (Підпис)

129. Дуже важливо в Донбасі це бачити, з цим знайомитися. Чудово, що супровід здійснюють молоді люди.

І. Черниченко. Голова Донецького прес клубу

Аркуш 39

130. Донецька патріотична молодь висловлює свою підтримку проведенню подібних заходів на Донеччині. Вважаємо, що об'єктивність та інформативність сприятиме національній злагоді та формуванню української політичної нації. (Підпис)

131. Початок перелому здійснився тут! Щастя Вам! (Підпис)

132. Виставка – провокація! Попытка переписать историю и навязать народу Украины свою "правду"! Ганьба! Ми пам'ятаємо історію Радянського Союзу і Радянської України. (Підпис)

133. Присоединяюсь к написанному передо мной.

27.02.08. (Підпис)

Аркуш 40

134 Виставка – така неофіційна атмосфера... От і все, що можу сказати. Вояки з одного боку, вояки з іншого...А я бы всех вояк, цитируя одну умную женщину, рассажала (рассажала – ред.) бы по межпланетным электричкам и – вперёд!!! 27.02.08

135. Виставка прошла успешно. Было очень интересно. (Підпис) Тимур, (Підпис) Бурма

136. Виставка чудова! Нарешті на Донеччину привезли перші спроби демократії та любові до Вітчизни. таких заходів треба робити побільше. Український народ має право знати справжню свою історію. Хоч деколи вони бувають несвідомими. Дякуємо Вам!

27.02.08. Анастасьєва Дарья. Студентка III курсу філ. ДонНУ.

Аркуш 41

137. Дуже цікавий захід. На мене як науковця-історика "звалилося" дуже багато інформації, яка так потрібна тут на Східній Україні. Якби не спеціальна освіта, для мене становило б складність розібратися з величезною кількістю цікавої та об'єктивної, на мою думку, інформації. Побільш б таких заходів у Донецьку!

27.02.08. Чаплик М. (Підпис)

138. Дуже цікава виставка. Рада можливості дізнатися більше про історію своєї країни. Дякую.

27.02.08. Громовик Т.В. (підпис)

139. Виставка интересная!!! Узнала много нового, тем более, что на такого рода выставке была впервые. Думаю, что если в Донецке будут ещё проводиться подобные выставки, найдутся люди, которым это будет интересно. Не могу сказать, что кардинально изменила своё мнение по отношению к УПА, но некоторые вещи переубедили меня в том, что эти люди, действительно боролись за ту Украину, которую они хотели видеть. За это их можно уважать. 27.02.08. (Підпис)

Аркуш 42

140. Спасибо за интересную выставку и интересный рассказ о воинах УПА. Желаю чаще проводить подобные мероприятия для более широкого доступа, особенно молодой аудитории.

27.02.08. Вакуленко Т.В. Любо, частіше!

141. Виставка дуже гарна, мені сподобалась. Добре, що можна дізнатися такі речі, про які в нас раніше не казали. Більшість населення, що й досі негативно настроєна проти героїв УПА можливо змінили б своє ставлення до цього. Бажаю успіхів у великій діяльності.

(Підпис)

142. Виставка понравилась, много правды. Не понравилось отчужденное отношение к выставке. Правду показали, но от неё и отказались. Стыдно...

143. Дякую за виставку!

144. Дякую за проведення цікавої і інформативної виставки. Я впевнений, що подібні виставки підвищують інформованість населення, його ставлення до історичних подій. Проте, мені не дуже зрозумілі дії окремих організаторів виставки, зокрема – голови організації

"Поштовх" п. Юрка. який власноруч віддав бандерівського прапора на спалення комун якими. тими самими, проти яких зі зброєю в руках боролися воїни УПА. Але я сподіваюся, що подібні плями не вплинуть на настрій націоналістів Донеччини у їхньому змазі за визволення України від окупантів. Слава великій Україні!

Аркуш 43

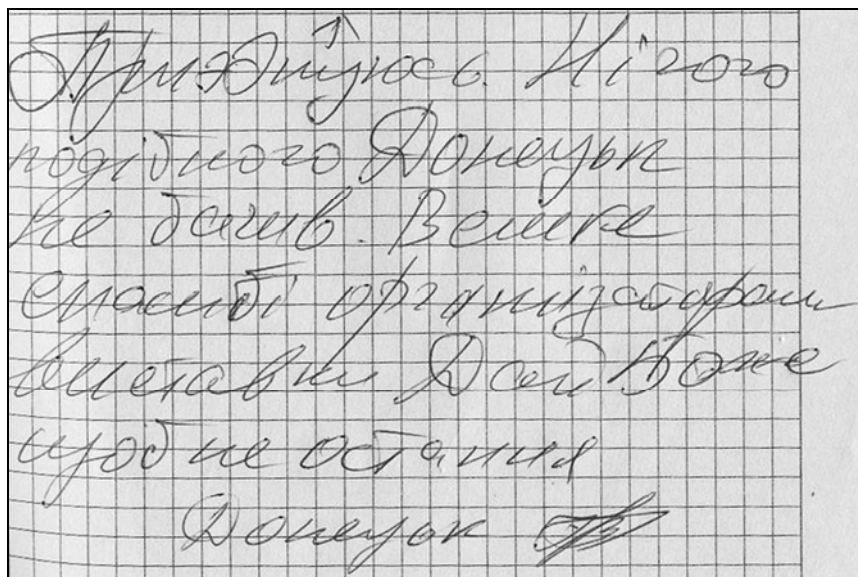
145. Нема слів, щоб передати почуття від переглянутого. невже настав час, коли на Донбасі узнають, хто є хто в Україні? Хвала вічна слава нескореним воякам УПА! Не було б цих "бандерівців", не було б і України. Слава героям! Дякую.

Жукова Г.Я.

146. Приєднуюсь. Нічого подібного Донецьк не бачив. Велике спасибі організаторам виставки. Дай Боже. щоб не остання.

Донецьк.

(Підпис)

Приєднуюсь. Нічого
подібного Донецьк
не бачив. Велике
спасибі організаторам
виставки Дай Боже
щоб не остання
Донецьк

Експозиція виставки «УПА: історія нескорених».

Експозиція виставки «УПА: історія нескорених».

Експозиція виставки «УПА: історія нескорених».

Експозиція виставки «УПА: історія нескорених».

**ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА МОЛОДІЖНА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ПОШТОВХ»**

тел. (050)1785269, E-mail: poshtowh@gmail.com

0202/1

Ректору Донецького національного університету
Гринюку Р.Ф.

Звернення

Шановний Романе Федоровичу!

Члени ДОМГО Поштовх ім. Юрія Матушка – ініціатори ідеї надання імені Василя Семеновича Стуса Донецькому національному університету в 2008 році. Відтак, ми уважно стежимо за подіями, які безпосередньо стосуються реалізації цієї ідеї і мають місце в ДонНУ сьогодні.

Донецька обласна молодіжна громадська організація «Поштовх» ім. Юрія Матушка з 2008 року і дотепер виступала, виступає і буде виступати за надання Донецькому національному університету імені видатного українського поета і дисидента Василя Семеновича Стуса. До того ж, ми завжди залишалися прихильниками поєднання в назві постаті Василя Стуса та регіональної приналежності університету до м. Донецька. Наша позиція полягає в тому, щоб Донецький національний університет отримав назву «Донецький національний університет імені Василя Стуса».

Вважаємо, що будь-які маніпуляції довкола цієї ініціативи, з огляду на жертвність студентів, викладачів та випускників ДонНУ, є неприпустимими.

Просимо зауважити, що у 2008-2009 роках члени ДОМГО «Поштовх» послідовно виступали за втілення в життя ініціативи з надання ДонНУ імені Василя Стуса, але шалений опір проросійських елементів в місцевій владі Донецька та

окремих представників Вченої ради ДонНУ тоді не дали можливості втілити цю ідею в життя.

Ми повністю підтримуємо ініціативу голови правління ГО «Донецький інститут інформації» Олексія Мацуки щодо надання ДонНУ ім. В.С. Стуса розпочату ним в 2015 році, а також Вашу ініціативу зі створення робочої групи для обговорення цього питання із подальшим представленням результатів обговорення для загальних університетських зборів трудового колективу.

Нагадуємо Вам також, що лідер нашої організації – Матушак Юрій Віталійович був серед ініціаторів втілення ініціативи з надання імені Василя Стуса Донецькому національному університету. Від нас особисто можемо засвідчити про більше – ця ідея була ідеєю його життя. Враховуючи трагічну загибель нашого лідера під час виходу з оточення з Іловайську, просимо Вас не знехтувати нагодою, яка з'явилася зараз щодо надання ДонНУ імені Василя Стуса та втілити її в життя в пам'ять про Юрія Матушака та інших Героїв, які поклали свої життя за Український Донбас.

Також повідомляємо Вам, що ми, члени Донецької молодіжної громадської організації Поштовх імені Юрія Матушака, випускники Донецького національного університету, вважаємо за необхідне включити наших представників у склад робочої групи з надання імені В. С. Стуса Донецькому національному університету.

Донецькому національному університету імені Василя Стуса бути!

З повагою та сподіванням на плідну співпрацю,
Правління ДОМГО «Поштовх» ім. Юрія Матушака

СТУС ВАСИЛЬ

(1938 – 1985)

Український поет, перекладач, прозаїк, літературознавець, правозахисник. Один із найактивніших представників українського дисидентського руху. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1991, посмертно), Герой України (2005, посмертно).

«ЩЕ КІЛЬКА ЛІТ – І УВІРВЕТЬСЯ В'ЯЗЬ».

Стус В.

О Боже мій! Така мені печаль ...

О Боже мій! Така мені печаль
і самота моя – така безмежна!
Нема – Вітчизни! Око обережно
обмацує дорогу між проваль.
Ото – мій шлях: повернення чи – не...
Ото – мій шлях: світ-за-очі. Єдине.
Прости мені, кохана Батьківщино.
О матере, не проклени мене!
Я – геть подався. Шалом. Навмання.
Я – геть подався, стомлений од люті.
Рожеві сопки, кригою окуті,
а понад ними – чорне вороння.
І сліпне вечір. Контур гір – немов
з картону вирізаний - для декору
і вся тобі дорога – вниз чи вгору.
Пішов туди. Пішов туди. Пішов!

Стус В.

3 таборового зошита

Запис 1

Отож п'ятого березня я прибув на Колиму. Позаду залишилося 53 дні етапу, майже два місяці. Згадую камеру челябінської тюрми з натовпами тарганів по стінах; надивившись на них, я чув, як свербить усе тіло, і потім — новосибірська пересилка, перебута разом з В. Хаустовим, страшна іркутська тюрма — мене вкинули в камеру з бічами — аліментщиками: вошиві, брудні, отупілі, вони розносили дух периферійної задущливої волі, від чого хотілося вити вовком: виявляється, і так можна жити, і так мучитися тюремною скрутою. П'яні наглядачі Іркутська — ніби вихоплені з когорти жандармів—самодурів часів Миколи I чи Олександра II. Один з них мало не побив мене за те, що я сказав уголос про його брутальне поводження. Нарешті Хабаровськ, і по тому — пасажирський літак, де вільні й невірники розділені рядами крісел: тут уже соромитися нікого. Мене скували наручниками із якимсь рецидивістом, і так ми перебули дві години льоту.

Аж ось і Колима. Холодне низьке небо, маленька тюрма на якомусь вигоні, порівняно добра страва і тепла тьмяна одиночка. Після прожарки можна було терпіти свій одяг. Викликав начальник тюрми: він нібито ніколи не бачив політв'язня.

За кілька днів воронок з буржуйкою всередині докинув мене до Усть-Омчуга. Це 400 кілометрів од Магадана. Кинувши до камери КПЗ і протримавши кілька днів, мене викликали до начальника міліції Переверзева, і той заявив, що працюватиму я на рудні ім. Матросова шахтарем, житиму в гуртожитку в кімнаті ч. 6, а що я поскаржився на нездоров'я,

то обіцяв показати лікарям. За яких 20 хвилин мене оглянули лікарі; всі заявили, що я здоровий.

Увечері 5 березня мене привезли до селища. В кімнаті, наче сподіваючись мене, сиділо кілька п'яних молодиків і пили горілку. Ніхто не здивувався мені. Ревіло радіо, вищав магнітофон і транзистор: їм було весело.

Почалася моя робота. Бригада (...) — ударна, комуністична. Чи не половина робітників — партійні. Це показова бригада. Вони мали мене виховувати.

Страшний пил у вибої, бо вентиляції нема: бурять вертикальні глухі штреки. Молоток важить коло 50 кг, штанга — до 85 кг. Коли бурять «вікна», доводиться лопатити. Респіратор (марлева пов'язка) за півгодини стає непридатний: він стає мокрий і вкривається шаром пилу. Тоді скидаєш його і працюєш без захисту.

Кажуть, молоді хлопці (одразу після війська) за півроку такої пекельної праці стають силікозниками. За порохом не видно лопати, якою працюєш. Коли закінчуєш роботу — немає сухого рубчика — вийдеш до кліті під крижане повітря, яке не підігрівається. Пневмонія, міозит, радикуліт — переслідують кожного шахтаря. А ще ж вібрація і силікоз. Але за 500—700 крб. у місяць люди не бояться нічого. Через 5 років він збере гроші на машину, коли не зіп'ється чи не скалічіє.

Травматизм на рудні — досить високий. То завалилася стеля, придушивши жертву «заколом», то бурильник упав у «дучку», то попав під вагонетку, перебиті руки, ноги, ребра — чи не в кожного другого. Але колимчани — люди міцні. Вони знають, що добробут дається нелегко. За нього треба платити — молодістю, здоров'ям, а то й цілим життям. Життя жорстоке — нічого не вдієш. А на Колимі є продукти, хоч і не завжди дістанеш м'яса. Але де воно є, те м'ясо?

Запис 2

Я повертався до гуртожитку і падав, як убитий. Була робота і сон. Проміжків не існувало. Так я зміг витримати три місяці. Довелося заявити, що така робота — не для мого здоров'я. Міліція обурилась, почалися перші нагінки. До того ж я змінив кімнату, перейшов до іншої. Це було новим порушенням: як я смів, коли мені, всупереч положенню про заслання, наказано жити саме в цій кімнаті і саме з цими людьми. Але їхня постійна пиятика не давала мені спокою.

У травні мене викликали до райцентру і почали погрожувати: в разі подальшого порушення режиму будуть судити. Я послався на положення про заслання, яке дозволяє мені проживати в межах району, обирати житло своєю волею. Переверзев тільки злісно усміхався, перейшовши на брудну лайку. Довелося його поставити на місце. «Зі мною навіть у концтаборі не розмовляли таким тоном, отож припиніть лаятися, інакше я піду. Я не збирався їхати до вас, а викликали — то розмовляйте людським тоном».

Незабаром приїхала дружина — нас поселили в т. зв. готелі, підселивши водночас двох кадебістів, що спокійно прослуховували всі наші розмови. Якось вони вдерлися до нас, сіли до столу, а один з них, вийнявши ножа, почав випробовувати мої нерви. Я просто не реагував на цю дешеву витівку. Інший пожилець хотів подарувати мені ножа; я відмовився од подарунка, навіть не знаючи, що це провокація з можливим осудженням (збереження холодної зброї)!

Коли дружина поїхала, зі мною стався нещасний випадок: прагнучи добратися до кімнати (сусід подався на кількадевні зальоти, не лишивши мені ключа), я спробував проникнути до кімнати через вікно, але впав — і зламав обидві п'яткові кістки, мене відвезли до лікарні, наклали гіпс, а

до кімнати підселили нового жильця. Уже звикши до того, що за мною влаштували тотальне стеження, я не сумнівався, звідки цей жалець. Перебувши два місяці, я повернувся до кімнати. На ногах був гіпс із металевою дужкою — нижче Plattfus'a. Надворі мороз, сніг. Виходок — за 200 метрів. У мене пара милиць і гіпсові черевики, з яких виглядають пальці. На цей раз кімната була порожня. Принести води, сходити до буфету чи по нужді — стало дуже складною проблемою. З цих вояжів я повертався, чуючи на чолі циганський піт. Було невесело.

Запис 3

Я сидів за віршами, розв'язавши транспортну проблему (просто довелося зрізати гіпс, який я мав носити ще два місяці). Зрідка ходив на пошту, оскільки для заслання вона перетворилася на півжиття із зустрічами і контактами: пошта єднала нас, засланців, повертала голос Чорновола і Шабатури, Садунайте і Коцюбинської, приносила вісті з закордону.

За листи доводилося витримувати справжню війну з КДБ. Десятки й десятки листів просто зникали. А на мої оскарження відповідали своєрідно: «В Магаданському аеропорту мішок, у якому носять кореспонденцію, дірявий». Довелося кілька разів бити телеграму до Андропова: «Ваша служба краде мої листи». Телеграми відсилали, але користі не було. Хіба шкода: це стало добре видно із щомісячних відвідин міліції (т. зв. реєстрація). Їздити туди треба було за 30 км. (с. Гастелло). Чулося, що в повітрі — гроза.

10.11.78 року, коли я, ледве пересуваючися на ногах, уже працював на шахті, мене викликали до відділу кадрів. Виявилося, налетіли на мене з обшуком. Групу очолював майор Грушецький, із України. Обшук був у справі Лук'яненка. Байдуже, що Лук'яненко я не знав, хіба обмінявся з ним одним-двома листами, — в мене вилучили чернетки моїх листів до Гамзатова, Григоренка, деякі листи

інших друзів, зошит віршів. Потім три дні допитували в Усть–Омчужі. Свідчень я не дав, хіба висловив обурення.

Тепер цькування зайшло на нове коло. До кімнати підселили п'яниць (це вони згодом виявилися свідками на новому процесі). Вони пили, і мені в кімнаті один із них навіть помочився в чайник. Коли я протестував, мені сказали: «Молчи, а то опять попадешь, где был». Я вимагав відселити їх — це нічого не давало. Я намагався знайти десь кімнату — мені було заборонено це зробити.

Стало відомо, що КДБ, міліція, партком старанно нацьковують проти мене людей. Одному з них, наприклад, запропонували підкласти в мої речі рушницю або ніж, іншому — підпоїти мене. За це обіцяли винагороду — 1500 крб. (тобто дві місячні зарплати колимські). А до якого стану? Аби лиш запах був — відповіли йому. Але я цього ще не знав.

Кожного вечора до мене хтось з'являвся — то комсомольський патруль, то міліція. Розмова була недоброзичлива, провокаційна. Особливо докучав капітан Любавін. Довелося просто не реагувати, коли він з'являвся.

І тут дістав я телеграму, що батько при смерті. Але міліція мене не пустила — мені довелося оголосити голодівку на знак протесту. Через тиждень вони таки дозволили, але перед тим протримали цілу ніч у КПЗ — за те, що на дверях кімнати я вчепив оголошення: «Прошу не заважати. Голодівка з вимогою надати змогу поховати батька». Весь час — од Усть–Омчуга до Донецька — мене супроводив загін шпигунів од КДБ. Так було в аеропорту, так було в Донецьку. Поховавши батька, я повернувся до Колими — ніби до в'язниці. Я чув, що кожного дня мене можуть зачинити знову.

Запис 4

Коли я повернувся до Магадана, в аеропорту на мене чекав виклик — негайно з'явитися до обласного КДБ. Ночувати довелося в готелі. В понеділок я поїхав до міста (це

60 км дороги). Прийняв мене заступник начальника Сафонов. Він прочитав мені друге застереження — з погрозою судити.

В Усть-Омчугзі, коли я зайшов до начальника міліції Переверзева, на мене чекав новий сюрприз — заступник редактора райгазети «Ленинское знамя» заявила, що збирається писати про мене статтю і поставила кілька провокаційних питань. Я відповів, що жанр мені відомий, а тому я волію не розмовляти.

І справді, за якийсь час з'явилася довга стаття «Друзья и враги Василя Стуса». У ній було згадано все. І те, що я дістаю пакунки з закордону, і що порвав свій профспілковий квиток, довідавшись, що саме профспілки перечать проти надання мені медичної допомоги, і «свідчення» багатьох мешканців рудні. Як згодом виявилось, Супряга не марнувала часу: поки я був у Донецьку, вона вояжувала на рудні, готувала статтю. Чимало людей заявило мені потім, що нічого схожого вони не говорили, але свої журналістські обов'язки Супряга, забезпечена бронею КДБ, розуміла по-своєму. «Стус готов грабить и убивать»,— свідчила одна медсестра із Транспортного.— «Он похож на фашиста, такой на моих глазах убивал детей»,— гнули комедію інші.

Прикро було за такий факт. Якось я відмовився стати до роботи, оскільки респіраторів не було. Мені обіцяли видати персональний. Я відмовився, наголошуючи, що респіратор — то обов'язковий захист для кожного шахтаря. Отож я обстоюю загальний принцип, (протестуючи) проти порушення техніки безпеки. Респіратори потім знайшлися. Певна річ, їх видали всім. А мене покарали за «страйк». Супряга не оминула і цього випадку, вкрай перебрехавши факти.

Якраз на цей час приїхала дружина. Газета вплинула на людей. Вони сахалися мене, мов чумного. Я зрозумів, що маніпулювати громадською думкою — дуже легко. Особливо, коли громади — нема, отже, у неї нема і своєї думки. І я, бачачи, що позивати Супрягу марно (жоден суд у Союзі не

візьме такої справи до розгляду), наполіг на тому, аби дати їй публічну відповідь. На це адміністрація згодилася. Зробили поширене засідання рудкому, куди запросили підготовану публіку. Був і журналіст з газети (Супряги не було). Я почав відповідати на брехню досить різко і аргументовано. Режисери побачили, що вистава може не вийти — почали обструкцію, не даючи мені говорити. Нічого не лишалося, як покинути залу разом з дружиною, звинувативши публіку в боягузтві.

А в пресі не вщухала буря: десятки читачів обурювалися моєю поведінкою, за звичайною радянською звичкою. Тепер становище моє стало ще драматичніше. Прощаючись з дружиною, я заявив їй: «Відчуваю, що бачитися вдруге доведеться, напевно, в таборі». Вона згодилася з тим, тамуючи сльозу. Але голови гнути я не збирався, бодай що б там не було. За мною стояла Україна, мій пригноблений народ, за честь котрого я мушу обставати до загины.

Запис 5

Протягом цього часу я фактично не мав медичної допомоги. Повертаючися з роботи, не чуючи ніг, я грів воду в мисці і, клавши електронагрівача, готував собі ропу, аби попарити ноги. Ліва п'ята так і залишилася зміщеною: хірург просто не помітив того. Парафінові аплікації доводилося робити самому.

Зате провокацій побільшало. Одного разу після тяжкої застуди (у цей вечір повернувся жилаць із «материка») я випив із іншими 100—150 г коньяку, ще не знаючи, що то мені заборонено. Міліція тут же довідалася про це — і почала чигати на мене. Коли увечері, вже перед сном, я вийшов на хвилину з гуртожитку, — на мене накинута міліція і повезла у витверезник. Я заявив, що почну політичну голодівку протесту, якщо вони не припинять комедії. Лікар, викликаний до міліції, встановив легке сп'яніння. Я сів писати протест

прокуророві. За цей час напасники переграли ситуацію: відвезли мене до гуртожитку. Після цього я й довідався, що міліція вирішила оформити мене на примусове лікування од алкоголізму — їм потрібен був хоч який епізод. Тоді вони й запропонували 1500 крб., щоб мене підпоїли. Але номер не вийшов. Довелося обшукувати свої речі в кімнаті, аби попередити випадок підкидання: рушниці, ножа, порнографічного тексту тощо. Повертаючись увечері з роботи, я не раз заставав зламані двері. Отож довелося звернутися до прокурора із спецзаявою: якщо в моїх речах буде виявлено зброю, вибухові речовини чи золотий пісок і т. д. — то буде наслідком реалізованої провокації.

Доведений до краю, я склав заяву до Верховної Ради СРСР з другою заявою, про відмову од громадянства. Це було в кінці 78 року. У ній я писав, що заборона займатися творчою роботою, постійне приниження моєї людської і національної гідності, стан, за якого я чую себе річчю, державним майном, яке КДБ вписало на своє конто; ситуація, за якої моє почуття українського патріотизму відведено на ранг державного злочину; національно-культурний погром на Україні — все це змушує мене визнати, що мати радянське громадянство є неможливою для мене річчю. Бути радянським громадянином — це значить бути рабом. Я ж до такої ролі не надаюся. Чим більше тортур і знущань я зазнаю — тим більше мій опір проти системи наруги над людиною і її елементарними правами, проти мого рабства. За патріотичним покликанням.

Ця заява від 18.X.78, уже друга на цю тему (першу я написав у таборі), звичайно, залишилася без відповіді. Згодом, у березні 1979 року, мене викликали до директора рудні Войтовича. У кабінеті сиділо біля 20 чоловік т. зв. громадськості, кілька невідомих осіб і начальник міліції Переверзев. Цей останній заявив, що за дорученням Президії Верховної Ради він має відповісти мені на мою заяву. І почав

її читати, кожного разу повторюючи, що це наклеп, за який мене слід судити.

Запис 6

Він почав мене лякати, що відправить на Омчак (селище за 6 км од Матросова, де є табір особливого режиму). Я поцінував ситуацію як крайню і вирішив відповідати йому належно. Коли директор спробував трохи розрядити атмосферу, я зупинив його: «Про що мова? У нього в одній кишені ордер на арешт, а в другій наручники!» Це кабінетне судилище тривало з годину. Цим епізодом, здається, закінчилася спроба КДБ взяти мене штурмом. До самого закінчення заслання, здається, більше не мав неприємностей. Тільки вже на суді я побачив, що перші судові допити т. зв. свідків датуються квітнем 1979 року. Здебільша це були всі ті, кого Супряга згадала в своїй статті; от тільки тон брехні став ще обурливіший і страшніший. Читати ці свідчення було смішно. Мабуть, на суді я виявив замало почуття гумору, коли для одного такого лжесвідка, табірного кримінальника-побутовця Сірика (за співпрацю з КДБ його достроково звільнили з 19 табору), зробив виняток — як сам адвокат — почав ставити йому каверзні питання. Помилкою це назвати не можна,— але трохи шкодую: хай сам диявол влаштовує суд для себе, обставляючи його комедією вірогідності, яке мені до того діло? Так я повернувся до Києва. Там на мене чекав сюрприз. Виявилося, за тиждень до мого приїзду кадебісти вдерлися до моєї квартири, а дружину, яка в той час добивалася додому, схопили на вулиці, силоміць кинули в машину і дві години возили Києвом, поки нальотники подалися з нашого помешкання.

У Києві я довідався, що людей, близьких до Хельсінської групи, репресують найбрутальнішим чином. Так принаймі судили Овсієнка, Горбала, Литвина, так перегодом розправилися з Чорноволом і Розумним. Такого Києва я не

хотів. Бачачи, що група фактично лишилася напризволяще, я вступив до неї, бо просто не міг інакше. Коли життя забрано — крихтя не потребую. Довелося зайнятися тим, аби врятувати свої вірші, дописувати до інформаційних матеріалів групи. Праця на заводі ім. Паризької Комуні (мене взяли туди формувальником) виявилася тяжка для мене: наносившись опок, я ледве що міг ходити (так боліла нога). Довелося змінити роботу; знову таки дістав її не за фахом. Стоячи за конвеєром, я квацяв щіткою підошви взуття; за це мені платили від 80 до 120 крб. місячно.

Психологічно я розумів, що тюремна брама уже відкрилася для мене, що днями вона зачиниться за мною — і зачиниться надовго. Але що я мав робити? За кордон українців не випускають, та й не дуже кортіло — за той кордон: бо хто ж тут, на Великій Україні стане горлом обурення і протесту? Це вже доля, а долі не обирають. Отож її приймають — яка вона вже не є. А коли не приймають, тоді вона силоміць обирає нас.

14 травня кадебісти прийшли на роботу. Уночі відвезли до КДБ, там я побачив, що ордер на мій арешт виписано ще в понеділок. Отже, два дні мені було подаровано. Ордер підписав прокурор Глух і заступник Федорчука генерал Муха. Тут уже нічого не вдієш. Суд — неминучий. А слідство — зайва й непотрібна процедура. У СРСР треба сідати вдруге — тоді все зрозуміло і просто. Жодних сюрпризів.

Запис 7

Спроба щоденника в цих умовах — спроба відчайдушна: таких умов, як тут, люди не пам'ятають ні з Мордовії, ні на чорних зонах, ні з Сосновки. Одне слово, режим, запропонований у Кучино, сягає поліцейського апогею. Будь-яка апеляція до верховної влади залишається без відповіді, або — найчастіше — загрожує кара. Буквально за півроку в мене тричі забирали побачення, чи не через місяць т. зв. «ларьок», підряд три тижні відсидів у ізоляторі. Здається, ніде

не було такого, щоб за голодівку забирали побачення, бо голодівка — то порушення режиму. Мене двічі карали за голодівку — 13 січня 1982 року і в річницю загибелі Ю. Кука, посправника Марта Ніклуса. Ніде не доходило до того, щоб наглядач бив в'язня, як то сталося з Ніклусом. Март сидів у ШІЗО і писав скарги. П'яний наглядач Кукушкін відкрив камеру, ударив його кулаком в обличчя, а потім почав копати чобітьми. Ніклус зчинив ґвалт. Ми всі почали дзвонити і голосно обурюватися, і це спинило п'яного хама, що трохи перелякався. Але адміністрація взяла його під свій захист, а за вимоги покарати Кукушкіна стала карати Ніклуса: буцімто за наклеп на старанного наглядача.

Одне слово, Москва дала тутешній владі всі повноваження, і хто зберігає ілюзію, що якийсь же закон має регулювати наші стосунки з адміністрацією,— дуже помиляється. Закон повного беззаконня — ось єдиний регулятор наших т. зв. взаємин.

Ніде в таборі не боронили роздягатися до пояса під час прогулянки,— тут боронять і карають, коли хто хоче впіймати кришечку сонця. Обшуки провадяться надзвичайно свавільно: все, що хочуть, відбирають, навіть без акта і без повідомлення. Ми втратили всяке право належати собі, не кажучи про те, щоб мати свої книги, зошити, записи. Кажуть, коли Господь хоче когось покарати, Він відбирає розум. Так довго тривати не може — такий тиск можливий перед загибеллю. Не знаю, коли прийде загибель для них, але я особисто чуюся смертником. Здається, все, що я міг зробити за свого життя, я зробив. Займатися творчістю тут неможливо абсолютно: кожний віршований запис відбирається при першому ж обшуку. Доводиться вивчати мови. Коли я за цей час безголів'я опаную французьку й англійську мови, буде хоч якийсь хосен. Власне, і читати нічого, хоча ми в камері

дістаємо читати (В. Белова, Ч. Айтматова й ін.), то в українській — нема нічого абсолютно. Культ бездарних Яворівських, їхній час, їхня доба. Талановиті автори або мовчать (як Андріяшик), або займаються бозна-чим (скажімо, Дрозд чи Шевчук). Ліна Костенко проходила кілька талановитими книжками, але так і залишилася на маргінесі сьогодення—безчасся. Бо не її час. Бо не час Вінграновського. Бо не час Драча — капітулянта поезії. Час визначає кожного митця на волячий терпець, на опір. Коли почали тягнути жили — найперші упокорилися талановиті. Що не рік — то риси жіночі все яскравіше виявляються в Драча. Сьогодні він — як балакуча тіточка. Такою ж балакучою тіточкою виявляється і Дзюба. Йому хочеться старої своєї стилістики, але з оглядом на нові умови. Виходить же так, що він багато пасталакає, а без користі. Його стаття про «Київ» Вінграновського — і гарна і грішна. Бо час твій, Іване, минув. Бо неможливо писати сьогодні про Вінграновського, поета початку 60-их років. Зрештою, і сам Дзюба — то критик початку 60-их років. А в 80-их — вони чуються не в своїй атмосфері. Вони викинені зі свого часу напризволяще. Талановиті люди (який майстер — Дрозд!), але до чого застосувати йому свою майстерність? І він розмальовує громадські туалети — бо це єдина дозволена форма громадського служіння українського мистецтва.

Запис 8

Згадую лист Павличка, написаний до Юрія Бадзя. Це був лист-відповідь на репліку Ю. Бадзя про те, що дарма Павличко в якомусь із публічних виступів говорив про Франка як борця з українським буржуазним націоналізмом — чи не найголовніша (по-радянському) прикмета Франкового генія. Павличко був у край обурений реплікою — він здобувся на щирий гнів проти облудної філософії, якій віддав данину і Дзюба (це — мова Павличка). Ніколи не хваліть мене — закінчив Павличко свого листа, демонструючи свою полярну супроти Бадзя позицію. Це стосується 1978 приблизно року.

Потім Бадзьо був репресований, як автор націоналістичної роботи «Право жити». Націоналістичної тому, що за Бадзем кожен народ має дихати, а не животіти під імперіальною кормигою. Цікаво, як почуває себе Павличко тепер, коли Ю. Бадзьо в неволі?

Не розумію, невже не надокучило досі т. зв. українській інтелігенції толочити старе тирло — між мазепинським патріотизмом і кочубеївським інтернаціоналізмом по-російському, тобто сповідувати філософію меншої чи більшої національної зради. Невже їй, цій інтелігенції, не досить того, що вже маємо? Коли у нас забрано історію, культуру, весь дух, а натомість дозволено творити душу меншого брата? Невже ось таким холуйством можна прислужитися чомусь доброму?

Тільки божевільний може сподіватися на те, що офіційна форма національного життя може щось дати. Все, що створено на Україні за останні 60 років, поточено бацилою недуги. Як може розвиватися національне дерево, коли йому врубано півкрони? Що таке українська історія — без істориків, коли нема ні козацьких літописів, ні історії Руси, ні Костомарова, Марковича, Бантиш-Каменського, Антоновича, Грушевського. Яка може бути література, коли вона не має доброї половини авторів? І авторів першокласних — таких, як Винниченко, Хвильовий, Підмогильний. Ось і маємо прозу колгоспних підлітків — один співучіший за другого, один солодший за другого. З мовою сільської бабусі, яка без «енька» слова не вимовить, тобто типову колоніальну літературу-забавку. «Київ — то така прекрасна флора, але ж фауна!» — казав Віктор Некрасов. І як з ним не погодитися, бачачи цей набір холуїв від літератури, обозних маркітанок естетики, які на національній трагедії шикують собі розмальовані шаровари блазнів-танцюристів, що на трупі

України витанцьовують хвацького гопака. Воістину, сказати легше, аніж бути собою, бо ж ні зубила, ані молотка.

Власне безсилля перед кривдою — образливе. Коли знаєш, що десь там за мурами, Олекса — в критичному стані, а над ним збиткуються — як мовчати? Але голос тут безсилий. Як безсилі скарги до прокурора (в кожній скарзі обов'язково знайдуть «недопустимые выражения» — і покарають; думаю, карають за саму форму скарги-протесту), коли на прогулянці — всупереч радянським кодексам — боронять роздягатися до пояса, а немічного Скалича примушують сидіти в бушлаті на страшній спеці, образливо розмовляти з прокурором і начальником колонії, що на всі скарги цинічно відповідає, як автомат «не положено», і тоді зриваєшся з голосу: або перестаєш розмовляти з капітаном Далматовим (начальник дільниці), або називаєш його катом, убивцею і т. д.

Форма існування тут не віднайдена (жодної індивідуальної поведінки я не назвав би ідеальною, бо ідеально поводитися тут — просто неможливо). Март Ніклус, скажімо, взяв за правило писати довгі часті скарги: він вірить, що вони можуть принести користь. Інші відмовляються від масових голодівок (як правило, це 30.X і 10.XII, але цього року ми відзначали 10-річчя репресій на Україні і річницю загибелі Ю. Кука), бо вважають, що вони неефективні. І кожна позиція має добру аргументацію. Отож кожен поводить, як йому підказує його глузд і совість.

Праця дуже марудна: щоб виконати норму, треба працювати всі 8 годин, не відриваючись ні на мить. Але до чого тільки не звикнеш. Образливо, коли в камеру вриваються наглядачі і забирають усі записи, всі книжки, залишаючи тільки по 5 книжок (рахуючи і журнали). Образливі конфіскації листів: майже ніхто не дістає листів од непрямих родичів чи друзів. У кожного є тільки один дозволений адресат, але й од нього листи доходять не так

легко. Одне слово, уряд дозволив робити з нами все, що завгодно.

Лікарня практично не існує, медична допомога — так само. Дантиста чекають по 2—3, а то і більше місяців. І коли він з'являється, то хіба для того, аби вирвати зуби. Тим часом майже всі в'язні — хворі. Особливо тяжкий стан у покутника Семена Скалича, Ю. Федорова, В. Курила, О. Тихого. Але решта — почуває себе не набагато краще.

За останній рік зона кількісно не змінилася. Деякі військові в'язні (поліцаї) перейшли на чорну зону, інші — додалися (І. Кандиба, В. Овсієнко, кримінальник Острогляд). Має над'їхати М. Горинь, в'язні з тюрми (серед них — І. Сокульський). А зона тримається на 30 чоловіках (20 із них — під замком) або на одній третині, тобто у відкритій (тюремній?) секції — поки що там тільки три (дисиденти?): О. Бердник, Яшкунас і Євграфов (колишній побутовий). Цікаво, чи не запропонує КДБ другу частку побутових на цю зону, де поліцейська домішка скорочується з кожним роком) нині їх біля 10–12 душ, але через рік під замком може не лишитися нікого). Поки що, окрім військових, наше життя отруюють двоє: В. Федоренко і побутовик Острогляд. Що буде далі?

Запис 9–10

Київ святкує своє 1500-річчя. Реставровано Золоті ворота, через які ніхто не в'їздить і не виїздить. Символом Києва була для мене брама Заборовського. Замурована. Бо цей Київ запечатано. Що кращий стає Київ, то він страшніший. Бо, замість живого міста, обернувся на маскарад, машкару вампіра, що п'є кров своїх синів і дочок — і від того кращає. Згадую жінку з «Соняшної машини», голова якої була схожа на зміїну. Золотоголовий Київ — змієголовий. Ніяк не позбудуся враження, що над ювілейним Києвом висить труна Івана Світличного (чи живий він?) — як статуя Ісуса Христа над Римом. Хизування ювілеєм Києва — гордість заброд і

підніжків. Бо пишатися вони не вміють, бо люблять тільки хамською любов'ю. Право на офіційну любов до Києва має тільки сонм чиновників — т. зв. інтелігенція по-радянському.

Власне, чи є українська інтелігенція? Думаю, або її немає взагалі, або вона все молода і все недозріла. Вона втратила свою якість або ніколи її не досягала. Український інтелігент на 95% чиновник і на 5% патріот. Отож він і патріотизм свій хоче оформити в бюрократичному параграфі, його патріотизм і неглибокий, і ні до чого не зобов'язує. Бо на Україні досі не створено патріотичної гравітації. Введена в систему держави, ця інтелігенція не чує жодного обов'язку перед народом, який так і не набув індивідуального обличчя. Він теж багатоликий Янус, радянський Світовид. Ця інтелігенція офіціозу, прагнучи жити, простує до безславної смерті, ми, в'язні історії,— ідемо в життя (коли тільки воно прийме нас — життя, через скільки поколінь?).

Думаю про 1000-ліття християнства на Україні. Гадаю, що було зроблено першу помилку — візантійсько-московський обряд, що нас, найсхіднішу частину Заходу, прилучив до Сходу. Наш індивідуалістично-західний дух, спертий деспотичним візантійським православ'ям, так і не зміг вивільнитися з цієї двоїстості духу, двоїстості, що витворила згодом комплекс лицемірства. Здається, що пасеїстичний дух православ'я тяжким каменем упав на молоду невизрілу душу народу — призвів до жіночості духу, як атрибута нашої духовності. Залізна дисципліна татаро-монголів запліднила російський дух, додавши йому агресивності й пірамідальності будови. Український дух так і не зміг виламатися з-під важкого каменя пасеїстичної віри. Може, це одна з причин нашої національної трагедії. Не люблю християнства. Ні.

Запис 11

Можливо, важило і те, що величезна брила духовного християнства впала на заюну душу, на її ще не зміцнілі плечі.

В кожному разі жертвою православ'я ми є найбільшою. Вийти з—під його східних чар ми так і не змогли. Це знищило нашу вітальну, життєву енергію.

Негативний вплив християнізації на мову, здається, можна вичленити. Але там уже була течія, плин національної історії.

Можливо, це думки надто непідготовлені, чернеткові. Але життя маю таке, що негативізм до пасеїстичного православ'я не може не розвиватися.

Думаю про світогляд: як на мене, це поняття дуже метафізичне. Більш дійове почуття — співвідношення мусу і бажання, волі і логіки, волі і мусу. Світогляд — то у великій мірі питання темпераменту і совісті, нашої життєвої активності. Часом світогляд визначається шансом на вижиття, на соціальну впливовість, на масовість. Але міняються життєві обставини, а з ними міняються й складові світогляду. За мого теперішнього стану ніякі егоїстично—розрахункові міркування вже його не визначають. Що ж тоді? Погляд вічності чи відчаю? Нестерпно докучили уламки доль, ламані лінії бажань і звершень, гримаси наслідків.

Моторошно чути без краю свого, без народу, яких мушиш творити сам зі свого зболілого серця. Може, випало жити в період межичасся, може, коли історичні умови зміняться (але — чи на краще?), можна буде виявити цей життєвий плин народу, його життєвий порив. Поки що його не видно. Звідси й наш супервідчай, кусючість душ, що виявляється і серед найкращих. Але поки що я не бачу — нікого і нічого. Жодного знаку сподівання.

У літі 1981 року до ШІЗО кинено Олексу Тихого — тричі підряд по 15 діб. Було дуже холодно, і його почав мучити хворий шлунок. За ці 45 діб він уже не міг підводитися. Помітивши його катастрофічний стан, лікар дозволив подавати йому вночі грілку з гарячою водою. Просто з ШІЗО

Олексу перевели в лікарню, де він вилежав ще три місяці, і як знятий з хреста, повернувся до камери.

Як боляче, що в наших умовах неможлива звичайна людська солідарність — загальної голодівки і протесту. Одне — люди виснажені довгою боротьбою, друге — повна неефективність будь-якого опору в цих абсолютно закритих умовах. Але як то калічить душу — коли ти бачиш і мовчиш.

Віталій Калиниченко зробив кілька спроб зв'язатися з волею — і все невдало. Йому не щастить. До рук КДБ потрапила його гостра заява протесту — його посадили на рік в одиночку (15.X. 1981). Через півроку (з 8.IV.82) рік одиночки дістав Март Ніклус. Я був на черзі — після трьох позбавлень побачень і трьох тижнів ШІЗО. Останнє випало за те, що, не витримавши, я обізвав кадебіста Черкасова фашистом і гестапівцем. Заяви перестав писати — через повну їхню безнаслідковість.

Запис 12

Чи не від самого Києва стежу за подіями в Польщі. Хай живуть волонтери свободи! Втішає їхня, поляків, нескореність радянському деспотизмові, їхні всенародні струси вражають; робітництво, інтелігенція, студентство — все, крім війська і поліції. Коли так ітимуть події, то завтра полум'я охопить і військо. Що тоді робитимуть Брежнєви-Ярузельські? У тоталітарному світі немає жодного іншого народу, який би так віддано захищав своє людське і національне право. Польща подає Україні приклад (психологічно ми, українці, близькі, може, найближчі до польської натури, але в нас нема головного — святого патріотизму, який консолідує поляків). Як шкода, що Україна не готова брати уроки в польського вчителя.

Але режим СРСР і офіційної Польщі, відважившись боротися з власним народом найгрубішим поліційним тиском, знову виявив свою антинародну деспотичну суть.

Після Польщі — так мені здається — вірити в московські ідеали може тільки останній дурень і останній негідник. На жаль, не знаю, яке враження справила Польща на народи СРСР і цілого табору.

Профспілковий варіант визволення надзвичайно ефективний був би і для СРСР. Коли б початки, зроблені інженером Клебановим, були підтримані по цілій країні, уряд СРСР мав би перед собою, може, найсучаснішого антагоніста. Бо Хельсінський рух — то вища математика для цієї країни, як, може, і національно-патріотичний. Зате рух за житло й шматок хліба, рух за нормальну платню робітникам — це мова загальнозрозуміла, прийнятна.

Я захоплений польськими звияжцями духу і шкодую, що я не поляк. Польща робить епоху в тоталітарному світі і готує його крах. Але чи стане польський приклад і нашим — ось питання. Польща підпалювала Росію ціле 19 ст.,— тепер вона продовжує свою спробу. Зичу найкращої долі для польських інсургентів, сподіваюся, що поліційний режим 13 грудня не задушить святого полум'я свободи. Надіюся, що в підневільних країнах знайдуться сили, що підтримають визвольну місію польських волонтерів свободи.

З огляду на польські події ще примітніші стали вади Хельсінського руху — боягузливо-респектабельного. Коли б це був масовий рух народної ініціативи, з широкою програмою соціальних і політичних вимог, коли б це був рух із задумом майбутньої влади — тоді він мав би якісь надії на успіх. А так ХР схожий на немовля, що збирається говорити басом. Звичайно ж, він і мав бути розгромлений, бо своїми жалібними інтонаціями передбачав цей погром. Можливо, наступне оновлення влади в СРСР змінить шанси на краще, але поки що соціальний песимізм радянського дисидентства залізно аргументований.

Нарешті, прошу не забувати, що цілий ряд тутешніх

в'язнів потребує матеріальної, грошової допомоги — бодай на те, аби передплачувати літературу. Отож по можливості, бодай 50—100 крб. щорічно, істотно допомагало б таким в'язням, як М. Ніклус, І. Кандиба, В. Овсієнко, В. Стус, В. Калиниченко, О. Тихий.

Більшовики, оглушивши народ своєю репресивною пропагандою, виробили побудовану на винятковому лицемірстві методу. Факти ніколи не перевіряються, за аргументи правлять більшовицькі версії фактів. Такою, скажімо, видається стаття Куроєдова в «Литературной газете» (липень 1982). Там згадано С. Ф. Скалича, українського покутника, мучня польської політики санації і більшовицького визволення.

У 16 років (1936) він захворів на туберкульоз ніг, став інвалідом—калікою. 1945 року більшовики відправили його на Балхаш: за те, що знайшли в нього партизанську брошуру. Мук, які переніс він за 10 років ув'язнення, вистачало б на святого великомученика. З 1953 року він зв'язав своє життя з покутництвом — цікавою народною версією українського месіанізму. Але, що пише Куроєдов — 100—відсоткова брехня. В ОУН його, скажімо, не було. Він Божий чоловік, дуже сумлінний за вдачею, вірує в нове пришествя Христа з фанатичною відданістю. Марія Куц, яку згадує Куроєдов, жодного відношення до покутництва не мала. її каліцтво — наслідок божевілля. Але більшовики використали цей факт для дискредитації покутництва. За що судили Скалича? За релігійні переконання, за небезпечну для Москви націоналістичну версію християнства, 700 віршів узятих у Скалича,— це плід його роздумів над світом, вірою, християнством. Чи можна було судити Скалича? За що? Більшого злочину, як того, що вчинено проти Скалича, я в таборі не бачив. Я вірю, що долею українського мученика переймуться всі чесні люди світу. Особливої підтримки він потребує з боку конфесійних організацій світу. Людина, що не

має ні листів, ні грошей (навіть на те, щоб закупити продукти на 4 крб. місячно), він тримається з винятковою гідністю. Здавшись на Божу волю, він певен, що тут, на цьому хресті, він і загине. Але не нарікає на долю: вона в нього прекрасна, він–бо — мученик за віру.

Недавно ж позбавили побачення О. Тихого. Українців пресують передусім. Ця тюрма — антиукраїнська за призначенням. Отже, загроза українського бунту для влади дуже страшна.

Прошу не покинути напризволяще мою маму, Стус Олену Яківну, 1900 року народження. Її адреса: 340026, Донецьк–26, Чуваська, 19. Живе вона з дочкою, Марією Семенівною (1935 року народження, вчителька математики). Потребує мама головне моральної підтримки, виплакуючи очі за сином. Люди добрі, пишіть їй, хай не буде вона самотньою в своєму горі — підтримайте її дух!

(1982)

*В. Стус «Вікна в позапростір», Київ, «Веселка», 1992 р.
сс. 208–226*

Чорновіл В.

Разом за ґратами

Писати спогади про Василя Стуса мені важче, ніж тим, хто бачив його декілька разів і зберіг у пам'яті кожну зустріч. Адже я з ним був разом роками. Ось не можу навіть згадати, де я познайомився з Василем – чи то в Галини Возної, чи у Світличних? Було це в 1963 році. Тоді я повернувся до Києва зі Львова і поселився у Вишгороді. У Києві швидко зійшовся з шістдесятниками.

... Коли треба було зробити рішучий крок – то Василь не вагався. Ось тільки один приклад.

Рання весна 1965 року. Нас уже тиснули зусібіч. Літературні вечори забороняли. Але вечір на Київському заводі верстатів–автоматів таки ж відбувся. Людей прийшло

багато, не тільки заводчан. Та на Будинку культури – великий замок. Вечір – заборонено. І тоді Василь пропонує: «Ходімо до парку, не дають нам тут – підемо на свіже повітря...» У березневому надвечір'ї зазвучали вірші. Прибігло начальство заводу. Голова профкому Глазирін видав репліку: «Что они там говорят? Переведите мне по-человечески, я этого бандеровского языка не понимаю». Треба було бачити Стуса в цю мить! Ледь стримуючись, він правив своєї...

Або – 4 вересня 1965 року. Щойно прокотилася хвиля політичних арештів. Уже за ґратами – Іван Світличний, брати Горині, Олександр Мартиненко, Ярослав Геврич, Євгенія Кузнєцова. Хапали людей у Києві, Львові, Івано–Франківську, Луцьку, Тернополі. Що робити? Як протестувати? Домовляємося з Іваном Дзюбою скористатися прем'єрою фільму Параджанова «Тіні забутих предків». На сцені Дзюба скаже про арешти, а я підтримаю його з зали... Ось бере слово Іван Дзюба й несподівано каже про арешти, називаючи імена тих, кого кинуто за ґрати. І раптом з переднього ряду вихоплюється Стус і кричить до зали: «Потрібно протестувати всім! Сьогодні беруть українців, завтра візьмуться за євреїв, післязавтра – за росіян!».

Ще один спогад з того ж 1965 року. У газеті «Молода гвардія», де я тоді працював, відбувся поетичний конкурс. Переміг на ньому Василь Стус зі своїми поезіями «Тонкостанна тополе», «Я тебе збираю по людях, розкидану», «Сто років, як сконала Січ». При цьому премію лауреату було призначено мізерну, майже символічну.

Через кілька тижнів мене було звільнено з роботи – як згодом стало зрозуміло, за публікацію поезій Драча та Стуса...

Вибігши в обідню перерву з роботи, Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Рита Довгань, Василь Стус і я, а щоразу й хтось інший, збиралися в тому чи іншому кафе (місця міняли для «конспірації», щоб нас менше слухали) й обговорювали останні новини про ув'язнених, планували якісь дії на захист.

Арешти не приголомшили нас тоді, а навіть активізували. Саме тоді Дзюба прочитав нам фрагменти з праці «Інтернаціоналізм чи русифікації!», фактичні дані для якої ми йому допомагали збирати; я розпочав роботу над «Лихо з розуму», а Василь під час одного з таких обідів буквально приголомшив нас віршем «Не можу я без посмішки Івана», останні рядки якого я мимоволі повторював щодня:

*Тоді прости–прощай, проклятий краю,
Вітчизно боягузів і убивць.*

Пригадую Василя під час судових процесів початку 1968 року. ...Василь дивився на тих офіцерів, які виштовхували нас з коридору суду, з таким презирством, що ті мимоволі відступали і їжилися під його поглядом. Цей погляд глибокого презирства не могли пробачити йому наші кати й пізніше, у концтаборі.

У Василя було дуже характерне обличчя – коли він розмовляв з друзями, воно сяло добротою й ставало надзвичайно гарним. Коли ж говорив із ворогом чи нищою людиною, очі ставали колючими, уперед виходило підборіддя, опускалися куточки губів – вираз людини, що бридиться ропухою. Він міг не сказати ні слова, але одного такого погляду вистачало, щоб тюремщики відправляли його до карцеру «за оскорбление начальства», придумуючи «докази» провини.

...Згадую останню зустріч з Василем на волі. Січень 1972 року. Василь приїхав до Львова...

Я тоді підпільно видавав «Український вісник». Василь був один з не багатьох, хто знав про це. Я відчував: цій людині довірити можна – ніколи не видасть і випадково не проговориться. Інший висновок: Василь – не організатор у звичайному розумінні цього слова, але є лідером духовним, лідером найвищих морально–етичних принципів. Саме так він почав висвітлюватися для мене тоді, навіть на тлі

відоміших за нього на той час шістдесятників. Поет за покликанням і Божою ласкою, філософ і естет за складом розуму, він разом з тим мав гостре політичне чуття, на диво швидко схоплював конкретну ідею й був безпомилковим в оцінках.

З цього приводу хочу згадати зустріч у тодішній його хаті на Львівській вулиці восени 1971 року, знаменну хоча б тим, що потім вона фігурувала в кількох «кримінальних справах» осіб, заарештованих на початку 1972 року. Наступ реакції, особливо погром інтелігенції за колективний «Лист 150—ти» на захист прав людини навесні 1968 року, під час моєї першої «відсидки», певною мірою змінив психологічний клімат серед київської інтелігенції, ба навіть серед її найбільших авторитетів. Прозвучали заклики згортати самвидав, не акцентувати на національних вимогах, «берегти людей», «зайнятися перекладами» і т. ін., бо, мовляв, треба перечекати наступ реакції.

Я принципово не погоджувався з таким підходом до ситуації. Розпочав видання підпільного журналу, організовував різні протести і... раптом відчув холодок з боку деяких своїх київських однодумців.

Тому я приїхав до Києва для з'ясування стосунків. Зібралися у Василя дома вузьким колом. Гріх признатися, але Василя тоді я брав більше за господаря хати й не думав знайти в ньому, здавалося б, далекому від щоденних політичних реалій поетові, свого повного однодумця...

«Сидіти» нам обом довелося в Мордовії, але спочатку в різних таборах. Знаходили будь-яку нагоду (через тюремну лікарню, через етапників) передати один одному звістку, домовитися про спільну політичну голодівку чи іншу акцію протесту.

Коли мене привозили відбувати кару в концтабір «Лесной», де був тоді Василь Стус і де були єдині на три політичні табори карцерні приміщення, він сміливо, мало не

розштовхуючи наглядців, які вели мене у відгороджений плотом карцерний закуток табору, проривався до мене, щоб мовити кілька слів чи бодай потиснути руку. Було й так, що наступного дня я чув голос Василя в сусідній камері карцеру, а потім ми зустрічалися на півгодинній прогулянці в дворик, обнесеному дротяною сіткою не тільки з богів, але й зверху, від неба. ...Наприкінці 1976 року в політтаборах Мордовії з участю Василя Стуса починалася боротьба за Статус політв'язня в СРСР. Урахувавши всі пропозиції, я уклав такий Статус, надіслав його за трьома підписами (відомого вірменського політичного діяча Паруйра Айрік'яна, російського націоналіста Володимира Осипова та своїм) до Президії Верховної Ради СРСР і з 10 грудня 1976 року сам перейшов на такий Статус: відмовився від примусової безплатної праці, виконання принизливих приписів режиму тощо. Розплата не забарилася: мене повезли в «Лесной», у табірну тюрму, де тримали в суворій ізоляції. Але в'язні мають свої способи зв'язку – і вже наступного дня я дізнався, що Василь Стус, якому залишався місяць до відправки на заслання, не вийшов на роботу й заявив про перехід на Статус політв'язня. На цей раз розрахунок не вдався: до штрафного ізолятора, де могли ми зустрітися, Василя не посадили. Його трохи раніше відправили важким двомісячним етапом на «чудну планету» – Колиму.

Але найбільше моїх табірних спогадів про Василя зв'язано з 1975 роком, коли нам півроку випало бути в одній зоні в Мордовії, барашевській (ЖХ 385–3–5), і коли наші ліжка стояли майже поруч у довгому бараці. Так само поблизу в цеху стояли електричні машинки, на яких ми шили захисні рукавиці, а в табірній «сім'ї» – специфічному об'єднанні кількох в'язнів для спільного виживання, де порівну ділиться все – від кусня хліба до шкарпеток, – зібрався справді інтернаціональний колектив з двох українців

(Василь і я), двох вірмен (Паруйр Айрік'ян і Азат Аршак'ян) і старенького грузина дворянського роду (Васо Елізбаришвілі). Це був відносно спокійний відтинок мого (мабуть, і Василевого) невільництва. Може, тиск на нас трохи зменшили перед підписанням улітку того року Гельсінського заключного акта, підписаного, аби не дразнити громадську думку. У всякому разі, поменшало «відряджень» у карцер і голодівок протесту, Василеві й мені нарешті надали побачення з рідними. На диво стриманою була й реакція на наші гострі політичні заяви, наприклад, про зречення радянського громадянства на користь символічного українського і т. ін. ...Це була єдина табірна зона, не розгороджена на житлову і промислову, а отже, не було щоденних чотириразових переганянь з однієї в другу з принизливими обшуками й перекличкою. Виконавши робочу норму, можна було взяти книжку чи ручку. Це було немалою перевагою барашевської зони, чим ми й користувалися. Саме тут Василь написав значну частину своїх, може, найбільш відшліфованих віршів.

Підписання Брежнєвим Заключного акта Гельсінської наради ми зустріли голодівкою протесту, бо розуміли це підписання як глум передусім над нами, в'язнями сумління.

А невдовзі з Василем сталося нещастя. Він хворів виразкою шлунка, яка в умовах табірної харчування дуже йому дошкуляла. Іноді Стуса переводили в міжтабірну лікарню, там же, в «барашевці». Але це важко назвати лікуванням. Табірна медицина швидше калічила, ніж лікувала. Цього разу, приблизно на початку серпня 1975 року, Василя, який почувався дуже зле, раптом поспішно викинули з лікарні на зону з діагнозом «стійка ремісія», що означає затухання хвороби. Річ у тім, що до лікарні мали привезти в'язня з іншої зони, зустріч якого зі Стусом, на думку оперативників, була зовсім небажаною. Через той брехливий діагноз Василеві ще й дієту відмінили.

... Щойно оголосили відбій, я вже задрімав, раптом чую, як Василь рвучко звівся з ліжка і з хрипом звалився на підлогу. Ввімкнули світло – Василь без видимих ознак життя лежить блідий як смерть в калюжі власної крові... Кров стікає з уст. Ми кинулися на вахту. Переляканий солдат на вищці, запідозривши табірний бунт, виставив назустріч автомат. Табірний лікар, будучи напідпитку, з'явився ледве за годину.

У лікарні Василь отямився тільки через добу, а наступного місяця повернувся до табору блідий, знеможений. Разом були недовго: восени того ж, 1975, року Василя відправили в лікарню МВС у Ленінграді для оперування, а звідти він повернувся вже до іншого табору. Зустрілися ми знову в карцері «Лесного». На початку 1977 року Василя відправили на заслання до Магаданської області, а ще через рік мене – до Якутії. Перебуваючи в засланні, ми жваво листувалися, навіть udałóся поговорити по телефону. Але зустрітися, на жаль, уже не довелося.

У 1980 році почався новий тур нашої тюремної одісеї – кого брали за другим разом, кого за третім чи й за четвертим. Мене забрали із заслання у квітні, Василя з Києва – у травні. Тільки вряди-годи доходила про нього звістка: живий, пише, бореться... Найстрашніша прийшла через кілька місяців після мого повернення на Україну, така, що в неї годі було повірити...

Вимір часу. №1 (9) 2002 рік

Шаповалов Є. Ті, що розпинали Стуса...

*А де ж та правда? А нема.
Бо ті, що розпинали Стуса,
Козацькі запустили вуса,
Навчилися українських слів
І записались до хохлів.*

Ю.Сегеда

Василь Семенович Стус це яскравий представник нашої української еліти. Поет, публіцист, правозахисник, педагог, дисидент. Він зробив для України більше, ніж всі наші Майдани, спротиви, протести, акції непокори. Саме він є потужною ідеєю всього цього. Саме він вклав у голови українців те, з чим вони виходили на революції.

Думаю, подивившись на нашу сучасність, Василь Семенович не міг би не помітити такої напрочуд дивної закономірності. Всі ті, хто, ризикуючи своїм життям, боровся за самостійність України, хто був за це репресований владою, сидів у радянських катівнях, потерпав за свою боротьбу, зараз у самостійній, незалежній державі животіють, ледве зводять кінці з кінцями. Навпаки ті, хто їх репресував, катував, гнобив, судив – живуть достойно, багато, користуються повагою і всіма соціальними благами держави.

Я спробую дослідити такі соціальні, моральні, етичні перекося на особистості публічної людини, активного політика, Віктора Медведчука. Саме на цій особі, як на прикладі, я вважаю, можна показати правдивість вищесказаного.

Віктор Володимирович в незалежній Україні займав дуже високі пости. І заступник голови Верховної Ради, і глава адміністрації Президента України – Кучми. Прославився, як

про нього пишуть, як «князь темників». А регалій – не перелічити. Він оженився на першій красуні українського телебачення, справив весілля у знаменитому кримському Форосі. Хрещений батько його дитини сам Путін... Життя вдалося...

В 1990-х Дмитром Чоботом була видана книжка «Нарцисс», в якій він докладно викладає свої думки про «темні боки» біографії Медведчука. Але не будемо цього торкатися, це вже загальновідомі факти, якими виблискує Інтернет. І про його проросійську політику в Україні, про дружбу з президентом країни, яка напала на нас і анексувала і окупувала частину території, про те, що він вважає російсько-українську війну – громадянським конфліктом, а наше прагнення до Європи – злочином – сьогодні знають всі.

Але є й інший, як у Корейко, бік життя і діяльності цієї людини, про який не відає більша частина українців. І вона тісно пов'язана, як не дивно, з визвольним рухом 70-х – 90-х років минулого століття. Ні, Віктор Володимирович не був дисидентом, він, ризикуючи життям, свободою, не боровся за волю України, він виконував інші ролі.

Трохи історії.

У грудні 1979 року Медведчук Віктор Володимирович працював пересічним київським адвокатом і захищав у суді у Василькові члена УГГ Литвина. Це вже була четверта «посадка» поета Юрія Литвина – раніше він карався за «політику» у 1951-1955, 1955-1965 та у 1974-1977 рр.

Литвина традиційно для кінця 70-х звинуватили не у злочині проти радянської держави, а у тому, що він, нібито, «будучи у нетверезому стані та порушуючи громадський порядок вчинив спротив працівникам міліції з використанням насильства».

Згадує член Української Гельсінської групи, політв'язень 1973-1977, 1979-1988 рр. Василь Овсієнко: «У ті роки існував

список адвокатів, з поміж яких тільки і можна було вибирати собі захисника, якщо ти проходив по політичній справі. Це, звісно, були перевірені люди, які мали від КГБ так званий «допуск» до справ такого роду».

Із останнього слова підсудного Юрія Литвина:

«Провокація, вчинена проти мене, – це свідомий злочин, здійснений органами т.зв. радянської влади не лише проти мене як особи, як літератора, як члена Української Громадської Групи «Гельсінкі», але й проти всіх тих, кому дорогі й близькі ідеали демократії, свободи й гуманізму.

Прокурор будував свої звинувачення не на ґрунті об'єктивних фактів (яких не було), а на хисткому тлі фальсифікацій і прямих лжесвідчень «потерпілих», які безсоромно брехали на суді під опікою «Влади» і «Закону»...

Пасивність мого адвоката Медведчука в захисті обумовлена не його професійним профанством, а тими вказівками, які він одержав згори, і підлеглистю: він не сміє розкривати механізму вчиненої проти мене провокації».

На мій погляд, Литвин чітко дає зрозуміти, що у даному випадку його адвокат сумлінно виконував злочинний наказ.

Мабуть, Віктор Володимирович виправдав довіру своїх патронів – вже через рік йому довірили захист іншого, але більш небезпечного для влади «злочинця» Василя Стуса. Процес тривав з 29 вересня по 2 жовтня 1980 року і відбувався у залі Київського міського суду.

«Хроніки текучих подій», які передавала за кордон російська правозахисниця Людмила Олексієва, доносять до нас таке:

«Медведчук на суді у Стуса визнав, що всі «злочини», нібито вчинені його підзахисним, «заслужовують на покарання». Але просив врахувати, що Стус, працюючи на виробництві, «виконував норму»(!), а до того ж має низку хронічних захворювань».

На судовому засіданні Василь Стус зробив заяву, що до нього застосовують фізичні тортури. Хоч як дивно, але ця заява не викликала жодної реакції у Медведчук. Зате великий інтерес адвокат проявив до політичної характеристики В.Стуса та його ставлення до націоналізму, що погіршувало становище підсудного.

Першого жовтня після заслуховування свідків із двогодинною промовою виступив прокурор Аржанов. Його змінив адвокат Медведчук, який в унісон прокурору повторив, що «всі злочини Стуса заслуговують покарання». Після цього судове засідання було перерване. Наступного дня (2 жовтня) засідання почалося відразу із зачитування вироку.

Таким чином, Василя Стуса було незаконно позбавлено права на останнє слово. Незважаючи на протести В.Стуса, їх не підтримав адвокат В.Медведчук, що може свідчити про змову проти поета між захистом і звинуваченням у стінах радянського суду.

Суд йшов вже два дні (29 і 30 вересня), але адвокат Медведчук навіть не проінформував родичів, у тому числі – дружину поета, про це.

Після такого «захисту» Стус отримав за вироком суду максимальне, що можна було отримати по його статтям – 10 років таборів особливо-суворого режиму й 5 років заслання й статус «небезпечного рецидивіста». Після жорстокого, по суті, смертельного вироку, із заслання на увесь світ пролунав одинокий, але сильний голос академіка Андрія Сахарова:

«Нелюдяність вироку українському поету Василю Стусу – сором радянської репресивної системи. Так життя людини ламається безповоротно – це розплата за елементарну порядність та нонконформізм, за вірність своїм переконанням, своєму «я»...

У червні-липні 1977 року співзасновник УГГ, вчитель з Донеччини Олекса Тихий так почав своє останнє слово на суді

над ним і письменником Миколою Руденко у місті Дружківка Донецької області:

«Як я вже говорив, винуватим себе не визнаю за жодним пунктом звинувачення. Мені доводиться захищатися не тільки від слідчих, які сфабрикували «справу», прокурора, але й від мого адвоката. Його професійний обов'язок — захищати, а не звинувачувати.

Він повинен був заявити, що за статтею 62-ю не обов'язкова присутність адвоката, і відійти. Так зробив адвокат на попередньому моєму суді. А адвокат Корецький все-таки виступив. Причому він, як я і сподівався, половину своєї промови присвятив карабіну. У справі нема жодного доказу щодо цього пункту, і він це знав».

Це підтверджує версію Василя Овсієнка про існування списку «перевіраних» людей, які мали «допуск», а, знаючи як робила та система, то їх з певністю можна вважати агентами КДБ. Під цю категорію, зважаючи на відомі нам дії, підпадає, на мій погляд, й Медведчук. На ці думки наводить і його сьогоднішня дружба зі своїм кумом, полковником КДБ Володимиром Путіним, яку він, на мій погляд, демонстративно афішує.

«Чому обвинувачення, які мені висувують, стосуються адвоката? – запитує Медведчук. – Чому, коли говорять про подальшу долю поета, не згадують про слідчі органи в особі КГБ, прокуратуру або суд?».

Названі Медведчуком органи за своїм профілем і повинні були розслідувати, обвинувачувати й судити, що вони справно й виконали. А він же повинен був захищати, але цього не робив, а навпаки.

«Сначала Стус был осужден на 5 лет. Потом, когда я имел честь... Даже не знаю – в кавычках..., защищать его – на 10 лет, я действовал профессионально и выполнил свой долг как адвокат».

«Если кто-то думает, что я мог бы спасти Василия Стуса, то он или лжец, или никогда не жил в Советском Союзе и не знает, что это такое. Решения по таким делам принимались не в суде, а в партийных инстанциях и КГБ. Суд лишь официально утверждал объявленный приговор», – стверджує Віктор Медведчук.

Медведчук робить такі заяви, щоб виправдити себе, довести, що ніхто в СРСР не міг би діяти інакше, але, на мій погляд, це цинічна брехня. Я доведу, що навіть в СРСР тоді були адвокати, які чесно виконували свій обов'язок.

Наприклад, таким адвокатом був Сергій Макарович Мартиш. 1972 року він написав касаційну скаргу Олесеві Сергієнку. За що й був позбавлений доступу до політичних справ.

1979 року він захищав Василя Овсієнка у сфабрикованій кримінальній справі, вимагав виправдати його за відсутністю складу злочину і порушити справу проти міліціонерів. За що мав догану по службі.

Василь Овсієнко розповідає, що:

Михайлик – захисник Євгена Сверстюка – виніс його «Останнє слово» і передав дружині.

Іван Семенович Єжов домагався в Херсоні цілковитого виправдання Лідії Гук. Після чого його теж позбавили доступу до політичних справ.

Неля Яківна Немиринська, з Луганську, сумлінно захищала Йосифа Зісельса в Чернівцях. Вела справу Миколи Руденка в касаційному суді і винесла та передала дружині Раїсі його вірші та «Останнє слово».

«Так що тоталітарний режим не видушив усе людське в людях» – робить висновок В. Овсієнко.

Ще наведу один приклад. Олександр Корецький, адвокат О. Тихого, підтримував вимоги Олекси проводити суд українською мовою, начебто, щоб не уподібнюватися

націоналістам. А щодо заржавілого карабіну, який міг би вивести справу ще й у кримінальне русло, то Олександр Корецький запропонував поїхати на полігон і зробити постріл з тієї зброї, і подивитися, як Олекса збирається тим карабіном змінювати збройним шляхом конституційний лад у СРСР, і питання було зняте.

Очевидно, що роль Медведчука, як адвоката, у процесі над Стусом не була вирішальною. Але, людина з професійною честю не мала би братись за справу, у якій не збиралася докласти всіх зусиль для захисту свого підзахисного.

Медведчук «захищав» не лише Стуса і Литвина, а ще у 1985 році одного дисидента Миколу Кунцевича.

І тут він перевершив самого себе у цинізмі і аморальності. Він не просто погодився з вироком, а й вимагав більш суворого покарання: «Я полностью согласен с товарищем прокурором в отношении меры наказания. Но товарищ прокурор, по непонятным мне причинам, совсем забыл, что у подсудимого не отбыто один год и девять месяцев из предыдущего наказания. Как адвокат, считаю, что этот срок следует присовокупить к новому наказанию...». Це уривок з судової промови Медведчука.

Сьогодні Мерведчук обурюється тим, що зачеплені його «честь та гідність». А де ж була його честь і гідність, коли він замість виконання своїх професійних обов'язків – захисту підсудного, – практично приймав бік обвинувачення? А то були не пересічні українські громадяни, то була наша національна еліта, і Медведчук це прекрасно знав!

Вахтанг Кіпіані в книзі «Справа Василя Стуса» на основі архівних матеріалів, з усіма доказами, посиланнями і джерелами довів роль Медведчука, практично у вбивстві великого поета; показує, що адвокат і досі не здається, намагається оббілити себе.

Нашим героям по всій країні ставлять пам'ятники, пам'ятні знаки. Їхні імена дають вулицям, площам, закладам. А що отримає той Медведчук? Він отримає пам'ять про те, що він допомагав вбивати українських поетів, правозахисників, патріотів України. Пам'ятати про це будемо всі ми, українці.

Ще у далекі 20-ті роки славетний борець за самостійну Україну отаман Яків Гальчевський (Орел) пояснював, чому вони масово йшли на смерть: «Нас може й не стати, але залишимо по собі пам'ять, приклад і легенду для поколінь нових борців!».

Василь Стус, Олекса Тихий, Юрій Литвин, інші тисячі героїв дійсно залишили по собі пам'ять, легенду. І саме це, як пише отаман – добра пам'ять для українців.

«Альманах «Степ/Step». Випуск 1. 2018 рік, с. 103-107.

ДУХОВНИЙ СТРИЖЕНЬ НАШОГО НАРОДУ

Овсієнко В.

«Тай знакомиті дати мені поставив хтось!»

Я так і не збагнув
і досі ще не знаю,
чи світ мене минає
чи я його минув.
Днедавнє завзялось
у сінні чарувати.
Та й знакомиті дати
мені поставив хтось!
Світ повен сподівань,
мов став, що ні схлюпнеться.
І царство це – минеться
без клятв і без карань. (Стус В.)

Василь Стус народився на Різдво Христове 1938 року в хліборобській родині на Вінниччині. У 1939 році його батьки

переселилися в місто Сталіно (нині Донецьк), аби уникнути примусової колективізації. Ще через рік (1940) вони забрали туди своїх дітей.

В останній рік свого *шевченківського земного віку* Василь питав в камері у глибоко віруючого діда Семена–Покутника:

– А що то є чоловікові – народитися на таке велике свято?

– То є додаткова ласка Божа, щастя, – казав дідो. – Але кому багато дається, з того багато й спитається.

Стус знав собі ціну, кажучи: *“Кирея слави лопотить на вітрі”*, але в хвилину смутку мовив:

– Якщо нас коли–небудь і згадають, то як таких, що в годину люту посміли залишитися самі собою. І десь там маленькими літерами напишуть, що той і той ще й вірші писав ...

Хто зна, який більший із його подвигів: вірші, життя, чи смерть? Якби не передчуття, що *“ми канемо у вічність молодими”*, то не було б таким його життя і не такими були б його вірші. Але все ж найнадійніше, що від нього залишилося у світі, – Слово як зматеріалізований біль України: вона мовила його устами, як у минулому столітті – устами Шевченка.

Він був оголеним нервом епохи, відчував її так тонко і гостро, що нащадки ще не раз подивують його пророчому дарові, який прилучає його до вічності:

Ще кілька літ – і увірветься в’язь.

Колючий дріт увійде в сні дитячі,

І всі назнаменовання пророчі

Захочуть окошитися на нас.

«Віра», № 1, 1996, с. 11.

Огнєва Л.

Великий поет був великою Людиною.

Поет, художник, політик, військовий є перш за все людиною. Яким був Василь Стус згадує Віра Вовк:

«Профіль Василя Стуса нагадував мені Данте в лавровому вінку, що його Рафаель увінчав на стіні Сікстинської каплиці. Він також мав таку габсбурзьку нижню губу, що надавала його обличчю виразу впертості. Впертий він і був, говорив протяжливо і поважно. Не пригадую собі, щоб він коли засміявся. Часом тільки усміхався вдумливо...

Василь Стус, з витонченими манерами, підсував нам крісло й не наважувався сідати, доки всі дами не примістилися.

– Стус – не селянський син! – патетично вигукувала пані Орія. – Він, певно, нешлюбний син якомсь князя!

Ми щиро сміялися з такої дивовижі, яка напевне не сподобалась би Василеві».²

Дружині Вячеслава Чорновола Атені Пашко запам'яталися зустрічі з Василем:

«Ми бачилися всього двічі ... Перший раз, коли я у червні 1975 року приїхала в Барашево, що у Мордовії, на коротке побачення з Вячеславом. Василь побачив мене в щілину огорожі (знав про побачення і упізнав за фотографією). Я стояла в коридорчику, змучена, схвильована, коли раптом на якусь хвилину відчинилися двері в зону, бо хтось туди заходив з наглядців, – і я побачила чорнявого засмаглого чоловіка, обличчя якого сяяло усмішкою, а в очах ясніло стільки тепла і ніжності, що метнулась до нього, а він простягнув мені букетик чорнобривців з кількома бадилінками полину... Квіти ці, оті чорнобривці, вирощені на

² Віра Вовк «Спогади», К. «Родовід», 2003, сс. 196, 201

мордовській землі, у таборі, я потім засушила. Довгі роки вони лежали на моєму столі серед Василевих віршів...

Вдруге зустрілися в Києві, на Чорнобильській вулиці, під час його короткого перебування там, напровесні 1980-го. Важкий то був час, і Василь всього себе віддав мені на допомогу. Я зрозуміла, що для себе він взагалі не існував. Великий поет був великою Людиною”.³

Корогодський Р.

Це люди одної структури.

Між Василем і Аллою майже відразу по-знайомстві встановились ніжні, теплі взаємини. Ходили навіть чутки, що вони закохані одне в одного. Проте Роман Корогодський, який близько спілкувався з обома, заперечує цю тезу: *«Я Аллу дуже добре знаю, — каже він. — Вона при зустрічі цілувалася. Я їй колись сказав:*

— В тебе такі гарні губи, як у коня. М'які, теплі, великі.

— Такі компліменти, — розгубилася Алла, — що я навіть не знаю, чи дати тобі ляпаса.

— Просто я трошки тебе люблю.

— Я тебе теж, — відповіла вона, — але не трошки, а багато.

— Дякую.

— Але ти знаєш, я б дуже хотіла, щоб мені це сказав Василь Стус.

— Як, отаку пошлість, як я сказав? Та він на таке не здатний. Що ти говориш?

— В тім то й справа. Я ніяк не можу з ним поцілуватись. ...»

Василь Стус і Алла Горська — *«це люди одної структури, але з різними психотем пераменентами. Вони дуже ніжно одне одного любили. Вони любили одне одного так, як*

³ Атена Пашко «І зустрілися втретє...», Український вісник №8, 1987, с.56

тільки можуть люди одного плану, однакові на зріст, духовно, мається на увазі».

Важко сказати щось іще про характер взаємин цих двох непересічних особистостей, які, хоча й зустрічалися досить рідко, проте завжди продовжували розмову так, ніби вона не закінчувалася, мали чимало спільних уподобань, довкола них природнім чином відразу створювалася надзвичайно притягальна аура абсолютної довірливості й відкритості.»

Корогодський Р.// Нецензурний Стус. Ч. 2. — С. 9)

Шумук Д.

Алла Горська – світлий дух України

Це визначення я прочитав у статті «І смерть була, як смолоскип», надрукованій в журналі «Україна», ч. 27, 21 липня 1990 р. У ній цитуються висловлювання про Аллу Горську присутніх на 20-річних поминках по її смерті. Особливої уваги заслуговують висловлювання її колег-художниць: Людмили Семикіної і Галини Севрук. Вони приємно здивували мене з двох причин: по-перше, глибоким, влучним і інтелектуально-художнім та психологічним виявом внутрішнього духовного єства Алли Горської; по-друге, тим, що за життя Алли Горської між ними трьома стояв «холодок», але той «холодок» був видержаний на високому культурному рівні, і тому він нікому і нічому не заважав. Думаю, що там йшлося про розбіжності у поглядах на мистецтво і його завдання.

Знаючи це все, раптом читаю визначення Л.Семикіною величавого образу Алли Горської: «Алла не могла прощати, того, що її дурили. Їй хотілося знати все за найвищою пробою правди. Вона, як прапор, ходила на вечори. Вона притягала до себе, як магніт. Вона розкривалася, як рожа. І засвічувалась від себе. Алла мислила масштабно, ясно, по-державному. Мала колосальний доробок власних осмислень, могутнє силове поле – захоплювала у нього людей,

переконувала. Їй вірили. Вона – символ нашої святості. Місця собі не знаходила: чому ми такі негідники і раби, чому і по сей день хворіємо хутором, не можемо вийти на ту орбіту, яка б Україну високо підняла?! Вона вміла протестувати.»

Остання цитата Л. Семикіної нагадала мені «блукання» з Аллою по Києву в 1969 році. Проходячи повз Верховної Ради, Алла, глянувши на той будинок, запитала; «Які думки вам, Даниле, навіває оцей будинок?»

– Я вже давно звик до суцільної фальші, і тому став байдужим, – відповів я.

– О! Ні, Даниле, до цього не можна бути байдужим. Це глум над Україною, я б легше переносила, коли б на тому будинку було написано: Адміністрація по виконанню директив Кремля. Всі ці лялькові назви нібито столичних установ мене ображають і дратують. Вони нам підставили ляльку і примушують сприйняти її за реальність і таким чином із усіх нас роблять дурнів і безхребетних тварин.

Отоді я почав відкривати для себе дійсну Аллу, велику Аллу. Все сказане Аллою я почав бачити в її обличчі, у її ході і в гордо поставленій голові й очах. Мені стало соромно, що я до того часу не знав, з ким розмовляю, і тому серйозно не думав над відповідями на її запити.

Звідти ми пішли на територію Печерської лаври. Алла підняла голову на ті величезні споруди і, дивлячись на них, сказала:

– Що ми варті у порівнянні з тими своїми прапредками, які будували оці святині? Що варті наші доктори, професори і академіки, які по-рабськи схиляють голови перед тою так званою Верховною Радою, із цими, що творили оцю святиню?

У 1969-70 роках я жив і працював за 37 км. від Києва у піонерському таборі «Дніпро». Був я там сторожем і інтенсивно писав свої спомини. У центр Києва приїздив часто, бо треба було, щоб хтось надрукував їх на машинці. Ночувати найчастіше заходив до Горських-Зарецьких. У їхній хаті мені

було найзатишніше. У них я почував себе вільно, як у своїх рідних. У них зберігалися мої найцінніші книжки. Магабгарата з екслібрисом «Світовида» роботи художника Заливахи залишилась у тій хаті і понині.

Сімейні взаємини у тій хаті були демократичні. У них не відчувалося залежності одного від одного. Віктор своїм характером був зовсім інший від своєї дружини Алли, а їх син, Олесь, також вже мав свої виражені риси характеру. Він був обдарований скромністю, спостережливістю і здібністю робити свої висновки із всього, що діялося навколо нього, і на всіх і на все мав свій погляд.

Одного разу в моїй присутності до Алли прийшов її батько. І з першого погляду я побачив у ньому дуже сильну особистість, яка всюди над всіма домінує. Це був чоловік високий, гарно зложений, з природньо гордо поставленою головою і надзвичайно вольовим виразом обличчя. У розмові з людьми він своїм абсолютно самовпевненим, вольовитовладним голосом, поставою і виразом обличчя до тої міри домінував над всіма, що всі навколо нього наче б корчилися і ставали зовсім малими і безвладними. Одна тільки його любима дочка Алла не піддавалась тій силі свого батька. Однак, незважаючи на те все, у Києві ходили чутки, що ніби він десь сказав: «Надія Світлична забрала у мене дочку».

Мені пояснювали це тим, що Н. Світлична вчила Аллу української мови. Я особисто не вірив у те, що батько Алли міг так сказати, бо він знав, що його дочка не з тих, щоб хтось міг її забрати. Він знав краще всіх, що його дочка є яскраво виражена вольова особистість. Вона ні на кого не дивилася знизу вверх.

З Н.Світличною в Алли були особливі відносини. Алла зі своїм чоловіком виїжджала з Київської області на роботу на цілий місяць, іноді і на довше, а хату і сина залишали на догляд Н.Світличної. До Н.Світличної Алла ставилась як до

меншої сестри і часто допомагала їй. Вони мали повне довір'я одна до одної.

Алла була оригінальною особистістю, для неї не було «метра», який би її зміряв. Вона не підлягала ніяким вимірам. Вона одягалась іноді по-старосвітському, іноді по-робочому, а іноді з особливим «шик-модерн». У неї не існувало оце: а що люди скажуть. Для неї не було норми, вона сама собі була нормою і метром.

Такою «філософією мудрості», як : «Ой краще промовчати, щоб гірше не було», – Алла Горська гидувала і зневажала тих людей, які трималися тої «філософії».

Після перших арештів київської і львівської творчої інтелігенції в 1965 році кагебісти організовували віча по всіх університетах, інститутах і установах з метою переконати слухачів, що вони розкрили дуже небезпечне кубло українських буржуазних націоналістів і агентів ЦРУ. Всі слухачі мовчали, мовчали і «друзі» арештованих. Одна тільки Алла Горська гордо піднялася і сказала: «Ви брешете про найкращих наших людей. Давайте відкритий народний суд».

Оратор замовк, всі з великим дивом дивилися на Аллу. Оце з того часу почала за нею ходити смерть, бо такої великої тюрми, у якій вмістилася б Алла Горська, не було.

З того часу на Аллу почали дивитися, як колись у Франції дивилися на Жанну д'Арк. Рівних їй не було. Один тільки Василь Стус був наче б її духовним братом, і в них це відчуття було одне до одного. Вони – це тяглість духовної краси, благородства і мужності нашої нації. Це духовний стрижень нашого народу.

Хай живе пам'ять про них у віках вічних!!!

«Українські вісті», 20 січня 1991 року

Шумук Д.

Я знав Василя Стуса

З київськими дисидентами я познайомився 1968 року. Тоді ще ім'я Василя Стуса серед дисидентів згадувалося нечасто і лише так собі, між іншим, як другорядна постать у їх колі. У ті роки ім'я Івана Дзюби домінувало над усіма. Поруч із його іменем згадувалися Іван Світличний і Євген Сверстюк, а потім уже — Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Алла Горська і Надія Світлична.

Ще у 1965—1966 роках у мордовських таборах мені багато розповідали про тих людей обидва Горині. Наближалось закінчення мого другого терміну. Я вже мріяв про волю і про зустріч із київськими дисидентами.

Михайло Горинь радив мені ближче познайомитись з Аллою Горською.

Я запитав:

— А чому саме з Горською?

— Алла краще, ніж усі інші, зможе вас зрозуміти, — відповів Михайло. Вийшовши на волю і познайомившись з усіма вищезгаданими людьми, крім Ліни Костенко, я переконався, що Михайло Горинь мав рацію.

Всі ті люди поставилися до мене добре і співчутливо, але не як до свого. У їхньому товаристві я завжди відчував себе іншорідним тілом — цікавим, але і чужим для них. Такого відчуття я не мав лише у товаристві Алли Горської, а потім у товаристві Василя Стуса. З ними я не відчував ніякої дистанції; вони не надавали особливого значення ані освіті, ані вікові, лише людині. І це їхнє безпосередньо-приятельське ставлення витворювало начеб домашній затишок. З ними мені завжди було легко й приємно. Цим я нікого не хочу образити чи докоряти комусь, бо це справа

відчуття, воно невидиме, і його не можна описати. Це сфера інтуїції.

Хто, коли і де познайомив мене з Василем Стусом, я не знаю, не запам'ятав того моменту, бо це знайомство, мабуть, відбулося мимохідь, між іншим. Однак сама постать Василя Стуса дуже різко виділялася серед усіх інших людей того кола. З його гордої, начеб монументальної постави світилися душевне тепло, скромність і доброта. Його велич духу була «закодована» в його душі. У розмовах Василь Стус більше питав і уважно слухав, а сам майже ніколи нічого не розповідав, за винятком якихось важливих епізодів, які своїми психологічними особливостями вриваються у пам'ять на все життя.

Першим великим ударом по дисидентах було вбивство Алли Горської. І той удар, ту втрату, мені здається, найтяжче пережили Василь Стус і Надія Світлична. Вони ж керували всім похороном. Василь Стус ставив і змінював почесну варту біля гробу Алли, а потім сам стояв коло гробу з її великим фотопортретом, і це, мабуть, було найбільш значиме. Я гадаю, що Алла Горська і Василь Стус давно вже відчували спорідненість душ.

7 листопада 1971 року група київських дисидентів, до яких приєднався Михайло Горинь зі Львова, і я з ними їздили далеко в ліс, на 111-й кілометр від Києва до зупинки Піски, в напрямі Коростеня. Відав тою поїздкою доктор Генрих Дворко, бо він знав грибні місця в усіх лісах навколо Києва і завжди у такі поїздки брав із собою всю сім'ю. Оце тоді я, їдучи електричкою, перший раз розмовляв зі Стусом. Василь розпитував мене про УПА — йому про героїчний бій в обороні Загорівського монастиря однієї чоти (43 повстанці) з великою навалою німецьких військ з танками й авіацією та польською поліцією, що служила в німців. Півтори години я спостерігав за тим боєм з віддалі коло двох кілометрів. Цей бій тривав приблизно 20 годин. Там загинули 33 повстанці.

Селяни села Загорів розповідали, що німці своїх убитих завантажили в чотири автомашини і відвезли до Луцька. А 33 убитих повстанців селяни поховали біля монастиря і поставили на бетонному постаменті залізобетонний хрест. Чекісти той хрест підірвали, бо до УПА вони ставилися так само, як і гестапо. У 1970 році з учасником того славного бою, фотографом і моїм другом з тієї місцевості, я оглядав місця бою і розпитував про всі його епізоди, а фотограф усі знаменні місця фотографував. Тоді учасник бою з моїм другом підняли той хрест і поставили на постамент тільки для того, щоб сфотографувати. Сфотографували і те місце, де застрілився командир чоти Береза. Зразу ж на тому місці повстанці тої чоти посадили дві берізки і передали мені фотографії.

Бачивши і дослідивши все це докладно з учасниками бою, я сприймаю як доволі нікчемне все те, що написав про це (й не лише про це) професор Лев Шанковський.

Василь Стус дуже зосереджено слухав усе, що я розповідав про бій за Загорівський монастир і про повстання у Норильську, а потім сказав: «Ви, Даниле, дуже економно оповідаєте про це все, а це ж дві великі епопеї, про які повинно знати ціле людство».

Електричка привезла нас до зупинки Піски. Ми жваво повискакували з вагона й пішли до лісу. Тоді я згадав, що саме тут восени 1944 року війська МВС оточили мою групу і тиснули в напрямі цієї залізниці, а тут, на оцій залізниці нас чекала застава, добре озброєна легкими кулеметами. Бою ми не прийняли, бо нашим завданням було займатися організаційною діяльністю. Тоді життя нам врятувала кмітливість, та ще болото, котре тягнулося праворуч аж під саму залізницю. Хотілося мені відвідати те місце, де ми свого часу поховали двох наших повстанців, і поклонитися їхній могилі, але я побоявся про все це розповідати своїм новим

друзям. Один з убитих повстанців був до війни лейтенантом радянських прикордонних військ, а другий служив у авіації.

Зайшовши до лісу, ми в першу чергу розклали багаття і напекли картоплі, з'їли з огірками і, запивши хто вином, а хто мінеральною водою, розійшлися між дерев. Д-р Дворко зі своєю дружиною і двома донечками пішли шукати опеньки, а більшість просто ходила собі й розмовляла. Михайло Горинь запропонував Василеві Стусові пройтися, а Стус, за згодою Гориня, покликав для компанії ще й мене. Довго ми блукали по лісі. Горинь хотів знати думку Стуса про деяких дисидентів. Тоді Стус ще всіма дуже захоплювався. Горинь не заперечував і навіть не подавав виду, що він не зовсім згідний зі Стусовими похвалами деяких людей.

У тій розмові я не брав участі, бо вважав себе стороннім, далеким від тих справ і, крім того, думками й уявою був у тих подіях, які відбулися тут 27 років тому. Я думав тоді про своїх друзів, з якими у ті давноминулі часи ми щомиті ходили, наче по вістрі бритви — між життям і смертю. У таких межових ситуаціях люди стають зовсім іншими, анітрішечки не подібними на теперішніх людей. Очевидна гра зі смертю кожної миті витворює навичку до такої ситуації, ніби воно так і повинно бути. Маю завдання думати і планувати з далекосяжною перспективою у майбутнє, а дійсність змушує повсякчас заокруглювати думки й бути готовим до відходу у небуття.

Коли ми поверталися до Києва, Стус знову розпитував мене, чи в УПА були повстанці зі східних областей України. Я сказав йому, що у моїй групі було тільки двоє із західних областей, а решта — зі східних. Серед них були переважно колишні офіцери Червоної Армії. Я їм довіряв, і вони мені довіряли, і з ними мені було добре. Потім Стус запитав, чи я знав Василя Кука. Я відповів, що особисто його не знав, але про його діяльність у 1944 році знав і розповів Стусові про перші, установчі збори НВРО — Національно-визвольної

Революційної Організації. Про Кука і ті перші збори НВРО найкраще міг би розповісти член Спілки письменників Паламарчук, але він боїться про це навіть і згадувати. До нього приходив за інформацією письменник Борис Харчук, але Паламарчук злякався і не став з ним про ті справи говорити. Наскільки мені відомо, він редагував усі постанови і резолюції тих зборів.

Стус, вислухавши мене, сказав, що він працював в одній установі разом з Куком і часто з ним розмовляв у домовленому місці за межами Києва. Я дуже хотів розпитати Василя Стуса про Кука, але поїзд підійшов до Києва і мені треба було на першій зупинці вийти і зайти до однієї хати, щоб забрати там свої рукописи, передруковані на машинці. Оце на волі була моя остання розмова з Василем Стусом, бо 12 січня 1972 року КДБ провело арешти вільнодумців, представників творчої інтелігенції у Києві і Львові. Тоді заарештували і нас обох. Мене, як політичного рецидивіста, засудили на 10 років неволі у таборі особливо суворого режиму і 5 років заслання, а Стуса — на 5 років виправно-трудового табору (ВТТ).

<...>

Із в'язнями ВТТ ми зустрічалися тільки в лікарні. Лікарня для нас була наче б центральним зв'язковим пунктом між усіма таборами політв'язнів. Найчастіше інформацію про ті табори ми отримували від Василя Стуса, бо його часто клали в лікарню. Зі Стусом приємно було підтримувати контакт, бо він був настільки інтелігентним, що ніколи не брався повчати, як нам бути і на кого орієнтуватися та чиї «накази» виконувати.

З Василем у лікарні я зустрічався двічі. Остання зустріч була коло двох місяців. Привезли мене раніше від нього на декілька днів. Мені тоді страшенно боліла права рука, а лікар, що мав мене лікувати, десь виїхав, тож довелося його

там довго чекати. Стуса принесли на носилках ледве живого (від табору, де тоді перебував Василь, до лікарні було коло триста метрів). Стус мав тоді велику кровотечу, втратив зо два літри крові. Його поклали у сусідню палату і поставили крапельницю, щоб таким чином через вени ввести в організм необхідні речовини, про те, що надії на життя малі, сказав сам головний хірург, і того дня заборонив мені заходити у палату до Василя. Але все ж таки ввечері, коли хірург пішов додому, я зайшов до Стуса як до доброго друга, приреченого на смерть. Шприц був уставлений у вену лівої руки і туго притиснутий бинтом. У скляній посудині, що висіла над головою, було коло двох літрів безбарвної рідини, яка через шприц надходила в організм. А Стус, ніби нічого й не сталося, правою рукою писав. Привітавшись, я сказав:

— Як це ви, Василю, можете у такому стані писати?

— О, Даниле, нині мені один вірш дуже добре вдався!
— сяючи своїми добрими очима, сказав Стус.

Василь виглядав таким радісним і захопленим своєю творчістю, що все, мовлене хірургом, тої ж миті розвіялося, і я подумав: «Ні, Стус буде жити!»

Я бував у різних перипетіях, віч-на-віч зі смертю зустрічався не один раз і завжди був готовий достойно її прийняти, але у такому становищі, як оце Стус, я нічого написати не зміг би. Отак на моїх очах Стус виростав у велетня нескореного духу і чистої великої душі.

— А що з вами? — запитав Стус.

— Та то не смертельне. Мабуть, артрит, бо дуже болить рука. Праве плече. Так болить, що навіть поголитися не можу і гудзика застебнути не можу, а вночі, перевертаючись, спросоння кричу, — сказав я.

Мені було важко — болі страшні, але побачивши оце нещастя Стуса, я забув про свою біду, бо моя недуга не смертельна, а Стусове життя тримається на волосині.

За кілька днів я знову зайшов до хірурга і запитав про Стуса. Невже нема ніякої надії на життя?

— Буде жити. Завтра знімемо крапельницю, і тоді зможете з ним на подвір'ї грітися на сонці.

Погода стояла тепла і тиха. На другий день ми вже сиділи зі Стусом під березами і грілися на сонечку, розмовляючи про всяку всячину, переважно про літературу, бо Василя вона найбільше цікавила. Стус говорив як літературознавець, а я як читач. Він казав, зокрема, що зі свого покоління найбільше любить Голобородька, бо той у своїй поезії, за словами Дзюби, розкриває у малому велике, а це якраз нам і треба — навчитися бачити у малому велике і належно його цінувати, бо не все те, що блищить, є золотом.

— О, це правда, велика правда! Добре було б, щоб Дзюба з такою ж ясністю бачив і мале у великому, — сказав я.

— Я збираюся написати йому відкритого листа, тоді згадаю і про те, що ви маєте на увазі, — з явним болем у серці, відчутним у тоні тих слів, мовив Стус.

— Бувши на вашому місці, я не писав би йому нічого, бо все це вже і так само собою зрозуміле.

— Ні, Даниле, ви не зовсім добре розумієте моє місце у тій справі. Я вступив у Донецький педінститут, коли Дзюба його вже закінчив, але слава про нього по цілому інституті гриміла. Тоді Дзюба єдиний мав відвагу розкривати несправедливість у діях партії і сміло говорити про те перед усіма студентами. Студенти гордилися, що їм пощастило особисто знати Дзюбу, і всім їм хотілося, щоб їхній Дзюба завжди був таким. І я також хотів того, що й усі студенти. Я це розповідаю вам тільки для того, щоб ви зрозуміли мене.

Дзюба розкривав ту несправедливість партії як молодий комсомолец, що глибоко вірить в ідеї марксизму-ленінізму. Я його розумію, бо сам у його роках також до безтями вірив у ті ідеї і з гордістю переносив тортури

польської дефензиви і карався у польських тюрмах за ті ідеї. Мабуть, коли б я жив тоді в СРСР, то теж звинувачував би партію за відхилення від марксизму-ленінізму, як і Дзюба. А тепер я вже глибоко переконаний, що не партія відхилилася від марксизму-ленінізму, а Дзюба. Масові вбивства, голодомор, тюрми, каторжні роботи, грабіж і масові заслання, страшні тортури, кров і сльози всієї України і всіх народів тої імперії — це і є справжній марксизм-ленінізм, а гуманізм Дзюби — це відхилення від марксизму-ленінізму. Все це я міг би підтвердити цитатами творців тієї сатанинської ідеології, але ж я з вами говорю, а не із Дзюбою. Всю ту хитромудру діалектику я вже давно пройшов.

Оце приблизно таку розмову ми тоді вели зі Стусом, бо та тема була для нас усіх дуже пекучою. Потім, щоб перевести розмову на іншу тему, я запитав Василя:

— Що ж трапилось, що у вас був такий страшний крововилив?

— Можливо, від нервового потрясіння. Один «сука»⁴ мене побив і порізав ножем.

— А як же це сталося, що він вас побив?

— Я стояв у черзі до крамнички, а той прийшов і поперся без черги. Я сказав: «Ти, сука, куди прешся без черги?» А він тут же кинувся на мене з ножем. Отак воно трапилось, — відповів Стус.

— Так там же з вами був Чорновіл. Як же ви допустили, щоб вас били? — обурювався я.

— А що ми могли зробити?

— Називаючи когось «сукою», тим самим ви кидаєте виклик до бійки, адже як уже когось торкнули тим словом, то треба бути готовим до оборони і то до такої оборони, щоб не

⁴ таборах суками називають в'язнів, які вислужуються перед таборовою адміністрацією і КДБ. — *Примітка автора.*

ви, а він був побитий, — нервово сказав я.

— О ні, своїх рук я не буду забруднювати об таку нечисть!

— То у такому випадку не треба забруднювати і язика. Груба і нахабна сила з повагою ставиться тільки до рішучої сили. Нам Бог дав розум і руки для праці й самооборони. На каторзі у Норильську КДБ і МВС з таких «сук» створили цілий адміністративний апарат (нарядники, бригадири) і тим «сукам» дали право бити нас, щоб ми щодня виконували на роботі задану ними каторжну норму. Тих «сук» відгодовували для того, щоб вони мали силу нас збивати. У них був клич: «Ти вмири нині, а я — завтра», — бо на смерть були приречені і вони. У війну, вислужуючись перед гестапівцями, вони вбивали нас, а на каторзі вислужуються перед кагебістами. Унаслідок того страшного терору, повстанський вояцький дух був пригнічений. Кожний робив вигляд, що не бачить, як ті «суки» його друга б'ють. Довелося нам довго і наполегливо працювати, щоб розбудити у колишніх повстанцях вояцький дух, почуття національної гідності і поваги до самих себе, почуття солідарності: «один за всіх і всі за одного». І ми того добилися. У 50-х роках не ми їх, а вони нас боялися. У такій ситуації проти сили треба діяти добре зорганізованою, ще більшою силою.

Оце приблизно така розмова тоді відбулася у мене з Василем Стусом. Після неї я цілу ніч не спав. Я готовий був того «суку» розірвати на клапті, хоч удома я й курки не міг зарізати. Навіть дивитися не міг, як ріжуть скотину.

Потім, через кілька днів, я запитав Стуса, коли, як і чому він став дисидентом. Стус розповів, що його батьки були дуже релігійними і жили по-Божому, так привчали і дітей жити. На комуністів батьки дивились як на великих грішників. Дисидентом Василь Стус, отже, ніколи не ставав. Він ним був від народження.

Середню школу Василь закінчив з відзнакою і вступив до педагогічного інституту. Оповідав і про трагізм голодних років, бо голод не обминув навіть Донецька, хоч і не був там настільки страшний, як у центральних землях України.

В інституті Василь негативно ставився не лише до комсомолу, а й до всієї атмосфери, що панувала там, однак вчився на «відмінно» і поводив себе зразково. В інституті з бігом часу створилися неформальні групи. В одну з них увійшов і Стус. Згодом та група перетворилася на підпільну студентську організацію, зі своєю програмою і статутом. Почали шукати, де б купити друкарську машинку, та саме під той час на найактивнішого студента тієї групи впала цеглина з четвертого поверху недобудованого будинку і вбила його. Діяльність групи припинилася, але мовчки, у душі всі вони стояли в опозиції до партії й комсомолу.

Я випитував Василя дуже докладно про всі ті справи, бо хотів знати, де беруться такі люди, як він, хоч у множині в цьому випадку говорити не можна, бо Стус — індивідуальність особлива.

Мене дуже цікавило, чи Стус зберіг свою думку про тих людей, яких так високо оцінював у згадуваній розмові з М. Горинем 7 листопада 1971 року. На моє запитання Стус цього разу дуже легенько, начеб полюбовно сказав про одного, що хитренький, а про другого — що «любить богувати». З тої відповіді відчутно було, що Стус їх ще любить, але вже не дивиться на них знизу вгору, як раніше. Це було сказано з болем у серці, з гіркотою, що нема більше до кого прислухатися й на кого орієнтуватись.

— Яка ваша думка про працю Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» — запитав я.

— Праця дуже цінна. Матеріали підібрані дуже вагомі і добре подані, але я все те подав би інакше, бо зовсім по-іншому ставлюся до комуністичної ідеології.

— А я сказав би конкретніше: у тій праці Дзюба

комуністичну ідеологію і її творців вважає ледь що не святими, ніби це все лихо настало тільки тому, що, мовляв, партія збочила, відхилилася від марксизму-ленінізму. Але тепер мене все це мало цікавить. Тепер я вже на все це дивлюся як сторонній.

— Ні, Даниле, стороннім від усіх тих подій ви бути не можете, бо це наша спільна справа. Оце ваше слово «сторонній» нагадує мені твір Альбера Камю. Я до Камю ставлюся з великою повагою, але узагальнювати його «відстороненість» не можна, — сказав Стус.

Про літературу і філософію ми розмовляли часто і дуже довго, хоч наші погляди тут не завжди збігалися. І, взагалі, я не фахівець ані в літературі, ані у філософії, я лише для загального розуміння всього потроху «нахапався», щоб орієнтуватися, куди йде людство.

Думки Стуса про літературу і філософію я високо цінив; гадаю, що коли б Стус так добре знався на людях, як на літературі і філософії, то йому було б набагато легше жити.

Побачивши біля терапевтичного корпусу Петра Саранчука, я запитав Стуса:

— Ви, Василю, вже декілька разів зустрічалися з Петром Саранчуком і розмовляли з ним. Я хотів би почути вашу думку про нього.

— Це влучне порівняння. Саранчук у 1953 році був разом зі мною у Норильську і брав активну участь у повстанні в третьому каторжному таборі. Саранчук скромний, зживається з людьми, дисциплінований і чесний патріот. Він бездоганно вив'язувався з усіх ситуацій у підпільній боротьбі на волі і в третьому таборі. З такою людиною, як Петро Саранчук, у критичній ситуації, ставши спиною до спини, можна бути певним, що він не відступить, а буде захищати свого друга до останньої краплі крові, — сказав я, роблячи наголос на останні слова.

— Ваша школа, Даниле, — це школа війни, школа

суворої дисципліни, субординації і почуття відповідальності, а ми, молодше покоління, виховані після війни, і тому в нас такого почуття обов'язку немає. Ми солідарні по-святоточному, а ви по-бойовому, — відповів Стус, і я йому за ту відповідь був вдячний.

У розмові про філософію і літературу наші погляди не завжди збігалися. «Дон Кіхот» Сервантеса подобався нам обом, бо як же ж він міг би не подобатись?.. Сент-Екзюпері для мене був недосяжним зразком у всіх відношеннях. І Стус із належною повагою ставився до Екзюпері. До Альберта Швайцера ми теж ставилися з побожністю. Стус тоді дуже захоплювався Рільке, а я зовсім не знав його поезії. Діккенса Стус не цінував. На його думку, у Діккенса немає реалій. А я у молодості дуже любив читати Діккенса. Твори Гомера, Данте, Шекспіра і Монтеня нам обом подобалися, бо це геніальність людського духу.

Добре пам'ятаю, що я ще тоді запитав Стуса:

— Чому Лев Толстой і Вольтер не любили Шекспіра?

— Письменники, художники і поети часто один одного недолюблюють. Слава Богу, що наш Тарас Шевченко не страждав тією егоїстичною недугою.

— Так, це правда. Гоголь казав, що Шевченкова поезія дьогтем пахне, а Куліш говорив, що Шевченкова поезія нерозчесана. Шевченко ж про Гоголя із жалем писав, без найменшої тіні докору, що Гоголь чуже поле засіває. І до Куліша завжди з повагою ставився.

Розмовляючи про таборіві справи, Стус зазначив, що є ідея день 12 січня проголосити Днем українського політв'язня і щороку в той день оголошувати голодівки й писати заяви адміністрації про порушення нею статусу політв'язня.

— Чия ж це ідея? Це ж не ви її придумали?

Усміхнувшись, Стус мовив:

— Ні, не я.

— Я, Василю, тої ідеї не підтримую, по-перше, тому що ми вже маємо День політв'язня, 30 листопада, який

відзначають усі, і той день нас об'єднує з дисидентами всіх поневолених народів, включно з росіянами і євреями, а день українського політв'язня буде днем роз'єднання. Бо як же тоді бути політв'язням інших національностей? Якщо політв'язні кожної прибалтійської чи закавказької нації, політв'язні російські і єврейські придумують свої дні, то це буде непотрібна гра політичних недоростків. Мовляв, ти, Кронід Любарський, придумав День політв'язня для всіх політв'язнів, а я — для українських і тільки тих, що заарештовані 12 січня. Це ж, Василю, несерйозно і політично неграмотно...

Говорив я тоді про те все зворушено і трішечки піднесеним тоном. Стус вислухав мовчки, а потім сказав:

— Я не заперечую, Даниле. Не заперечував я і тому, хто висунув цю ідею, бо я поет, а не політик, але завжди готовий до організованої боротьби з тими нелюдами.

Жінки ідею 12 січня підтримали, у чоловічих таборах теж не заперечували (маю на увазі мордовські табори політв'язнів). Однак день політв'язня 30 листопада утвердився по всіх таборах політв'язнів Мордовії і Пермської області, а день 12 січня незабаром був забутий усіма.

Вже тут я довідався, що та ідея дня українського політв'язня 12 січня, правду кажучи, тільки для того й була придумана, щоб, мовляв, усі знали, що справжні українські політв'язні появились у таборах лише 12 січня. І те безглузде наголошування з'являлося навіть і в пресі...

Дивлячись на профіль Василя Стуса, на його монументальний вираз обличчя, на його горду, незалежну поставу, можна було відчуті в його особистості духовний стрижень нашої нації, нашого пригнобленого, але нескореного народу. Той духовний стрижень зберігає нас і єднає нашу націю всіх поколінь — і мертвих, і живих, і ненароджених. Той невидимий, прихований під великодушністю-скромністю духовний стрижень Василя

Стуса, наче святий вогник, передавався з покоління в покоління завдяки Церкві, завдяки поезії геніальних поетів, завдяки вірі в Бога, і тому ми пройшли через усі лихоліття незламними.

Не все у мене з дисидентами було світле й приємне, але я вдячний долі, що мені пощастило завітати з Василем Стусом і ще з деякими людьми того покоління.

Шістдесятники, які потім прийняли назву дисиденти, були не структурною спільнотою творчої інтелігенції. У тій спільноті були більш чи менш прославлені поети, письменники і художники, які наважилися самотійно мислити і проявляти те мислення у своїй творчості. Педагоги, інженери, лікарі, інші спеціалісти почували себе у тому товаристві ніби неповноцінними і не знали, як їм бути, як влитися у той новий струмінь, нове дихання, щоб бути корисними тому волелюбному національному віянню. Те коло тоді було ще замкнуте саме у собі і ту свою творчість являло ніби тільки для самих себе. Наближеним до того творчого кола доводилося тільки охати й ахати: «Ой, як гарно написано!», «Ой, яка ж це правда!» — і на тому все закінчувалося. У минулому я належав до суворо структурних організацій із ясно визначеною метою і доброю дисципліною, де кожен член точно знав, що і коли має робити, а в товаристві дисидентів я не знаходив собі місця, себто був зайвим, чужим, не тої «масті». Але серед шістдесятників були й такі, що шукали свого коріння у минулих віках і цікавилися навіть тими подіями, які відбувалися на наших землях у другій світовій війні. Однак та їхня цікавість була не ділова, а так собі, між іншим. Небагато, але були серед дисидентів і такі, яким хотілося, щоб історія боротьби за незалежність України починалася від них і тільки від них. Розмовляти з такими неможливо, їх треба лише слухати й захоплюватися їхнім розумом та відвагою. Але це були одиниці, і я надіявся, що й вони з часом зрозуміють недоречність своїх

хворобливих амбіцій і стануть нормальними людьми. Але, на превеликий жаль, так не сталося...

А що стосується Василя Стуса й Алли Горської, то вони, у моєму розумінні, не були ані шістдесятниками, ані дисидентами — вони були носіями вічного непокірного духу нашого народу. Порівнювати Стуса із будь-ким — це просто гріх, бо йому серед нас немає рівних, і ми повинні це розуміти. Це я пишу про Стуса як про громадянина, як про людину і як про гордого у ставленні до ворогів, незламного борця. А як про поета я не беруся писати, бо це не моя домена. Про Стуса як поета, Великого поета, вже написано багато — вченими, літературознавцями тут і там. За кордоном Стусову поезію найглибше вивчили й оцінили Юрій Шевельов і Богдан Рубчак, а на Україні — Михайлина Коцюбинська і Євген Сверстюк. А як про Велику людину і Великого поета найкраще написав Михайло Хейфец в «Українських силуетах».

Звідкіля у нас появилася така чиста душа, такий Велетень Духу і Великий поет? Розкрити це і зрозуміти нелегко. Будучи зі Стусом у лікарні, я мав побачення з дочкою. Стус попросив мене, щоб дочка зайшла до його батьків і, передаючи вітання, розповіла, що він лежить у лікарні разом зі мною. Моя дочка жила тоді у Красноармійську, а в Донецьк часто їздила зі звітами про свою роботу, тож відвідала там Стусових батьків. Потім, на особистому побаченні, дочка сказала мені: «Була я у Стусових батьків. Я навіть передати тобі не можу, що це за люди! Це святі люди! У їхній хаті сам Бог живе. Такої любові, такої поваги одне до одного і співчутливості я ніде не бачила. Оце у Стусових батьків мені пригадалися слова Сковороди: «Де згода у сімействі, там мир і тишина».

— А чи Стусові батьки тобі щось розповідали, яким він був у дитинстві і в юнацькі роки? — запитав я.

— О, розповідали, багато розповідали, але мені найбільш запам'ятався епізод, коли мама пішла з Василем до крамниці. Побачивши, що якась старенька селянка розгублено дивиться навколо і намагається перейти дорогу у недозволеному місці, Василь залишив маму і пішов до старенької, щоб допомогти їй, і так із нею проводився півдня. А коли вернувся додому, мама запитала його: «Що ж це ти, синочку, мене залишив напівдорозі, а сам пішов водитися з якоюсь селянкою?» Мама йому так сказала, ніби докоряла, а насправді раділа, що має такого великодушного сина. А Василь на це відповів: «Ви, мамо, вже давно дуже добре знаєте Донецьк, бо ми тут живемо, а та старенька селянка не знає міста і може десь під автомашину втрапити. Вона дуже нещаслива. Був би гріх, коли б я їй не допоміг. Люди ж повинні одне одному допомагати в нещасті». «Отаким був наш Василько із самого малечку», — задоволено сказала мені Василева мама.

У 60—70-х роках Василь Стус ще не усвідомлював своєї значимості ані в поезії, ані в громадському житті, бо за своєю натурою був дуже скромний, і це його плюс. А нам мінус, що ми своєчасно належно його не оцінили і не примітили у ньому того, чого немає у нас. А треба було б примітити і не ангажувати його, надзвичайно талановитого поета, у всілякі дріб'язкові, а іноді й безглузді справи. Просто не було кому переконливо сказати: «Василю, оголошувати голодівки, боротися, писати протести ми всі можемо, а того, що ти можеш зробити на славу нашого народу, ми не можемо, і тому ти, Василю, повинен робити тільки те, чого ми не можемо зробити». Я впевнений, що коли б у євреїв чи у прибалтійських народів був такий поет, вони вчинили б саме так, як оце я пишу.

Судячи зі Стусової поезії, написаної на засланні, він починав уже усвідомлювати своє місце не лише у громаді

дисидентів, а й серед усього народу. Про це найвимовніше свідчать знаменні рядки:

Народе мій, до тебе я ще верну,
і в смерті обернуся у життя
своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і з рідною землею поріднюсь.

Коли я читав «Українські силуети» М. Хейфеца, мені здалося, що тільки він один, єврей, належно і своєчасно оцінив нашого Великого поета і громадянина, а ми, українці, не здатні були розкрити велич і великодушність тієї скромної людини. Всі дисиденти, а особливо старше покоління політв'язнів, ставилися до Стуса з повагою, але недооцінювали і його великодушність, і його талант. Словом, ми не знали, кого мали, поки не втратили, бо коли б знали, то своєчасно робили б усе можливе, щоб порятувати його. Сам Стус абсолютно не беріг свого життя, не беріг себе, він просто сам ішов назустріч смерті. Бачачи й знаючи це, ми мали б докласти усіх зусиль, аби врятувати його, а ми зовсім нічого у тому напрямку не робили. З нашої вини тоді вільний світ про Стуса майже нічого не знав. А шуміли і то дуже шуміли за людей здоровших від Стуса, про Стуса ж усі і все мовчало, і саме це дало можливість кагебістам розправитися з ним.

Лише тепер, після смерті, стараємось віддати йому належну шану. Але чи віддамо? Чи належно оцінимо його велич духу і велич таланту? Чи піднімемось до таких вершин, щоб у всій повноті розкрити його велику душу, його великий талант і велику любов до України, до свого народу і абсолютну відданість боротьбі за найвищі ідеали людства? Оце і буде нашим випробуванням, на що ми здатні.

США

«УСІМ НАМ СМЕРТЬ СУДИЛАСЬ РАННЯ»

(Вірші В. Стуса, присвячені А. Горській)

Під Києвом за нез'ясованих і загадкових обставин 28.11.70 не стало Алли Горської. Побоюючись, щоб її похорон не перетворився на мітинг протесту, кадебісти провели з більшістю друзів покійної попереджувальні розмови: не хочете втратити роботу й не набути нових проблем — не ходіть на цвинтар. Зі Стусом не говорили. До того часу роль цього емоційного юнака в культурницькому русі шістдесятників, який уявлявся владі кимось керованим, залишалася для них цілковитою загадкою. Зчорнілий, Василь прийшов на цвинтар. Він уже знав і про профілактичні «розмови», і про «незбагненні» смерті, і про «огидні» натяки...

До могили Василь ніс портрет Алли Горської. Весь час літургії він простояв на колінах, і, майже не слухав промовців, а коли з'явилася можливість сказати слово й собі, почав:

Сьогодні — ти. А завтра — я,
і пустить нас Господь до пекла,
де нам на вічний біль — утекла,
в смерть перелякана земля.
І тільки горстка нас. Щопта

для молитов і сподівання,
усім нам смерть судилась рання,
бо пізня суджена мета.

Потім ці рядки трансформувалися в один з його найвідоміших творів «Ярій, душе!».

Ярій, душе!

Ярій, душе,
Ярій, а не ридай.
У білій стужі сонце України.
А ти шукай – червону тіль калини,
На чорних водах – тіль її шукай,
де горстка нас. Малесенька щопта
лише для молитов і сподівання.
Усім нам смерть судилася зарання,
бо калинова кров – така ж крута,
вона така ж терпка, як в наших жилах.
У сивій завірюсі голосінь
ці грона болю, що падуть в глибінь,
безсмертною бідою окошились.

Колеса глухо стукотять

Колеса глухо стукотять,
мов хвиля об паром,
стрічай, товаришу Хароне,
з лихом, і з добром.
Колеса б'ють, колеса б'ють
кудись торують путь,
Уже. Додому не вернуть,
додому — не вернуть.
Колеса глухо стукотять,
колеса стукотять
в Христа, в вождя, в усіх божат
і в матір і в перемать.

Москва, гора Ведмежа, Кем
і Попів-острів — шлях
за ґратами, за вартами,
розбухлий на сльозах.
І знову Вятка, Котлас, Усть-
Вим. Далі — до Чиб'ю,
рад-соц-конц-таборів союз,
котрий Господь забув,
Диявол теж забув.
Тепер тут править інший бог:
марксист, расист і людоджер —
один — за трьох.
Москва — Чиб'ю, Москва — Чиб'ю,
печорський концентрак
споруджує нову добу
на крові і кістка.

Заходить чорне сонце дня

Заходить чорне сонце дня,
І трудно серце колобродить.
При узголов'ї привід бродить.
Це сон, ява чи маяччя?
Це ти. Це ти. Це справді ти —
Пройшла вельможною ходою
І гнівно блиснула бровою.
Не вистояли ми. Прости.
Прости. Не вистояли ми,
Малі для власного розп'яття.
Але не спсилай прокляття,
Хто за державними дверми —
Свари. Але не спсилай
На нас клятьби, що знов Голгота
Осквернена. Але і потай
по нас, по грішних, не ридай.

Самого спогаду на дні

Самого спогаду на дні,
як зірка у криниці,
Вона з'являється мені –
і світить, і святиться.
Із темряви, з безодні літ,
із забуття і тиші
Вона зродилася на світ,
неначе доля віща,
І все ячала, все росла,
болила і боліла,
Допоки в тебе увійшла,
аж дух пірвався з тіла.
І зайнялась мені зоря,
і обн півнеба
Громовим гуком Кобзаря
і сурмами погребя.

Бентежністю вивищена до неба

Бентежністю вивищена до неба.
Ти прочинила двері і увійшла
У вертикальний склеп, куди живущим
Заказано ходити... Надто легко
Ти увійшла в той склеп, де синій посмерк
І калинові тіні – ярих грон
Оплилі набризки – гойдає стогін,
Тих, що створили болю материк.
Там кришталеві скелі голосінь
І розпачу западини, мов вирви,
Усе малі для себе, сланцюваті
Пухкі надії – все пойняте небом,
Що пражить холодом, немов вогнем.

Бо кожен завинив, що світ почався
од нього збоку. І доби міграцій
Ніхто не спостеріг. Оскліпий погляд,
Від малку зосереджений в собі,
Утративши чуття самодовіри,
Навпомацки пускається в світи,
Мов равлик, схований у власній близні.
Ті душі, наче вивітрені гори,
І каменем лежать і тяжко вірять:
Колись пісок, уже занадто мертвий,
Прокинеться і житом, і зелом...
А пам'ятаєш вавилонську вежу
Чекань, іще не названих своїми,
Які сусідували – поруч серця
Невідволоданного на душі,
А подумів, нічних прозрінь губами
Торкаючись? Оце твій стовбур літ,
Уперше бачений, уже в одміні,
Бо київські сполохані горби
Возносяться, мов лебеді, угору.
О, довге відділяння від душі!
Вогонь, що стиглих вуст запричастився,
Ще бився – крильми. І прозорий плач
Трипільських голосільниць тонкоруких
Вже світ засяг перед сп'янілим зором,
Яріла в вітрі стрічка фіолету
І довго твердла, мов здимілий мармур.
І темрява глибока залягла,
Коли напруга м'язів скам'яніла
Перед дерзким, як звільнення, стрибком
До вічності. І тіло одмінилось:
Куріла в спогадах душа одлегла,
Возносячись, неначе рвана хмара,

Під нею йшли обличчя, дерева,
Машини, сквери, площі, автостради,
Свистіло небо, під схололі груди
Рушали демонстрації людей,
А ти вивищувалася над ними,
І віддалялася. І брила мрій,
Обмерзлих вічністю, рушала вгору –
Аж до зірок у найпевнішу ніч,
В ту геть залиту чорнотою вічність,
Котру дарма одбілюють живущі
Очима серць, долонь, очей і вуст.
І висів тяглий свист над небокраєм,
Нерадий волі, висів тяглий свист
Над небокраєм. І нерадий волі,
Над небокраєм висів тяглий свист.
Той день рябим радінням усміхався
По чорних васильківських калюжах –
Обабіч мене в довгі два потоки
Пливли слова, сигнали, поїзди,
Шугало вороння і капотіли
Важкі, неначе ртуть, і сонні краплі
Із головіття молодих дерев,
Ще зовсім саженців. Яке століття?
Яка земля? І що то був за люд,
Що никав між ослизлими горбами,
Що за дорога радості кривава,
І що то був за дім червоноцеглий,
Неначе рвана рана, в передболю
Осяяння, сліпучого, як смерть?
І що за день – весь сірий, наче мрець,
Острішком остраху оброслий, наче мрець,
І що за сірі постаті мерців
Пливли – гріховні неспокійні лица?

Їм загусала ув очах вода,
Як ніч розтоплена, з острішком криги

Змертвілого чекання? Що за світ
Уперше був очам моїм явився –
З посивілими яблунями саду
І покотьолом шепотів людських,
Що вже ставали кроною і листям
І трутним овочем? І бризка світла
Пірнула в смерк, і вже тяжка труна –
Із гронами калини – з–під ножа
Дереворубів, різьбярів, майстрів
Своїї смерті, як кора вишнева
Одмолоділої під весну барви.
І сльози саду сизі, як скляні,
Її оплакували на безлюдді –
Подалі жалібниць і стихлих друзів,
Бо горе вірить тільки самоті.
О, самото незграбна, що уперше
Збудилася між довгих корпусів
Театру горя і театру смерті,
Де стільки тъмавих зазубнів обтятих
І зтяжних туманів заосінніх
І видутої вічності в вікні!
О, ці гримаси горя, що не знає
Ні простору для великодніх сліз,
Ні часу, щоб лишитись наодинці
І, ухопивши лиця між долонь,
Умерти раз, умерти два і тричі,
І тільки так очищення знайти
Для свого серця – в плямах узвичаєнь.
О, господарство горя: ритуал
І жалюгідна спроба – обік себе
Пройти і розминутися. Щоб серце –

Троянди чорної нечулий бубон –
Враз не розпуклось пелюстками диму,
Котрий валує ребрами всіма.
Гримаси віри, болю, круглі більма,
Чіткий малюнок самокатувань
На негативі людської надії –
Оце ви й є, дороги життєві.
Нам ряд утрачено. Раптових спроб
Зазубрені шпилі – ото єдине,
Що вирвалося з самозаборон,
Які дарують небеса щедротні,
Щоб ми до них повік не змоглись.
Нам ряд утрачено. Отерплих душ
Не відволодати вовіки–віку
Нам ряд утрачено. Вовіки–віку
Не відволодати отерплих душ.
Під світом і життям і трохи збоку
Існуючи, неначе скраю себе,
Ми прагнемо посередині стати –
Півмертві, півживі. Держить нас тільки
Минулого нерозпізнаний крик –
Єдина віри нашої спромога.
Забуті Богом і забуті світом,
Ми заселяєм голу порожнечу
Якимись духами, для нас чужими,
Щоб настромитись на впізнаний біль.
Вигадуємо все, що над землею.
Рельєф надії – то рельєф землі,
Обіцяної в сні, котрий присниться
І, власною настрашений явою
У сто очей втікає стрімголов.
Нам ряд утрачено. В космічній стужі

Відігриває нас лише вогонь
Від самоспалення – скажи ж, Вітчизно,
Ти, земле, вимови, – хто ви єсте.
Хто б вимовив би, куди вона пішла,
не озираючись? Немов левиця,
вивищена бентежністю? Сказав
про певність повертання з довгих мандрів
тим вертикальним склепом? Хто збагнув
оці дороги – без кінця і краю
самоподовжені? І хто прорік,
що вертикаль цього дерзкого лету
ще стане стовбуром? Хто б зміг пройти
межи двома смертями і лишитись
живішим від живих. Так, сестро, так:
штурмуймо небо, вкрадене справіку –
ще довге наvertання до душі.
1972–1979 рр.

Була ти так далеко!

Була ти так далеко!
Далі геть — за образами обріїв, ще далі.
І сонце виростало із печалі,
і близилося осіянна смерть.
Посовгнувся у сесвіт — шкереберть,
ломилися віки в прокриті двері,
і шурхнули птахи золотопері
з долонь, налитих болем уприщерть.
І сонце йшло, палило згубно так —
переді мною довго поставало,
неначе примірялося, не знало,
чи відійти, а чи упасти вспак,
а чи мене в промінні спопелити,
чи в пеклі саява навчити жити.

Зворохобилися айстри

Зворохобилися айстри
Приосіннім сонцелетом,
Проминальною порою,
Падолистом деручким.
Бозна звідки ждати ранку,
Може, зазимок раптовний,
Може, дощ, а може, вітер –
Стій – немов на чолопку.
Кружеляє понад ними
Вечір, крила розкриливши,
впав на горлицю із неба
Стонасторчений коршак.
Скоро ходором заходить
Щирим злотом кута брама
Лісу, пралісу, узлісся –
І розтане Благовість.
Але квітам досить миті,
Досить долі, досить часу,
Досить їм життя і смерті –
Всього Бог їм дав сповна.
Тож під листя кругопадом
В урочистості вечірній
Мріють сині–сині айстри
Без радіння і журби.

Віддай мені своєї смерти частку

Віддай мені своєї смерти частку,
візьми од мене часточку життя,
і вдвох уникнем самоти, як пастки,
і не потрібне буде вороття
у проминуле, що майбутнім стало,
в вельможний нескінченний сон степів,
та за тобою небо запалало,
овогнене грозою стожалів.

Ще височів між нас напруглий мур.

Ще височів між нас напруглий мур
і голоси, як маячні, кишіли
обабоки. Кутки подаленілі
стооко звисли гронами зажур.
Гірлянди зойків ружами цвіли,
затвердло світло, скоро кришталеву
із себе засвітилося. Дерева
різьблені крони д'горі підвели.
Цвіли сади щонайряхтіших барв,
ті барви за подзвінням осипались,
далекі гуки ледве позначались,
і падав грім. Удар, і ще удар.
Летіли, ніби навіжені, коні
моїх надій, шаленств моїх, агоній.

Од переляку глек зайшовся гулом

Од переляку глек зайшовся гудом
і дрібно зерна яблука тремтять.
І стіл тобі здається страхопудом.
На вістрі пензля — родива печать.
Світ збожеволів — місця не знаходить.
Він був. Він є. Та далі бути — як?
Жахтить роса — круг себе колобродить,
і росенятко родить переляк.
Незручно так, нерадісно, невітшно
перебиратись у незнане все.
Вернутися додому — надто грішно,
а що, коли й на цей раз пронесе?
Як чорногуз при березі, стодумний
став Пан–Господь і молиться: явись,
о немовлятко з вікової трумни,
і об вервечки руцями зіпрись,
і віри дай — щоб жити можна й жити,
і ніби зайчик сонячний нести
сипкий свій сміх, і зручно так тужити
і падати відрадно — з висоти.

В. Стус передає пережите потрясіння від страшної звістки про смерть художниці Алли Горської: «Од переляку глек зайшовся гудом / і дрібно зерна яблука тремтять. / І стіл тобі здається страхопудом.»

Причина її загибелі — талант: «На вістрі пензля — родива печать».

Смерть Алли Горської спонукає до філософських розмислів про життя й смерть: «Світ збожеволів — місця не знаходить. Він був. Він є. Та далі бути — як?»

ТИХИЙ ОЛЕКСА
(1927- 1984)

Український правозахисник, педагог, мовознавець, член-засновник Української гельсінської групи. Нагороджений орденом «За мужність» I ступеня (помертньо)

«ВИНУВАТИМ СЕБЕ НЕ ВИЗНАЮ»

Короткий життєпис Олексі Тихого

1927.01.27 — народився на хуторі Їжівка Костянтинівського р-ну Донецької області.

1948 — перший арешт за критику єдиного кандидата в депутати, після «профілактики» був відпущений.

1948 - 1950 — заочно навчався в МДУ ім. М.Ломоносова та працював учителем фізкультури, слюсарем, креслярем.

1950 - 1957 — працював учителем історії та суспільствознавства, а також завучем школи.

1953 — закінчив філософський факультет Московського державного університету ім. М.Ломоносова, кафедра педагогіки.

1957.01.15 — другий арешт за лист до ЦК КПРС із протестом проти окупації Угорщини військами Варшавського договору, а також за «антирадянську агітацію», «наклеп на КПРС і радянську дійсність», «критичні висловлювання про радянську школу».

1957.04.18 — вироком Сталінського облсуду засуджений на 7 років позбавлення волі у виправно-трудовому таборі та на 5 років позбавлення громадянських прав за ст. 54-10 КК УРСР.

1957—1964 — відбував покарання у Мордовії, ст. Явас Зубово-Полянського р-ну, табір ЖХ-385/11. Один рік провів у Володимирській тюрмі.

1964.02 — повернувся з ув'язнення.

1964-1967 - працював у школі вчителем математики та фізики.

1967 — 1977 — працював на кількох підприємствах в Олексієво-Дружківці та Слов'янську; вибирав таку роботу, яка давала можливість самостійної творчої праці в позаробочий

час (пальщиком на заводі вогнетривів; дефектоскопістом на спорудженні об'єктів енергетики; пожежником).

1973 – 1977 — написав низку статей з питань педагогіки, а також уклав збірку «Мова-народ» і «Словник мовних покручів» (робота над «Словником» не була закінчена).

1964 – 1976 - постійно писав скарги до Прокуратури СРСР і УРСР, Верховної Ради УРСР, вимагаючи перегляду своєї справи.

1976.06.27 — написав скаргу на ім'я прокурора УРСР із приводу свого необґрунтованого засудження в 1957 р. і незаконного обшуку влітку 1976 р.

1976 (улітку) — закінчив роботу над рукописом збірки «Мова — народ».

1976.11.09 — став членом Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод (УГГ). Підписав «Декларацію» та «Меморандум-1» УГГ.

1977.02.05 — третій арешт за звинуваченням в «антирадянській агітації та пропаганді» (ст. 62-2 КК УРСР) та «незаконному зберіганні вогнепальної зброї» (ст. 222-1 КК УРСР).

1977.06.23—1977.07.01 — суд у справі О.Тихого та М.Руденка у м. Дружківка Донецької обл. інкримінував Тихому «зведення наклепницьких вигадок, що паплюжать радянський державний та суспільний лад». Підставою для вироку (10 років таборів особливого режиму і 5 — заслання) були його статті «Українське слово», «Думки про рідну мову», «Сільські проблеми», «Роздуми про українську мову на Донеччині», текст Декларації УГГ, Меморандум Групи та ін.

1977. 12. — відправлений у концтабір с. Сосновка в Мордовії.

1978.04 — розпочав голодівку, яку тримав 52 доби, домагаючись перегляду своїх справ 1957 і 1977 рр.

1978 (улітку) — з'явився документ О.Тихого і В. Романюка «Історична доля України. Лист українських політ'язнів. Спроба узагальнення».

1978.11 — розпочав голодівку, був поміщений у камеру-одиночку. Лікар Денисова відмовилася його лікувати.

1979.07.13. — перевезли у лікарню для в'язнів у м. Нижній Тагіл.

1980 (січень-лютий) — провів 40 діб у СІЗО за порушення табірної режиму.

1980.02.27.—1980.03.01. — етапований на Урал, у с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл.

1981.06.15. — на 3 місяці був ізольований у ПКТ (приміщення камерного типу) за «порушення режиму»: невиконання норми виробітку, відмову збрити вуса, голодівки протесту та ін.

1981.11.18—1981.12.26. — перебував у тюремній лікарні в Пермі.

1982 — у США вийшла книжка «Олекса Тихий. Роздуми».

1984.05.06. — помер у в'язничній лікарні м. Перм після двох операцій із приводу виразки дванадцятипалої кишки.

1989.11.19. — перепохований на Байковому цвинтарі в Києві.

2008.11.06 — посмертно Указом Президента України нагороджений орденом «За мужність» I ступеня.

О. Тихий.

Останнє слово на суді 01.07.1977

Суд у справі

Т и х о г о Олексія Івановича, 1927 р. народження

і

Р у д е н к а Миколи Даниловича, 1920 р. народження

Склад суду:

Головуючий – заступник голови Донецького облсуду по кримінальних справах,

Зінченко Едуард Миколайович

Засідателі: – Перуш

– Лукашенко

– Безверхний (запасний)

Секретар – Сусідко Надія Григоріївна.

Прокурор – Аржанов (з Києва)

Захисник Руденка – Алексєвнін Федір Іванович

Захисник Тихого – Корецький

Початок суду – 23 червня 1977 р.

Кінець суду – 1 липня 1977 р.

Справа нараховує 47 томів.

Останнє слово Тихого Олексі Івановича, 1927 р. нар.

Тихий: Я змушений заявити, що моє останнє слово буде стосуватися виключно справи. Прошу записувати всі мої слова; думаю, що мені буде потрібно від 4 до 6 годин для виголошення останнього слова.

Суддя: Якщо будуть повторення або знущання з суду (він мав на думці глузування з суду!), ми вас перервемо. Ви, Тихий, надто багато знаєте. Було б краще, якби ви знали менше.

Тихий: Як я вже говорив, винуватим себе не визнаю за жодним пунктом звинувачення. Мені доводиться захищатися не тільки від слідчих, які сфабрикували “справу”, прокурора,

але й від мого адвоката. Його професійний обов'язок — захищати, а не звинувачувати. Він повинен був заявити, що за статтею 62-ю не обов'язкова присутність адвоката, і відійти. Так зробив адвокат на попередньому моєму суді. А адвокат Корецький все-таки виступив. Причому він, як я і сподівався, половину своєї промови присвятив карабіну. У справі немає жодного доказу щодо цього пункту, і він це знав.

Я змушений розповісти про своє життя. Я — громадянин СРСР, українець, до жодних партій не належав. До КПРС мене не приймуть, але я й не хотів би бути її членом через декотрі пункти її статуту. На 18-му або 19-му році я прочитав повну збірку творів Леніна. Я завжди дивився на життя власними очима. Я пам'ятаю 1933 рік, голод, пам'ятаю війну, фашистів, пам'ятаю, як вішали, облави, утікачів і т. д. Я вчився в Транспортній і в Сільськогосподарських інститутах, працював на будові в Златоусті. Уже тоді моє кредо було: “Шлях до свободи лежить через тюрму”. Потім я закінчив Московський університет. Працював у школі. У школі знайшов я своє покликання. Працював у сільській школі, бачив село зблизька, зсередини. Уже тоді я мав зустрічі з МВС. Тоді до “бунтаря” тільки приглядалися, але “сварки з бюрократами” не вважали достатньою підставою для арешту. Усі пам'ятають XX з'їзд КПРС. На виробничій нараді в школі я мав доповідь про необхідність перебудови школи відповідно до науки Макаренка. Я заявив, що наша школа зайшла в глухий кут і її треба перебудувати за Макаренком. Я сказав, що як кому, а по-моєму, комунізм у нас не будується. Потім почалися запитання секретарів райкомів, потім лист (до речі, російською мовою, ненависть до якої мені інкримінують) до Президії Верховної Ради — “Не можу більше мовчати!”. Потім дві групи КДБ везуть мене до Донецька, де я розповів їм усе, що думав. Там слідчі сфальсифікували справу. Там прокурор також вимагав 10 років. Там я відхилив адвоката і від нього

мені не довелося захищатися. Там також головним було те, що я закінчив Московський університет. Прокуророві тоді також не треба було виступати з реплікою, як і тепер її нема. Суд не довів жодного злочину, які мені інкриміновано, але на підставі “внутрішнього переконання” присудив 7 років і 5 років позбавлення прав. Мій засуд не єдиний. Я пам'ятаю і інші...

Суддя: — Тихий! Тихий! Не треба згадувати вироки всіх тих, з ким ви сиділи. Так ви можете говорити і шість годин, і вісім!..

Тихий: Я писав до всіх інстанцій і всюди одержував одну відповідь: “Засуджений правильно”. Чому я наполягаю на стенографуванні або магнітному записі, на акуратному веденні протоколу? Тому, що через 20 років ознайомився зі своєю попередньою “справою” — і що ж? У протоколі немає багатьох запитань, які я ставив свідкам, нема мого останнього слова. Свідчення, в основі, записані правильно, але ж там тільки “школа зайшла в глухий кут”. Де ж тут злочин проти радянської влади?

У справі є три довідки. Перша — 1958 року, де той же прокурор Сударов, котрий виступав на суді, постановив:

“Подальше ведення справи порядком наглядати припинити, а справу передати на зберігання до Донецького КДБ”. Довідка з позначкою “Таємно”.

Через дев'ять років Носков Ю. Я. також таємно пише таку ж довідку.

Третя довідка знов прокурора Носкова.

Суддя: Чому ви розповідаєте нам про ту справу, переходьте до цієї справи.

Тихий: Чому я говорю про цю справу? Тому, що за ту “справу” мені хочуть додати три або вісім років. Я вважаю неправильним, що суд не має навіть копії вироку першого суду. Я звертався з проханням приєднати його до справи, але мені відмовлено. Чи можна, знаючи це, вірити, що суд винесе

справедливий вирок? Хто ж підриває авторитет радянської влади? — Тільки прокурори, суди і КДБ, але не такі, як я чи Руденко. А справу 1957 року сховано і нічого довідатися не можна.

У Тихого (це у мене) зроблено обшук. Шукали “Товарно-матеріальних цінностей, вкрадених з магазину № 7”, а знайшли статті, листи, друкарську машинку. Все забрали. Взяли і мене. Посадили до КПУ. Я хотів поговорити з прокурором — не дозволили. Я оголосив голодівку. Потім приїхав Мельников з Донецького КДБ, показав опуси Стебуна й інших, при мені роздер дві папки, а через рік з’явився акт, що папки розірвав не Мельников, а інший КДБіст, а й то в присутності свідків.

Попередній суд був закритий, а цей — відкритий. Але я думаю, що ця публіка не випадкова. Не випадково також мої рідні з’явилися в залі суду аж на шостий день.

У моїх статтях мова йде виключно про українську мову і культуру. Мою статтю, за яку він хоче мене судити, прокурор не хотів зачитати, бо видно, що там нічого нема. Прокурор зажадав довідки про наявність українських шкіл у Костянтинівському районі, але чому він говорить про цілу Україну і про Костянтинівський район, а не про той об’єкт, який намагався дослідити я? — Тому що ці дані вигідні йому! Щодо мови і української культури в Донбасі - то ситуація вам ясна.

Прокурор говорить, нібито я не визнаю поняття “радянський народ”. Я син українського народу, але я і син радянського народу, я син світового суспільства.

Усі знають: і прокурор і захисники,- що судочинство в судах УРСР ведеться, у відповідності до статті 19 КПК (Кримінально-процесуального кодексу) українською мовою. Але на мої скарги відповідали по-російськи. Або, наприклад,

свідок Скрипкін не знає української мови, а я знаю російську, і тому протокол ведеться російською мовою.

Я знаю закони, і хоча з деякими з них я не згідний, я їх не порушу. Так було з законом про мову в школах. Я писав свої пропозиції під час обговорювання закону про школи. Їх не друкували і навіть відповіді я не одержав. Але після того, як закон прийнято й затверджено, я його не порушу.

Всі звинувачення проти мене вигадані слідчими і підтримані прокурором. Деякі документи попереднім слідством не були досліджені, тому що з'явилися після пред'явлення звинувачення. Про інші я можу сказати: статтю “Роздуми про українську мову і культуру в Донбасі” відіслав Непрак до архіву, а через чотири місяці — до КДБ. Чому ж мені цілих п'ять років не пред'являли звинувачення за цю статтю? — Мабуть, тому, що там нічого нема. Друга праця — лист-звернення до Грушецького. Я просив, щоб допитали колишнього заст. голови облвиконкому Ілляшенка, а також Пахарева, котрий давав оцінку моїй праці. Суд відхилив це моє домагання, очевидно, щоб не виявилися деталі нашої розмови з Ілляшенком. Тоді ж ця праця була відіслана до КДБ і там пролежала чотири роки.

Я не шовініст, не націоналіст, не людоненависник. У статті я писав щось проти “інтернаціоналізації” Донбасу. У промові прокурора і в “справі” лапки вже зникли. Оскільки на суді ці документи не досліджувалися, то не можна мені їх інкримінувати. Зате ці документи дали Стебуніві, щоб він написав. І Стебун написав. Прокурор переконував суд, що це провокаційне твердження, але прокурор будував усе на слівцях типу “інтелектуальний геноцид”, “духовна кастрація”, вирваних із контексту. Але це повністю літературні слова і нічого в них нема, та й крім них також. Мені інкримінують лист до Грушецького після розмови в облвиконкомі. У ньому є дані, але на моє домагання зачитати його прокурор сказав: “Він хоче виступати тут...”. І листа не зачитали.

Суддя: (Попереджує, щоб не ображав органів слідства. Каже, що відбере право на останнє слово.)

Тихий: — Лист до невістки — чисто побутовий. Судове слідство його не досліджувало. Речення з нього прокурор коментує самовільно. “Сільські проблеми” — чорновик, забракований автором варіант статті до “Літературної газети”, яка закликала читачів взяти участь у дискусії на цю тему.

Прокурор говорив, що Тихий займається шкідництвом в завуальованій формі і з неї треба здерти маску. Але смішна заява прокурора про те, що я переконував Андроса, що не варто держати десять курок. Що таке стаття “Ви і ми” — я не маю уявлення. Підтвердженням, що вона моя, є те, що надрукована на моїй машинці. Але ж моя машинка була в КДБ — як знаряддя злочину!

“Поруч із цим у 1967-68 роках Тихий вів антирадянську пропаганду”. Але яка ж це пропаганда, коли вона велася серед однієї єдиної людини — Андроса? Я просив суд урахувати, що я буду мати запитання до Андроса, але Андроса нема. Все, що я маю, це копія листа від нього. Він пише: “Товариші показали мені дещо з вашого, і я тепер знаю, який Ви”. Андрос у судовому слідстві посвідчив, що жодної пропаганди серед нього я не вів. Всі ви знаєте древню істину: “Один свідок — не свідок”. А тим більше, коли розмова була сам-на-сам. Професор Стебун у своїй красивій промові свідчив прямо так, як це записано в статті 62 Карного Кодексу. Але дивно, що я, спілкуючись протягом 13 років з різними людьми, вибрав саме проф. Стебуна, щоб пропагувати серед нього.

Свідок Скрипкін не навів жодного факту, він сказав тільки: “Говорив з усіма тільки по-українськи”. Так, я розмовляв по-українськи з росіянами, грузинами, вірменами, і вони мене чудово розуміли. Звертаю увагу Суду на те, що Скрипкін складав свої зізнання в 1974 році. І він не сам туди

пішов, а його викликали. Значить, КДБ мало там своїх людей, котрі підказали — викличте он цього. Сядристий також не сам пішов, а його викликали до КДБ, допитали, і він сказав: “Так, розмовляв українською мовою”. Щодо Леонової, то вона говорила про праці, яких мені не інкримінують, значить — її зізнання не можуть бути доказом. У судовому слідстві доведено, що жодного поширення не було.

Мені справді винесено попередження на основі таємної ухвали від 25 грудня 1972 року. Але я не можу погодитися з попередженням, винесеним згідно з необнародуваним законом. Тоді ж, після попередження, я звертався до суддів з заявами, щоб мої папери розглянули на судовому засіданні. Але в справі нема ані однієї моєї заяви до суду (а їх було чотири), нема також документів про затримання мене в червні 1976 року, про те, що мене тримали в КПУ. А розглядати мої статті в суді відмовилися.

“Нотатки” Стебуна до моїх творів підпадають під статтю 125 Карного Кодексу. Його зізнання викривляють хід розмов і зустрічей з ним. Головуючий не дав мені можливості поставити Стебунові всі питання, які я хотів. Слідство не звернуло уваги на той факт, що на мої праці є й позитивні рецензії учителів та офіційних установ. Чому ж я не шукав зустрічей з тими, хто позитивно поставився до моєї праці, а вибрав для агітації проф. Стебуна?

У промові прокурора є одна фраза, яка заслуговує на увагу: “Товаришував з людьми, засудженими за особливо небезпечні державні злочини”. — Виходить, що такі люди неначе прокажені. Я не знав, що КДБ так думає, і тому протягом 13 років сам товаришував з багатьма людьми і зустрічався зі своїми друзями, засудженими за “особливо небезпечні державні злочини”.

Прийнятно, що прокурор не сказав про те, що моє нутро вороже; він сказав тільки про “замасковане нутро”. Далі.

Мені інкримінується обговорювання Декларації і Меморандуму. Свідки Лук'яненко і Руденко посвідчили, що жодного обговорювання не було. Я є членом Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод і підтверджую, що авторами Звернення є всі, хто підписав його й інші документи. Вони мають визначену мету і не містять нічого антирадянського. Через те і прокурор перечив проти їх зачитання, що є порушенням статті 314 Кримінально-процесуального кодексу УРСР. Якщо б ці документи містили що-небудь антирадянське, я б їх не підписав.

У коментарі до ст. 62 КК пояснюється, що таке агітація і пропаганда. Із цих документів видно, що ані мені, ані Руденкові цих злочинів не можна інкримінувати. Там не написано, що агітацією можна вважати розмову з однією людиною. Там же роз'яснюється, що слід вважати літературою (антирадянською або контрреволюційною) в розумінні статті 62. Видно, що частина інкримінованих мені документів ("Сільські проблеми", "Ви і ми") не можуть вважатися (контрреволюційною) літературою.

Суддя запитував Руденка, як до нього ставилися слідчі і тюремна адміністрація. Мене він забув запитати, отже, я скажу сам.

Слідчий Чорний та інші при підтримці керівника слідчої групи Наговіцина і прокурора Носкова:

1. Вимагали зізнань щодо фактів, яких мені не інкриміновано.
2. Заставляли давати зізнання щодо фактів, які не можуть бути приєднані через строк давності, і таких, які не мають відношення до справи.
3. Відхиляли мої клопотання про допит свідків, про приєднання до справи нових матеріалів і при цьому звинувачували мене у зволіканні слідства.

4. Відмовлялися зачитати постанову попереднього слідства.

5. Слідчий не дозволив дописувати в протоколі мої замітки, що є порушенням статті 85 КПК УРСР.

6. Із точно (тільки що) вказаних причин я відмовився скласти зізнання, але мене возили на допити і заставляли по чотири — шість годин сидіти перед порожнім столом, без права читати, рухатися і вставати.

Суддя: Тихий! Ви скільки годин розповідаєте нам про це!..

Тихий: 7. Я не знаю, чи приєднані до справи мої заяви.

8. В перебігу перших шести днів мені не давали ніяких книг і газет. 36 днів мені не давали окулярів. Хоч при арешті я мав при собі гроші, дванадцять днів мені не дозволили купити навіть махорки.

9. Тюремна адміністрація губила мої скарги, затримувала відповіді на них. А моєї скарги прокуророві щодо нагляду не відіслали.

Наприклад, сім днів у каналізації стукало, а на всі скарги адміністрація не відповідала. У камері шість днів щось стукало цілодобово. Після скарги начальникові тюрми-перестало.

10. Наглядачі самовільно скорочували час прогулянок до 50-40 хвилин.

Тепер про право на захист: мені відмовили, щоб мої інтереси представляв захисник, призначений мені Президентом МАЮД. Мені відмовили, щоб мої інтереси захищав мій син. Замість того мені накинули “захисника”, від котрого я змушений захищатися. Цей “захисник” і Суд не реагують на мій відвід, що становить порушення статей 45 і 46 КПК УРСР.

Суд заборонив Руденкові висловити свою думку про мене. Поскільки ми проходимо у тій самій справі, я хочу

сказати свою думку про Руденка. Я вважаю, що це має значення для суду...

Суддя: Я знімаю це питання. Це по-вашому має значення, а по-нашому- не має. Ви кажете, що знаєте статтю 319 КПК. Ви її не знаєте. (Суддя зачитує статтю 319 про останнє слово підсудного.)

Тихий: Якщо б я не знав цієї статті, ви мене давно позбавили б слова. Але раз це питання знято, я замовкаю.

Я ознайомився з творами Руденка...

Суддя: Це я також знімаю!

Тихий: Я вважаю, що не було жодних злочинних дій. Жодної провини у вигляді прямого умислу в мене не виявлено. Жодних корисливих мотивів я не мав.

Тут багато говорив мій “захисник” про негативний вплив на мене з боку Лук’яненка і інших. Тому заявляю, що все своє життя я прожив свідомо.

Дивні маршрути, що привели мене і Суд до Дружківки. Навіщо мене привезли сюди, коли я заарештований за постановою прокурора УРСР Глуха Ф.К., на підставі постанови прокурора Москви Севастюка? Дивно, що суд іде не в Києві, не в Донецьку, звідки майже всі свідки, а в Дружківці. Це для мене незбагненно, але за цим, очевидно, таїться щось незаконне. Після мого арешту з Києва до Донецька прибула більша група свідків. Якщо мене...

Суддя (перериває): Суд іде до кімнати нарад. Вирок буде завтра увечері, о годині п'ятій-шостій, а скоріше всього-післязавтра зранку.

За виданням: Олексій І. Тихий. Роздуми. Збірник статей, документів, спогадів. Упорядкував О.Зінкевич.

Балтимор – Торонто: Українське вид-во «Смолоскип» ім. В.Симоненка, 1982. – С. 67 – 70.

Орач О.
Спогади коло багаття
(або не всі були меведчуками)

Нещодавно, перебираючи свій архів, знайшов запис останньої нашої розмови з Олегом Юхимовичем Орачем, точніше його розповідь-спогад про минуле, його роздум-епілог з цього приводу. І подумалося, як же пересікаються долі людські, особливо життєві і посмертні шляхи людей хороших, гідних нашої пам'яті, пам'яті вдячних нащадків.

Думаю, що правдива розповідь поета Олега Орача, що дійшла до загалу після його смерті, буде цікава і корисна багатьом. Тим паче, що в ній пересікаються долі наших славетних земляків Олекси Тихого, Василя Стуса, поета Леоніда Талалая, письменника, політ'в'язня Миколи Руденка, фронтовика, юриста Олександра Корецького, безпосереднього автора цих спогадів - Олега Орача.

Юрій Доценко

Заночило. Потріскувало багаття на розмороженому за спекотний день піщаному березі Дону.

Довкола вогнища сиділо нас троє: поет Леонід Талалай, з літоб'єднання «Кочегарка», що у Горлівці (нині лауреат Шевченківської премії), Олександр Корецький, одноногий ветеран війни, юрист на пенсії, і я – автор цих рядків.

Зварилася юшка з легендарного донського сазану, якого пощасливило зловити Леоніду на донну вудку. Пахло розпареним лавровим листом.

Закусили смачну юшку одною-другою чарчиною. Розмова пожвавилася: я про свої подвиги в уссурійській тайзі, Леонід – про неабиякі успіхи в риболовлі, тут таки в оцих же місцях. І раптом – бо до цього чомусь мовчав – вступив зі словом і сивий Корецький. Про нього я знав

тільки те, що пописує він новелки, і, як людина літня, та ще і колишній фронтовик, користується відповідною повагою у Горлівському літературному гурті. Та й усе.

Корецький каже:

– А знаєте, хлопці, я ж був адвокатом у справі Олекси Тихого. Ото, як їх судили у Дружківці разом із Миколою Руденком. Доречі, добре ж вони трималися! Ну, Микола то, ясна річ, сталінградець, секретар парткому Спілки письменників України, людина не тільки ерудована, а й гартована. А от мій підопічний набагато молодший, а таки ж!

Ми з Талалаєм від несподіванки змовкли. Такі ще були часи, що ми, хоч і знали про судилище, знали з нічних передач радіо «Свобода» і «Голосу Америки», але отак, щоб хтось про це – навіпрямки?!..

Чи не провокація чергова під чарку? Аби визнати наше особисте ставлення до справи? Але ж каже, що був адвокатом! Отже за формальною функцією мав ще їх і захищати?

Мовчимо, а Корецький продовжує:

– Та воно чого так вийшло? Судили їх, як відомо в нашій Дружківці. Ну, там почали жувати-підганяти під уже замовлену статтю. А вони й замовляють таке: «Якщо ми, з вашої точки зору, є українськими буржуазними націоналістами, і чинимо щось позазаконне, то, бодай хоч ви робіть все по закону! А саме – або ведіть процес державною українською мовою, права якої ми обстоюємо в усіх галузях суспільного життя, або хоча б приставте перекладача, який би вам тлумачив наші відповіді. Бо виходить, що це не ми, а ви порушуєте сам закон, служителями якого ви і є».

Отут воно й закрутилося! Справді, це ж не лишиться таємницею для діаспори, що патріотів звинувачують у націоналізмі, а судять російським судом. Парадокс!

Ось вони мене і знайшли – україномовного юриста на Донбасі. Може взагалі єдиного такого!

Будеш адвокатом! Мусив погодитися.

І ось вони виставляють проти Олекси Тихого, окрім уже узгоджених з верхами статей, ще й за зберігання вогнепальної зброї. А це надає процесу дещо іншого, не тільки політичного, а й карно-злочинного характеру... Це ж іще років три відсидки додатково.

– Ну то, як Ви? – наливаю я чергову чарку.

– А так, що «вещдоком» вони кладуть – щоб ви думали? – заржавілий німецький карабін ще першої світової війни. Уявляєте? Абсолютно заіржавіла залізяка, якою Олекса Тихий, на їх переконливо-юридичну думку, збиравсь повалити радянську владу з її могутньою армією і партією на чолі разом.

Видно, що цього чоловіч'ягу після війни, після ампутації ноги, після багато чого в цьому житті, в цій дійсності вже небагато що й лякає. Через те отак і відвертий він. Через те, вірячи йому, і на судовому процесі міг би поводитися цілком порядно, як громадянин, як українець.

– Отут мене вже й казило. Думаю собі, ну нехай вже там в Німеччині гниє моя нога. Я їх сюди не кликав, а вони мене туди не ждали. А це ж свої! І оця іржава пшикалка сьогодні є загрозою для держави? Сміх, та й годі... Набрався я духу та й заявляю офіційно: «Ну, якщо це справді вогнепальна зброя, то давайте виїдемо на полігон і хтось їз вас «праизведьот из неїо вистрел». Подивилися вони на мене, як собаки на кошеня – роздерти, чи хай ще поживе? Але на тому й сіли...

З листяного лісу, що підступав до ріки, час від часу погукувався пугач. Але йому ніхто не відповідав. На плесі зрідка шубовстав сомище, у них саме весільна пора. І знову

залягала тиша, порушувана хіба що потріскуванням хмизу, що ми підкидали до вогнища. Та десь на Золотому острові іржали крізь ніч лошаки. І знову залягала тиша. А наш юрист-пенсіонер правив далі.

– Отож я їм і кажу, давайте ж стрельнемо! А стрельнути не було з чого. Отак стаття про збереження вогнепальної зброї не пройшла. До речі, той карабін із війни під батьківську стріху ввіпхав старший брат Олекси. Тоді по війні чого тільки пацани не знаходили. Зробив я, що міг. А більше? Хіба воно щось залежало від юриста? Слідчих, суддів, чи й адвокатів? Ой, хлопці, ви ще молоді! Ви знаєте?

Дещо ми вже знали й відчували на власній шкірі. Та не міг я знати та навіть у сні передбачати, що доведеться й мені прах Олекси Тихого перевозити й переховувати в Україні.

Ні, не був я у складі групи по перевезенню, але... Щоб же та група робила з перевезеним моторошним вантажем – везла б до себе на квартири, чи як? – коли б їх уже не чекала вантажна машина Укрлітфонду, який мені те доручив, видав ще відповідного папірця? А ще ж і на мою пропозицію під Бориспільським авіапортом стояло у соснах запасне авто на випадок, коли «даїшники» виявлять якусь «поломку» і загальмують перевезення домовин на Поділ.

Літак приземлився. Мітинг з національними прапорами і хоругвами, що на той час було ще не дозволено офіційно. Було вже надніч. Наша машина стояла в неосвітлюваному місці з заведеним мотором. Я сподівався, що зараз з'явиться син В. Стуса Дмитро, і ми підемо «одержувати» вантаж. Натомість до мене підійшов чоловік у цивільному.

– Олег Єфімовіч, ето ви будете получать груз, ну... гроби?

– Виходить, що так, – кажу.

– Ну, тогда садітесь в нашу машину, а ваша пусть следует за нами.

Їх у машині виявилося стільки, що мені місця не знаходилося, тому хтось їз них взяв іншого на руки.

Коли по дорозі на склад аеропорту я остаточно переконався, що це не «рухівці», які зачалися зі своєю машиною у лісосмузі, запитав, ніби наївно:

– То ви, мабуть з КаДеБе?

– А вас ето удівляєт? – перепитав мене чоловік, який представився перед тим, здається, Віталієм Івановичем.

– Та ні, кажу, мене з деяких пір вже мало що «удівляєт».

У мене не було ніяких довірчих паперів на одержання домовин, окрім дозволу на користування машиною. Та, з'ясувалося, що це не обов'язково. «Віталій Іванович» сказав, аби я чекав зі своєю машиною, а вони пересіли з легкової в спеціальну – аеропортівську – і поїхали за «вантажем». Через якийсь час повернулися – почали переносити три дерев'яних ящика в мою вантажівку. За це слід було комусь розписатися в одержанні.

– У вас єсть паспорт? – запитав мене один з них.

– Є. Але хіба цього досить?

– Да. Расписивайтесь.

І я розписався в одержанні того страхітливого вантажу – кожен важив чомусь однаково – 200 кг.

Отак наші борці-страдники повертали по смерті у рідну землю на плечах своїх «благодійників». При цьому слід віддати належне службовикам: свої обов'язки вони виконували, виявляючи мовчазну толерантність, мовляв, ось ваше добро, і везіть загірбати куди хочете!

Київською міською адміністрацією планувалося перепоховати їх десь на цвинтарі Ліського масиву. Але Спілка письменників настояла і домоглася перепоховання на Байковому кладовищі.

Під час оспівування на Подолі сталося непередбачуване. Священника кличуть за лаштунки. За якусь мить він повертається, озирається чомусь саме до мене.

– Хто керує? Прапори слід винести із церкви. Це суперечить церковному статуту.

Покликав я Михайла Гориня, покликав Івана Драча. Священик ледь не плаче, але стоїть на тому, що не він вирішує ці справи. Але тернопільські патріоти вперлися на своєму: «Ми за ці прапори сиділи, а вони й загинули – не відступимо!». І стоять із похиленими прапорами – й ані кроку. А, згадаймо, національні прапори тоді ще не були визнані офіційно.

І тоді – звідки воно і взялося: чи мене осінило, чи осяяло – запитую священника: Пане отче! А коли наше козацтво йшло в бій, а з ними й священослужителі, то хіба не було місця для ікон і хоругв – у бою? А хіба у січовій церкві не було місця для бойового прапора? А коли Богдан переможно вступав до Києва, хіба в Софії теж не знайшлося місця для переможних знамен?

Треба було бачити того доброго панотця! І він, сердешний, зважився: Нехай ваші люди підійдуть із прапорами до виходу, не виходячи, а я правитиму своє.

Тернопільчани-каторжани на те погодилися і стали перед виходом, схиливши синьо-жовті знамена в жалобі...

Там, на 33-му секторі на Байковому вони троє: Олекса Тихий, Василь Стус, Юрко Литвин – спочивають у рідній українській, а не мордово-російській землі. Там над ними стоять три кам'яні хрести.

Шануймо ж пам'ять про них. З тим і самі вшануємося!

Підготував до друку Доценко Юрій.

Альманах «Степ/Step/», випуск 1. – 2018, . с.108-110

Білько Д.

Публіцистика О.Тихого як вияв етики небайдужості

(коротка філософська розвідка)

В одному зі своїх інтерв'ю з промовистою назвою «Байдужість – поле маніпуляцій» відомий український філософ Мирослав Попович протиставив своєрідну етику небайдужості, підставою якої є імператив активного і критичного ставлення до дійсності, маніпулятивним технологіям, що накладаються українському соціуму з боку політиків⁵. За умов таких «маніпуляцій», – наголошує філософ, – завжди є ризик, що питому вагу суспільства буде складати так званий «плебс», байдужа «маса», яка «свою ницість <...> перетворює на своє достоїнство», а «власну обмеженість перетворює на свою чесноту» [2, с. 17 – 18].

Така загроза (вона, до речі, вельми актуальна дотепер) своїм корінням походить від тоталітарного минулого нашої країни. Утім, в усі часи противагу «масі» мали складати люди свідомі, їх можна назвати носіями небайдужості. Такі, як, наприклад, Василь Стус, Левко Лук'яненко, Євген Сверстюк та Олекса Тихий. Так сталося, що публіцистика Олекси Тихого одним тільки фактом своєї появи затверджує основні засади цієї етики небайдужості: відповідальності не тільки особистої, але й громадянської.

Попри активність журналістів, краєзнавців та громадських організацій, які провели величезну роботу щодо повернення історичної пам'яті про нашого видатного земляка, творчий доробок Олекси Івановича Тихого досліджений напрочуд мало. Численні статті у періодичній літературі носять здебільшого оглядовий характер та присвя-

⁵ Напередодні Помаранчевої революції йшлося передусім про оточення Леоніда Кучми і такі політичні сили, як недавно створена Партія регіонів.

чені переважно героїзації образу цієї людини. Виняток становлять хіба що ті роботи, в яких діяльність Тихого розглядається в контексті національно-визвольного руху повоєнної України і де наш земляк, так би мовити, має слугувати однією зі складових частин своєрідного колективного портрету, того вельми суперечливого явища в українській історії, яким виявив себе «дисидентсько-визвольний рух».

Почасти це відбувається через своєрідний примус методу, позаяк науковці, котрі досліджують певні історичні та соціальні явища, часто-густо змушені віддавати перевагу дослідженню лише тих загальних рис, що, мовляв, працюють на кристалізацію якомога об'ємнішого обрису їхньої авторської концепції або ідеологічної кон'юнктури. Задля цього вони мусять не так виявляти якусь локальність, винятковість думки розглядуваних ними персоналій, скільки піддати її узагальненій класифікаційній схемі. Таким підходом послуговуються чимало українських істориків, наприклад, Анатолій Русначенко [3] та znana російська дослідниця підрадянського дисидентського руху Людмила Алексєєва [1].

Попри те, що не може існувати такої науки, яка б могла дослідити окремішнє як таке (всяка наука прагне узагальнювати, встановлюючи усе нові ланки зв'язків та взаємовпливів, до певної міри універсалізуючи буття), в українському культурному просторі трапляються спроби наблизитися до того, аби зобразити унікальність особистої людської долі через синтез науковості та надбань художньо-публіцистичного жанру. Йдеться про досвід Дмитра Стуса, який створив лірико-документальну оповідь творчої біографії свого батька, поета та мислителя Василя Стуса [4]. Будемо сподіватися, що найближчим часом подібна доля спіткає й

духовну спадщину Олекси Тихого, братчика і земляка Василя Стуса.

Наразі через певну односторонність сприйняття постаті Олекси Тихого, а також через деякі методологічні нюанси не маємо більш-менш уважного прочитання його робіт. Поки що не видано жодної монографії з аналізом його дисидентської та правозахисної діяльності, бракує навіть серйозних біографічних досліджень. Про осмислення етичних аспектів його творчості теж годі говорити. Тим не менш, саме етичний вимір проблематики у текстах Тихого – це те, що чи не відразу впадає в око майже від початку знайомства з ними. Тож головною метою цієї розвідки є спроба підступитися до осмислення етичного чинника у публіцистичній спадщині цієї непересічної постаті, намагання намацати, сказати б за Сковородою, основну «силу» мислення цієї людини.

Формальною ознакою всіх робіт Олекси Тихого є те, що вони написані за майже однаковим сценарієм. Інакше кажучи, вони дуже подібні за змістом та структурою. Оскільки писання людини з тавром «зрадника» й «ворога народу» не бралися до друку, то набір основних думок автора залишався майже незмінним, кочуючи від роботи до роботи (власне тому ми будемо спиратися переважно на дві його статті: «Думки про рідний донецький край», а також «Історична доля України⁶»), зростав лише їхній радикалізм. Якщо, наприклад, у таких роботах, як «Думки про рідний донецький край» (1972 р.) Олекса Тихий раз у раз запевняв про свою лояльність до основних постулатів «інтернаціоналізму», то дедалі згодом (приблизно 10 років потому) у статті «Історична доля України» (написана під час останнього ув'язнення) таких поступок від нього було вже годі й чекати. Олекса разом зі своїм побратимом і співавтором відкрито

⁶ Попри те, що її було написано у співавторстві з Василем Романюком, тут помітний провідний вплив Тихого, позначені основні стилістичні та ідейні параметри його думання.

«відмежовується від політики КПРС у національному питанні, трактуванні поняття демократії, так званих теорій розвитку національних літератур, мистецтва, науки, освіти» [6, с.51], а «марксизм-ленінізм у формі сталінського більшовизму» проголосив «найпотворнішою і найбільш реакційною ідеєю сучасності» [6, с. 50]. Власне кажучи, цей текст можна вважати маніфестом українського інакомислення.

Проте основні роботи Тихого – то здебільшого своєрідна епістолярна публіцистика, себто листи-звернення до редакцій певних періодичних видань або до тодішніх радянських можновладців. Відповідно, такого роду жанр вимагав від автора належного стильового оформлення. Тож за формою ця публіцистика являє собою маніфестацію власних поглядів і громадянської позиції.

Домагання справедливості було основним лейтмотивом кожної з його статей, і воно мало ознаку правлення історичного боргу від радянської імперії. Тобто йшлося не про що інше, як про відновлення історичної справедливості щодо суверенних прав українського народу на його культурну самобутність і незалежність.

Ось найбільш виразний момент, який знаходимо серед рядків «Історична доля України»: «Україну протягом ряду сторіч вважала царська бюрократія невід’ємною складовою частиною Росії. Її самобутності, державності, культури, традиції, мови – офіційно не признавали, будь-які прояви національного життя забороняли. Тепер Україна голосно проголошується суверенною державою, багато говориться про розквіт, але, паралельно із злиттям, постійно нав’язується думка, що Україна постійно живе тільки завдяки Росії під гаслом «навіки разом» з Росією. <...> ВКП (б) на чолі зі Сталіним до 1937 р. шляхом винищення української національної інтелігенції, партійних і господарських кадрів

зліквідувала всі суверенні автономні права України, в тому числі й національну армію» [6, с. 53].

Там само визначалося, що «українці – один з найбільше свободолюбних, демократичних за своїм життєвим укладом, трудолюбних і миролюбних народів світу. Понад 300 років трагічна доля його в умовах поділу між міцними сусідами (Росія, Польща, Австро-Угорщина, Румунія, Чехословаччина), при інтенсивних намаганнях асиміляції, не знищила прихованих українцем мови, віри, традицій, прагнення до незалежності й демократії» [6, с. 53 – 54].

Отже, саме у цій історичній розумінні оприявнюються смислові підвалини етичного пафосу публіцистики Тихого. Тут ним зафіксований той морально-історичний злам – втрата українцями свободи, – за яким цілком логічно настає знецінення народом власної культури. Однак те, що сучасний українець знаходиться ніби у «внутрішньому засланні», не маючи змоги почути рідної мови, перебуваючи на теренах, які, либонь, важко назвати батьківщиною, - у цьому, на думку Тихого, провинив кожен з нас. Але головну відповідальність за це лихо дисидент все-таки покладав на себе. Це було відчуття відповідальності інтелігентної освіченої людини.

Трагічне відчуття історичної і заразом власної провини зближує світоглядні позиції Олекси Івановича не тільки з витоками європейського гуманізму ХХ століття, але передусім з моральними настановами шевченкової поетики та водночас із трагедійним пафосом самостійництва українських націонал-комуністів 20–30-х років минулого століття.

У цьому контексті слід розуміти й оті наслідки національної катастрофи, що її відчула на собі Україна у двадцятому столітті. Адже саме через цей подвійний гріх (інертності українців та підступності імперії) стала можливою практично повна денаціоналізація і дегуманізація нашої культури; втрата мови – основного її чинника, що власне формує національну ідентичність. У висліді цього негативного

досвіду, Тихий вважав мову «фундаментом культури». «Умирає мова – умирає культура. Умирає культура – умирає мова» [5, с. 142].

За логікою такого прямого і водночас зворотного зв'язку цілком закономірно виходить, що, услід за поневоленням народу, немов за ланцюговою реакцією, відбувається своєрідне розщеплення на індивідуальному рівні (втрата звичаєвості та моралі). По завершенню цього духовного апокаліпсису, за словами Тихого, людина перетворюється на «ходячий шлунок», «безбатченка», «зрадника», що їй стає байдуже де мешкати, чим займатися, про що базікати, аби тільки отримувати хорошу платню. Взагалі-то, особливо у «Думках ...», Олексі вдалося зобразити гіперреалістичний і до сьогодні актуальний образ пересічного донбасівця, такий собі живий результат сталінської політики «злиття націй», за якою повинна була сформуватися новітня спільнота – «радянський народ».

Отож, у разі запитання, чому найбільших успіхів така асиміляційна політика досягла саме в Україні, а надто на Донбасі, мусимо констатувати такі причини. З одного боку, насильницька індустріалізація, від якої не змогло оговтатись українське село Донеччини, з іншого – чітко сплановані дії тоталітарного режиму щодо придушення всякого національного саморозвитку українців на цих теренах – вкрай баналізували життя, повально криміналізували і люмпенізували населення. Згадаймо також про кілька голодоморів, переселення, відвертий терор з боку імперії. Це була ціна, що її заплатили донецькі українці за входження у добу модернізації суспільства, що збіглася в часі з повторною (тепер вже радянською) колонізацією. Усе це вкупі безмежно посилювало уярмлення української нації, життя народу звело до животіння, позбавило народ самосвідомості.

Тому, власне, Олекса Тихий мав цілковиту рацію, пишучи, що «національна безликість, моральна порожнеча, тваринне життя – хвороби незрівнянно тяжчі від алкоголізму чи пияцтва і в значній мірі є причиною останніх» [5, с. 158]. На цьому тлі чи не міфічною добою, втраченим «золотим віком» виглядають для самого ж таки Олекси часи його дитинства, коли «ще живі були вечорниці», а «тихого літнього вечора можна було чути пісні дівчат та парубків у моєму хуторі Їжівка...» [5, с. 145].

Єдиним виходом із цієї скрути дисидент вважав повернення до національних коренів через розвиток національної освіти та культури. Ним були запропоновані численні методичні рекомендації щодо подолання кризового стану в культурі, передусім завдяки фундаментальному перетворенню у підходах до виховання дітей у тогочасній школі. Бо саме зі школи, уцент зрусіфікованої, бере своє коріння спочатку культурно-національна *деідентифікація* особи, а згодом її моральне спустошення. Адже чужі цінності більш потужної та войовничої індустріальної цивілізації, привиті на рідній землі, знецінюють саму *рідність* власного простору, руйнують його культурні коди.

Задля виправлення ситуації Тихий пропонував вдатися до пропагандистських заходів, а також *реукраїнізації* вищих навчальних закладів та закладів культури. Дедалі згодом до цього були долучені вимоги, щодо прав людини. Проте своїм особистим покликанням дисидент вважав пробудження в людях моральної чуттєвості та взагалі свідомого існування, бо завдячуючи цьому людина може боронити та вибудовувати свій власний світ довкола себе, натомість байдужість дає мовчазну згоду для того, аби перетворитися на гвинтика в чиїхось занадто вправних руках.

Якщо мати на увазі, що кожне слово людини з біографією політв'язня було проріджене крізь сито тодішньої цензури, то не важко собі збагнути, що позиція публіциста

була не простим висловленням думки на аркуші паперу, то був свідомий моральний вчинок, виклик мовчазному потуранню несвободі. Інакше кажучи, статті Олекси Тихого являють собою акт етичний, тому від самого початку їхній зміст потрібно розглядати у зв'язку зі своєрідним громадянським жестом, який завдяки письму – та ширше – власному прикладу промовляння незручних тем мав висвітлити замовчувану багатьма правду, заявити про право на свободу особисту та національну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л.М. История инакомыслия в СССР: Новейший период / Л. М. Алексеева. – М.: Весть, Вильнюс: VIMO, 1992. – 348 с.
2. Попович М. Байдужість – поле маніпуляцій / Мирослав Попович // Культурологічний часопис «Ї». – 2003. – №30. – С. 10 – 26.
3. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років / А. М. Русначенко. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с.
4. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість / Дмитро Стус. – К.: Факт, 2005. – 368 с.
5. Тихий О. Думки про рідний донецький край / Олекса Тихий // Донбас. – 1990. – №1. – С. 141 – 158.
6. Тихий О., Романюк В. Історична доля України. Лист українських політв'язнів. Спроба узагальнення / О. Тихий, В. Романюк // Український Правозахисний Рух. – Торонто, Балтимор: Смолоскип, 1978. – С. 49 – 59.

«ДЛЯ ЧОГО Я ЖИВУ?»

Для чого я живу?

1. Щоб жило людство, мій народ, мій рід.
2. Щоби не зробити нікому ніякого зла, не проявити ні до кого ніякої байдужості й несправедливості в його долі, тяжкому становищі, горі.
3. Я – свідома частка Всесвіту, людства, свого народу, оточення за місцем проживання й роботи, у колі своїх друзів і недругів. Я за все відповідальний.
4. Я маю людську гідність, національну гордість. Нікому не дозволю топтати ні перше, ні друге.
5. Зневажаю смерть, голод, бідність, страждання і саму зневагу.
6. Прагну, щоб моє “я” було гідне наймення “людина”. У всьому, завжди, незалежно від обставин чиню згідно зі своїм сумлінням.
7. Щоб поважати й цінувати працю, переконання й культуру кожної людини, на якому б рівні в порівнянні з моїми, загальноприйнятими і найвищими досягненнями людства вона не перебувала.
8. Щоб до останнього подиху вчитися і, по можливості, без насильства й примусу навчати всіх, хто бажає в мене вчитися.
9. Щоби зневажати сильних, багатих, авторитетних, якщо вони свою силу, багатство й авторитет використовують для кпин, знущань, чванства перед іншими людьми або хоч би однією людиною.
10. Байдужим до тих, хто живе тваринним життям. По можливості намагаюся допомогти кожному такому усвідомити себе людиною.

11. Щоб вивчати, підтримувати, розвивати мову, культуру, традиції свого народу.

12. Щоби позбутися і сприяти іншим позбутися всього низького, підлого, чужого духові людства.

Людина – це звучить гордо

Всі ми люди, всі ми думаємо, що живемо, що робимо те, що належиться і чесно їмо свій хліб. На деяких ми дивимося з повагою, з любов'ю, на інших з осудом, зневагою, а ще на інших – з гнівом і презирством.

А чи часто ми дивимося на себе? Зокрема, з позиції власного сумління. Очима своїх друзів і недрузів, предків та нащадків. Чи часто ми задаємо собі питання: «Хто – я?», «Для чого я?», «Чим я відрізняюся від інших людей?», «Які мої слабі сторони?», і, нарешті: «Чому? Чому? Чому?», «Що залишиться після мене, коли я зміню місце роботи, мешкання і білий світ?» (зітхнуть з полегкістю; згадуватимуть з прокляттям; не помітять, що тебе не стало; чи шкодуватимуть, що не стало доброї, лагідної людини)?

Кожна людина є неповторним індивідуумом зі своїм психічним складом, темпераментом, характером, звичками, манерами.

Психічний склад – ознака національної приналежності. Темперамент – ознака, в більшій мірі, родинна. Психічний склад та темперамент не піддаються швидким змінам, їх можна вбити, а не переробити. А ось характер, звички, манери можна виробити в собі, можна привити дітям чи, навіть, окремим дорослим людям. Але цього не можна домогтися, досягнути, прочитавши найкращу лекцію, шляхом наказу чи примусу. Це – тривалий процес самотійних вправ при наявності живого конкретного прикладу. І чи не

найголовніше усвідомлення необхідності виробити в собі людський, лагідний, врівноважений, твердий характер, шляхетні звички та красиві манери.

Людина живе:

1. Задоволенням своїх матеріальних потреб (їжа, одяг, житло, засоби пересування тощо).

2. Культурним дозвіллям (театр, література, поезія, вишивання, художня самодіяльність, музика, доміно, карти та інше).

3. Проявляє себе як людина безкорисним творенням добра для інших людей, свого народу, людства. І саме останнє – є той слід, що його залишає людина в пам'яті нащадків.

4. Щоб проявити себе Людиною, звичайно ж, треба і їсти, і мати помешкання, і одягатись, і мати час для інте ...

(нема кінця статті)

Якою я уявляю школу в майбутньому?

(тези до статті)

Чому я не в школі?

неможливість навчити та виховати,
неможливість співпраці з батьками,
непосильність програм,
безвідповідальність школи за долю дитини,
відсутність вибору в батьків та дітей».

Якою я уявляю школу в майбутньому?

Нормальна школа вчить лише нормальних дітей та забезпечує визначений мінімум знань,

дає максимум можливих знань, умінь та навиків для всіх, розвиває інтелект, творче мислення,

школа співпрацює з батьками, які поділяють її принципи та вимоги, хочуть і спроможні вчити або вчитися разом з дітьми, або ізолює дітей від злих впливів батьків чи старших дітей,

школа гарантує придатність свого випускника до:

- 1) продовження навчання (ВУЗ, технікум, спецшкола),
- 2) роботи в певній галузі на певному робочому місці,
- 3) відповідність моралі, навичок співжиття, порядність.

Чого хотілося б:

Права кожному вчителеві максимально виявляти свої здібності, вчити тому і так, як він вважає за найдоцільніше та найефективніше із забезпеченням необхідного мінімуму введення такого положення, коли батьки мали б права і можливості вибирати школу, вчителя, орієнтацію для своїх дітей, щоб основою навчання та виховання була любов учителя до дітей, взаємна любов дітей до вчителя, довір'я та авторитет вчителя у батьків.

Щоб школа була:

1) національною по духу (на базі рідної мови, з вихованням любові та пошануванням національного мистецтва, культури, історії, рідної природи),

2) інтернаціональною (повага до всіх інших націй та народностей, вивчення чужих мов, літератур, історії, культури інших народів)

3) народною, тобто не аристократичною (виховання любові до людей праці, прагнення до поліпшення добробуту, культури та освіти),

4) політехнічною (давала б знання з усіх доступних дітям галузей техніки, в першу чергу побутової),

5) трудовою (самообслуговування в школі та дома, вирощування квітів, городництво, різні ремесла, вишивання, в'язання, крій та шиття і т.п.)»

Історична доля України.

(Лист українських політв'язнів. 1978 р.)

Спроба узагальнення

Сьогодні, на протязі порівняно невеликого відрізка часу, який ми пережили, видно, що національне відродження 60–70 рр. залишить помітний слід в історії нашого народу.

Початок 60 рр. – період перших паростків національного пробудження по тяжким моральним і фізичним лихоліттю, яке пережила Україна в 30–40 рр., коли з нечуваною, дикою жорстокістю придушено будь–які прояви національного духу.

Декілька десятків дисидентів 60 рр. були тими ясними променями серед кромішньої темряви, котрі показали, що ідеї і почуття нації не знищені, що Україна живе.

Уже сотні, а може, й тисячі іншодумців у 70–х рр. підхопили, як прапор, їх зусилля до духовного і культурного піднесення цілого народу. Під словом «дисидент» розуміється людину, котра змагає до поліпшення становища в будь–якій ділянці життя і відверто висловлює свої думки і переконання. Це не тільки політв'язні.

Ми не вважаємо дисидентами всіх незадоволених наявним станом речей (таких багато мільйонів), а лише тих, хто відкрито говорить про них. А втім, ця багатолика маса була ідейно аморфною, політично безбарвною і мала спонтанний характер.

Досі не створено ні одного документу, який, хоч би в загальній формі, висловлював більше чи менше загальні ідеї хоча б маленької групи українських патріотів. Настав час голосно сказати про те, що нас переслідують і жорстоко карають за переконання, але і конкретно заявити про наші прагнення й ідеї, пориви й цілі.

Інтенсивність дисидентського руху в 70 рр. є наслідком посиленого натиску на національну культуру і повороту до сталінських методів боротьби з іншодумцями – беззаконня, репресії, безрозсудна жорстокість, повна погорда до громадської думки як в середині країни, так і в цілому світі. З цих причин не тяжко передбачити далші виступи в обороні національних прав і свобод. Отже, нові репресії, нові хвилі арештів.

Але сповільнити руху неможливо репресіями. Жертви запалюють, а не спопеляють серця. Українці повинні б, накінець, мати право вільно жити на рідній землі, користуватися рідною мовою, обстоювати національні традиції, побільшувати усю духовну спадщину, одержану від предків, захищати від осквернення свої національні святощі.

Московський шовінізм виправдує проведення духовного геноциду проти нашої нації марксизмом–ленінізмом у формі сталінського більшовизму – найпотворнішої і найбільше реакційної ідеї сучасності.

Ситуація, яка склалася на Україні, зобов'язує всіх українських патріотів, як на батьківщині, так і поза її межами, взяти на себе моральну відповідальність за долю нації. А оскільки репресії і кривавий терор можуть перекинутися й на інші народи, ми несемо відповідальність і перед усім людством.

Настав час заявити про наші намагання і зобов'язання, які накладає на нас звання борців за громадські права. Ми – демократи. Для нас вищими принципами громадського і національного співжиття є Загальна Декларація Прав Людини ООН, пакти і документи ООН про суверенність і незалежність націй і народів.

Ми відмежовуємося від політики КПРС у національному питанні, трактуванні поняття демократії, так званих теорій

розвитку національних літератур, мистецтва, науки, освіти. Для нас противні і несприйнятливі всі види тиранії, диктатур і нехтування правами будь-яких націй і народів, ігнорування Прав Людини. Нам близьке і зрозуміле прагнення всіх народів до незалежності, підтримка цих прагнень демократичними країнами і ООН.

Ми проти: підтримки боротьби за незалежність танками і ракетами, нав'язування колишнім пригнобленим народам певних ідеологій, диктатур, способу життя; незалежності, яка завойовується ціною мільйонів жертв, братовбивчих воєн, мільйонів емігрантів, мільйонів політв'язнів.

Ми вдячні всім народам, урядам, партіям і поодиноким громадським діячам в усьому світі за підтримку боротьби за незалежність народів, зокрема українського. У першу чергу ми вдячні народам, громадськості і урядові США і Канади.

Ми віримо, що зусиллям самого українського народу при моральній підтримці інших народів СРСР, у тому числі і російського, народів демократичних країн і ООН, Україна швидко здобуде незалежність і займе належне їй місце в колі великих демократичних країн світу.

Історична доля України

Україну протягом ряду сторіч вважала царська бюрократія невід'ємною складовою частиною Росії, її самобутності, державності, культури, традиції, мови – офіційно не признавали, будь-які прояви національного життя забороняли. Тепер Україна голосно проголошується суверенною державою, багато говориться про розквіт, але, паралельно із злиттям, постійно нав'язується думка, що Україна постійно живе тільки завдяки Росії під гаслом «навіки разом» з Росією.

Україна – країна з більше чим тисячолітньою історією. Українські племена, нарід, нація від непам'ятних часів мали свою землю (територію), віру, мову, традиції, особливий

психологічний склад, антропологічні ознаки, які відокремлюють їх від інших народів, у тому числі і слов'янських.

Різноманітні назви і самоназви українців: русичі, черкаси, козаки, русини, рутенці, малороси (і навіть образлива кличка: хахли), не заперечують нашої самобутності, не зменшують нашого права на існування як окремої нації, нашого обов'язку розвиватися і вносити свій вклад до загальнолюдської скарбниці духовного і культурного життя планети.

Україна була могутньою державою під назвою «Русь» або «Київська Русь». У відмінності від інших держав того часу вона не мала агресивних прагнень, не мала планів світового господарства і поширення території коштом земель інших народів.

У складі литовської держави українці не були пригнобленим народом, вільно господарювали на своїй землі, множилися і вільно розвивали свій дух і свою культуру. Українська літературна мова була офіційною державною мовою того часу.

Після об'єднання Литви з Польщею за спиною українського народу почалося економічне гноблення, спроби заступити православ'я католицизмом і нав'язати польську мову. Це призвело до загальнонаціональної боротьби під проводом Б.Хмельницького.

Український народ здобув повну перемогу, і Б.Хмельницький уклав союз з московським царем у 1654 р. на основі березневих угод. Статті договору московський уряд постійно порушував, а цар Петро I ігнорував їх повністю, чим Україна була перемінена в одну з провінцій Російської імперії. Україна втратила цілу автономію, адміністративну самоуправу (міста – Магдебурзьке право), економічну незалежність.

Українська церква попала в залежність від московського патріарха. Указом Петра 1 заборонено українську мову в церкві і в науці.

Внаслідок лютневої буржуазно–демократичної революції 1917р., в якій не останню роль відіграли українські політичні партії і поодинокі революціонери–українці, сформувалась Українська Народна Республіка на чолі з Центральною Радою як автономна держава демократичної Росії.

21 січня 1918 року УНР проголосила себе незалежною соборною українською державою. Внаслідок громадянської війни і воєнної поразки Україна була проголошена соціалістичною республікою з більшовиками на чолі – складовою частиною РКП(б). 30 грудня 1922 р., згідно з договором про створення СРСР, Україна входила в його склад як суверенна національна держава.

Кожна з соціалістичних республік залишалася суверенною щодо економіки, культури, науки, освіти. Для загальної боротьби проти зовнішніх ворогів об'єдналися військові сили (національні військові формації під союзним командуванням) і дипломатія.

ВКП(б) на чолі зі Сталіним до 1937 р. шляхом винищення української національної інтелігенції, партійних і господарських кадрів зліквідувала всі суверенні автономні права України, в тому числі і національну армію.

Розкулачування, штучний голод 1933 р., війна з фашистською Німеччиною і післявоєнні репресії, зокрема в західних областях, коштували українському народові біля 17 мільйонів жертв.

Українці – один з найбільше свободолюбних, демократичних за своїм життєвим укладом, трудолюбних і миролюбних народів світу. Понад 300 років трагічна доля його в умовах поділу між міцними сусідами (Росія, Польща, Австро-Угорщина, Румунія, Чехословаччина), при інтенсивних

намаганнях асиміляції, не знищила прихованих українцем мови, віри, традицій, прагнення до незалежності й демократії.

Україна мусить стати незалежною, демократичною, духовно багатою, матеріально забезпеченою, з високим рівнем розвитку освіти, науки, національною за суттю, змістом і формою культури державою.

Кожній людині, групі людей, підприємству, селу, кожній територіальній одиниці повинні бути забезпечені можливості свobodно і без обмежень користуватися громадянськими, соціальними і політичними правами, собі на користь і нікому на шкоду.

Щоб Україна була в мирі і дружбі з усіма державами планети, обмінювалась з усіма народами в галузі матеріального виробництва, науки і культури.

Щоб Україна щедро і гостинно могла приймати в себе громадян всіх країн світу, а її громадяни могли відвідувати країни на всіх континентах.

Щоб громадян виховувала сім'я, школа, церква, суспільство, а не вулиця, концлагер, тюрма.

Можливі форми опору

Кожний чоловік, група людей, поодинокий народ керуються певними нормами моралі. Ми, українські політв'язні, уся вина котрих полягає в обороні рідного слова, літературної творчості, відстоювання прав людини і свого народу, вважаємо доцільним і абсолютно необхідним для рятування від духовного і культурного знищення такі норми поведінки для українця (ки):

– Уживання тільки рідної мови на рідній землі і цим укріплення себе і свого народу.

– Не віддавати дітей на науку до дитячих садків і шкіл з російською мовою навчання, добиватися шкіл і дошкільних установ з рідною мовою або вчити дітей самим.

– Відмовлятися від навчання в школах і інших навчальних заведеннях з російською мовою навчання, добиватися шкіл, технікумів, вузів з рідною мовою і вчитися самостійно, здаючи екстерном.

– Спілкуватися рідною мовою не тільки в колі сім'ї, але й на праці, у громадській діяльності, на вулиці.

– Не відвідувати театру, кіна, концертів на російській мові, оскільки вони негативно впливають на культуру усної мови, особливо дітей і молоді. Те саме стосується до теле – і радіопередач.

– Стримуватися від горілки, лихословлення, куріння тютюну.

– Не користуватися предметами розкоші, особливо такими, які не мають художнього значення і не приносять користі (легковими автомобілями, дорогими килимами, кришталевими виробами, модерними меблями, багатотомними виданнями творів, яких ніхто не читає, фортепіанами, на яких ніхто не грає).

– Не накопичувати грошей і коштовностей заради них самих, а помагати людям, що попали в біду, талановитим дітям і молоді, батьки котрих не мають можливості забезпечити нормальні умови для освіти і розвитку творчих завдатків і т. д.

– Відмовлятися від праці в установах, навчальних заведеннях, громадських організаціях, де гребують українською мовою, традиціями народу, правами людини.

– Відмовлятися від служби в армії поза межами України і від командирів, котрі не говорять українською мовою.

– Відмовлятися працювати понад установлену законом норму часу – 41 годину на тиждень, і у вихідні дні, у тому числі і в сільському господарстві.

- Не виїжджати на роботу поза межі України.
- Відстоювати своє право, право інших людей, свободу, честь, гідність, відстоювати суверенітет України.
- Виявляти і оголошувати, які б це не були, порушення закону, від кого вони не виходили б.

Пропоновані вище форми опору політиці і практиці бюрократії, спрямовані на духовне і культурне знищення української нації, не передбачені жодним законом як злочин.

Однак бюрократи і КДБісти можуть переслідувати за них звільненням з праці, шельмуванням на зборах, пониженням на посаді і в зарплаті, залякуванням, а іноді і судовою розправою. Але де ж, коли була без жертв здобута воля? Хіба пристойно жити дрижачою твариною, турботами шлунку, вирощувати дітей, безрідних дітей XX сторіччя?

У випадку, коли хто-небудь із адміністрації, партійних, комсомольських чи профспілкових діячів, міліція, прокурори, КДБ – цікавляться вашими переконаннями, поглядами, друзями, художніми смаками і т.п. – це слід розглядати як обвинувачення або спробу при вашій допомозі обвинуватити кого-небудь іншого. У таких випадках:

1) Не давати ніяких вияснень до пред'явлення конкретного обвинувачення, санкціонованого прокурором.

2) Не давати ніяких свідчень, у тому числі і позитивних, щодо осіб, звинувачених в іншодуманні, релігійних переконаннях, націоналізмі. (Це не стосується звинувачень в убивстві, грабежі, хуліганстві і шпіонажі).

3) Не вірити в чесність, порядність і законність дій слідчого, не перевірявши Карно–Процесуальний Кодекс.

4) Не боятися кари і навіть смерті за неіснуючий злочин, бо така кара звеличує покараного і показує тисячам і мільйонам людей правдиве лице катів.

5) Не виторговувати зм'якшення кари шляхом приниження, наговорів на себе або звинувачення інших людей.

6) Відмовлятися від будь-яких розмов без запису в протоколі допиту свідка, точно з повною відповідальністю з законом конкретного обвинувачення.

7) Підозрілий КДБістами вже практично присуджений засуджений. Усі дальші дії – прокурорський нагляд, суд – пуста формальність.

8) Підозрілий, обвинувачений, підсудний мають право знати закони. Треба вимагати, вивчати і використовувати потрібні статті КК і КПК з коментарями, Загальну Декларацію Прав Людини, Конституцію.

9) Всі відповіді на питання слідчого записувати власноручно. У протоколах записувати всі порушення закону слідчими, прокурором і іншими органами.

10) Кожне порушення закону слідчим, прокурором і ін. оскаржити у всіх інституціях.

11) Відстоювати свої переконання, складені на письмі, або відмовлятися від них, не даючи жодних підстав для підозріння в одностумстві або співпраці будь-яких осіб, у тому числі ворожо настроєних супроти вас.

12) На судовому засіданні спростовувати обвинувачення, вказувати на порушення закону слідчими, прокурорами і ін., оскаржувати перед усіма інстанціями, відмовлятися від послуг адвоката, котрий признав доказаною вину підсудного, тоді коли сам підсудний винуватим себе не визнає. Підсудний має право довірити свою оборону будь-кому із родичів або юристів з інших країн.

«Кожний, хто йде служити народові, тим самим надіває на себе терновий вінець» – М. Драго.

Терновим вінцем для того, хто, так само як ми, піде служити своєму народові, може бути концлагер, тюрма, заслання у Сибір. Це довгі роки поза межами вітчизни, грати,

колючий дріт, каторжні роботи, провокації КДБ, намагання принизити людську гідність, позбавлення зв'язку зі світом і зносин з рідними, обмеження можливості користуватися літературою, голод, карцер.

Відомі всім із кінофільмів, матеріалів художніх творів страхіття і злигодні політичних каторжників до 1917 року були б найбільшим благом для сьогоднішніх в'язнів совісті.

Багато несе свій хрест уже не перше десятиріччя. Всі ми – смертники. Без боротьби за законність, за Права Людини, за право нашого народу на життя ми не маємо надії не тільки на життя, гідне людини, але і на існування без ґрат і дроту. Ми дотримуємося таких норм етики ув'язнених:

1) Постійно працювати над підвищенням свого інтелектуального рівня, набувати знань в улюблених галузях науки, ділитися з іншими ув'язненими і рідними своїми знаннями, займатися творчою працею.

2) Дотримуватися загальнолюдських норм моралі.

3) Вбачати в кожному ув'язненому рівного собі мученика, не пригноблювати, не ображувати, а намагатися допомогти, якщо можеш, або оборонити у випадку несправедливого нападу на нього адміністрації, КДБ або аморальних в'язнів, войовничих стукачів чи свідомих рабів адміністрації.

4) На випадок утисків кожний явочним порядком переходить на статус політв'язня, якого до нинішнього часу не признає влада в СРСР.

5) Недопустимі, які б це не були, випадки проти інших політв'язнів за ознакою раси, національності, мови, переконань і віри. Презирства і ганьби заслуговує лише та людина, котра чинить зло іншим політв'язням співпрацею з КДБ і адміністрацією.

6) Бійки і наклепи один на одного, намагання нав'язати кому-небудь свою волю – огидні явища і недопустимі в середовищі політв'язнів.

7) Політв'язні, згідно з законом, перебувають окремо від кримінальних злочинців, і намагання тримати їх разом повинно відкидатися без усяких компромісів.

8) Політв'язень – совість надії, і тому його поведінка, спосіб життя, мораль...*(не читко – Вид.).*

Досвід показує, що й один у полі воїн. Будь-який арешт, трус, навіть просто виклик до КДБ або прокуратури за іншодумання збуджують думку багатьох людей, показуючи, що відважне, правдиве слово знаходить відгук у серцях сотень, а іноді і тисячів і більше чесних людей, що слово для КДБ страшніше від найдосконаліших військ, сучасної воєнної техніки, водневої і нейтронної бомби. До людей, які, переборовши страх, говорять рідною мовою, відстоюють права свого народу на життя, свободу, традиції, культуру, економічний розвиток, порядні і чесні громадяни відносяться з пошаною.

Будь-який суд (розправа), не зважаючи на всі заходи засекречення, не залишаються таємницею, їх широко обговорюють в Україні і далеко поза її межами.

Не треба порушувати законів. Вистачить користуватися законами, які проголосила Конституція СРСР, і цим робити корисне для українського народу діло відродження, розквіту і волі України.

*Мало нас, але нічого,
Більше буде рік за роком.
Пітьма висить не назавжди
Над замученим народом.*

(Павло Грабовський)

Олекса Тихий, член УГС виконання Гельсінських Угод
Василь Романюк, священник.

АВТОРИ

Білько Дмитро - культуролог, учений секретар Донецького обласного краєзнавчого музею у м. Краматорську.

Добровольський Олександр (1970) — філолог, дослідник ОУНівського руху на Донеччині. Автор кількох книг з історії і культури Донеччини. В 1992 — командир Донецької крайової команди УНСО.

Коваленко Сергій — воєнний журналіст.

Корогодський Роман (1933-2005) — український кінокритик, літературо та кінознавець, учасник руху шістдесятників.

Овсієнко Василь (1949)) — український громадський діяч, розповсюджувач самвидаву, член Української Гельсінської Групи, політв'язень, публіцист, історик дисидентського руху, співробітник Харківської правозахисної групи.

Огнева Людмила (1936) — член Національної спілки журналістів України, автор понад 50 публіцистичних видань. Громадська діячка.

Орач (Комар) Олег (1940 — 2005) — український поет, прозаїк, дитячий письменник.

Чорновіл Вячеслав (1937-1999) — український політик, публіцист, літературний критик, діяч руху опору проти зросійщення та національної дискримінації українського народу, політичний в'язень СРСР. Провідник українського національно-демократичного визвольного руху кінця 80-х — 90-х років; Герой України (2000, посмертно).

Шаповалов Євген — голова ГО «Товариство ім. Олексі Тихого»

Шумук Данило (1914 — 2004) — відомий діяч укр. нац.-визвольного руху. Дисидент, багаторічний політв'язень.

СКОРОЧЕННЯ

АПН СРСР –	Академія педагогічних наук Союзу Радянських соціалістичних республік
ВНЗ –	вищий навчальний заклад
ВТЕК –	трудова експертна комісія
ГКЧП –	Державний комітет з надзвичайного стану в СРСР (ДКНС) (рос. <i>Государственный комитет по чрезвычайному положению в СССР</i>)
ГУЛАГ –	Головне управління виправно–трудоих таборів
ДонНУ –	Донецький Національний університет
ДОХМ –	Донецький обласний художній музей
ДНР –	«Донецька народна республіка»
ДПУ –	Державне політичне управління
ДСГШ –	Донецька спеціалізована гуманітарна школа
ЗАО –	Закрите акціонерне товариство (рос. – общество)
КДУ	Київський Державний Університет
КК –	Кримінальний кодекс
КПК–	Кримінальний процесуальний кодекс
КПУ–	Комуністична партія України
Крб. –	Карбованець
МАН –	Мала академія наук
МДУ –	Московський державний університет
ОУН –	Організація українських націоналістів
ПЛ –	Психічна лікарня
РРФСР –	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
СПЛ –	Спеціалізована психічна лікарня
СУМ –	Спілка молоді України
США –	Сполучені Штати Америки

ТУМ –	Товариство української мови
УГКЦ –	Українська греко–католицька церква
УГС	Українська гельсінська спілка
УПА –	Українська повстанська армія
ХР –	Хельсинський Рух
ШІЗО –	Штрафний ізолятор
ЧРІ	Чеченська Республіка Ічкерія

БІЛІ ПТАХИ ДОНЕЧЧИНИ

АВРАМЕНКО-ІРІЙ АНДРІЙ	3
<i>Добровольський О. Легендарна постать.....</i>	<i>4</i>
ЛУПИНІС АНАТОЛІЙ	10
<i>Огнєва Л. Останній романтик українського Опору -60-х років</i>	<i>11</i>
«МОЯ ПОВСТАНЕ УКРАЇНА!»	21
Я бачив, як безчестили мати	21
Моя повстане Україна	25
Золоті Ворота	25
Єдиний спосіб	27
Брехня і насильство –як помста	27
МАТУЩАК ЮРКО («ВІТЕР»).....	28
ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ	29
Матушак Ю.В. – рядовий батальйону «Дніпро-1»	29
Коваленко С. Герої не вмирають	30
На щастя, на здоров'я усім добрим людям!	32
Свідोцтво про легалізацію ГО «Поштовх»	41
ГО «Поштовх». Звернення до Справжніх Патріотів України	42
Виставка «УПА: історія нескорених».	44
Звернення	75
СТУС ВАСИЛЬ	77
«ЩЕ КІЛЬКА ЛІТ – І УВІРВЕТЬСЯ В'ЯЗЬ».	78
Стус В. О Боже мій! Така мені печаль	78
Стус В. З таборового зошита	79
Чорновіл В. Разом за ґратами.....	99
Шаповалов Є. Ті, що розпинали Стуса.....	106
ДУХОВНИЙ СТРИЖЕНЬ НАШОГО НАРОДУ	113
Овсієнко В. «Тай знакомиті дати мені проставив хтось!»	113
Огнєва Л. Великий поет був великою Людиною.....	115
Корогодський Р. Це люди одної структури.....	116
Шумук Д. Алла Горська – світлий дух України	117
Шумук Д. Я знав Василя Стуса	121
«УСІМ НАМ СМЕРТЬ СУДИЛАСЬ РАННЯ»	138
Ярій, душе!	139
Колеса глухо стукотять.....	139

Заходить чорне сонце дня	140
Самого спогаду на дні	141
Бентежністю вивищена до неба	141
Була ти так далеко!	146
Зворохобилися айстри	147
Віддай мені своєї смерти частку	148
Ще височів між нас напруглий мур.....	148
Од переляку глек зайшовся гулом.....	149
ТИХИЙ ОЛЕКСА	150
«ВИНУВАТИМ СЕБЕ НЕ ВИЗНАЮ»	151
Короткий життєпис Олекси Тихого	151
<i>О. Тихий. Останнє слово на суді 01.07.1977</i>	154
<i>Орач О. Спогади коло багаття (або не всі були меведчуками)</i>	164
<i>Білько Д. Публіцистика О.Тихого як вияв етики небайдужості</i>	170
«ДЛЯ ЧОГО Я ЖИВУ?»	178
Для чого я живу?.....	178
Людина – це звучить гордо	179
Якою я уявляю школу в майбутньому?	180
Історична доля України.....	182
АВТОРИ	193
СКОРОЧЕННЯ.....	194

Науково—популярне видання

Людмила Огнева

БІЛІ ПТАХИ ДОНЕЧЧИНИ

Упорядкування,
комп'ютерне верстання, виготовлення,
художнє оформлення:
Людмила Огнева

Підп. до друку 2020. Формат
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. Зам. №. .
Наклад 10 прим.

ВД «Освіта України»
ФОП Маслаков Руслан Олексійович
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4726 від 29.05.2014 р.
Тел. (095) 699–25–20, (098) 366–48–27.
E–mail: osvita2005@mail.ru, www.rambook.ru

Виготовлювач: ФОП Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від
31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592–13–49

A wide-angle photograph of a vast, flat landscape under a bright blue sky. A dirt road, marked by two parallel tracks, leads from the bottom center towards the horizon. The ground is covered in tall, dry grass with some green patches. The sky is filled with soft, white, wispy clouds. The overall mood is serene and open.

*Білий птах по небу летить,
Білий птах дорогу шукає.
У вікна плаче мати, не спить –
Свого сина чекає.*

Ярмак «Білий птах»